

Model pracy z uczniem zdolnym w gimnazjum

Teresa Dąbrowska, Lidia Dyndor,
Maria Foryś, Kinga Gałązka,
Elżbieta Kolczyńska, Aneta Madziara,
Katarzyna Pęczek, Ewa Sprawka,
Ewa Wachowicz

Model pracy z uczniem zdolnym w gimnazjum

Wydawca:

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. +48 22 345 37 00
fax +48 22 345 37 70

Zespół redakcyjny w składzie:

Teresa Dąbrowska, Lidia Dyndor, Maria Foryś, Kinga Gałązka, Elżbieta Kolczyńska,
Aneta Madziara, Katarzyna Pęczek, Ewa Sprawka, Ewa Wachowicz

Warszawa 2013

Nakład: 6000 egz.

ISBN 978-83-62360-55-0

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Przygotowanie do druku, druk i oprawa:
Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzcyk
www.grzeg.com.pl

Spis treści

Wstęp	5
CZĘŚĆ I	
Uczeń zdolny a uwarunkowania psychologiczno-społeczne	7
Rozdział 1	
Kontekst pracy z uczniem zdolnym	7
1. Rozumienie pojęć	9
2. Prawne aspekty wspierania ucznia zdolnego	12
3. Charakterystyka zdolnego gimnazjalisty	22
Rozdział 2	
Współczesne koncepcje pracy z uczniem zdolnym	27
1. Pojęcia model i modelowanie	28
2. Wybrane modele pracy z uczniem zdolnym	29
CZĘŚĆ II	
Model pracy z uczniem zdolnym	35
Rozdział 1	
Ogólne założenia modelu pracy z uczniem zdolnym	35
Rozdział 2	
Etapy modelu pracy z uczniem zdolnym	37
1. Identyfikacja	38
2. Diagnoza	55
3. Analiza zasobów	66
4. Zaprojektowanie procesu wsparcia	70
5. Realizacja procesu wsparcia	85
6. Ewaluacja	129
7. Badanie losów absolwentów	139

CZĘŚĆ III

Niezbędnik do pracy z uczniem zdolnym na III etapie edukacyjnym 143

Rozdział 1

Słownik ważnych pojęć 143

Rozdział 2

Analiza regulacji prawnych dotyczących ucznia zdolnego 147

Podsumowanie 158

Bibliografia 160

Wstęp

Celem niniejszej publikacji jest zaprezentowanie modelu pracy z uczniem zdolnym na III etapie edukacyjnym. Jej adresatami są przede wszystkim nauczyciele pracujący w szkołach gimnazjalnych, pracownicy placówek wychowania pozaszkolnego, a także osoby pracujące na co dzień z młodzieżą w wieku gimnazjalnym. W opracowanym modelu czytelnik odnajdzie treści dotyczące dostosowania sposobów organizacji pracy z uczniem zdolnym do indywidualnych i zróżnicowanych potrzeb oraz możliwości tej grupy uczniów. Publikacja może być przydatna w przygotowaniu modelu pracy z uczniem zdolnym w gimnazjum oraz wskazówką dla osób zaangażowanych w proces rozwijania zdolności dzieci i młodzieży do właściwego identyfikowania uzdolnień oraz tworzenia warunków do ich rozwoju. Poradnik prezentuje praktyczne podejście do problematyki kształcenia uczniów zdolnych. Stanowi źródło wiedzy o uwarunkowaniach osobowościowych uczniów zdolnych i specyfice ich rozwoju. Zawiera przykłady sprawdzonych rozwiązań, dobrych praktyk powstałych na bazie wieloletnich doświadczeń autorek publikacji w pracy z uczniami zdolnymi. Jest próbą kompleksowej analizy działań nauczycieli: od identyfikacji i diagnozy uczniów zdolnych, poprzez planowanie i realizację procesu wspierania uczniów wraz z jego monitorowaniem, po ocenę efektywności wdrożonych działań wraz ze zbadaniem losów absolwentów gimnazjum. Intencją autorek jest podkreślenie znaczenia I etapu zaproponowanego modelu, czyli identyfikacji i diagnozy uczniów zdolnych w tworzeniu planowych i efektywnych warunków do pełnego skutecznego ich kształcenia. Materiał został podzielony na rozdziały, w których przedstawiono poszczególne etapy organizacji pracy uczniów zdolnych.

Rozdział pierwszy *Uczeń zdolny a uwarunkowania psychologiczno-społeczne*, jest wprowadzeniem do zrozumienia istoty modelu pracy z uczniem zdolnym. Autorki rozpoczynają ten rozdział od zdefiniowania ważnych pojęć, takich jak: zdolności, uzdolnienia, talent oraz dokonują opisu otoczenia ucznia, szkolnego i pozaszkolnego, które w znacznym stopniu odgrywa rolę w inspirowaniu i motywowaniu ucznia zdolnego do jego rozwoju. W dalszej jego części autorki przybliżają czytelnikom procedury wspierania uczniów zdolnych wynikające z prawa oraz zasady współpracy nauczycieli i specjalistów opracowujących indywidualny plan rozwoju ucznia zdolnego.

W rozdziale drugim *Model pracy z uczniem zdolnym* czytelnicy poznają stworzony przez autorki publikacji model pracy z uczniem zdolnym. Model ten jest kompleksowym ujęciem systemowej pracy szkoły i kolejno opisuje jego elementy od identyfikacji i diagnozy poprzez formułowanie celów, planowanie i realizację procesu wsparcia, aż po monitorowanie oraz śledzenie losów zdolnych absolwentów. Przywołane są tutaj sposoby identyfikacji i diagnozy uczniów zdolnych w gimnazjum. Nauczyciele znajdą w nim wiele konkretnych wskazówek oraz przykładowych metod, technik i narzędzi do identyfikacji i diagnozy, które mogą wykorzystywać w swojej codziennej pracy.

Dalej zaprezentowano różne możliwości wspierania rozwoju uczniów zdolnych, w tym dostosowywania warunków nauki do potrzeb tych uczniów, motywowania ich do aktywności własnej w różnorodnych formach. W tym rozdziale autorki nawiązują do systemowego projektu pn.: „Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym” wdrażanego systematycznie w kraju przez Ośrodek Rozwoju Edukacji z inicjatywy Ministerstwa Edukacji Narodowej od 2011 roku. Uwzględniona w nim jest również koncepcja współdziałania nauczycieli zawarta w projekcie syste-

mowym pn.: „System doskonalenia nauczycieli oparty na ogólnodostępnym kompleksowym wspomaganie szkół”¹.

Autorki pokazały w tym rozdziale efekt synergii różnych podmiotów, oddziaływujących i wspierających rozwój ucznia zdolnego, poprzez współpracę z rodzicami, szkołami ponadgimnazjalnymi i wyższymi oraz instytucjami wspomagającymi szkoły w realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych. Zwróciły również uwagę na istotny element w motywacji ucznia zdolnego, czyli na sposoby upowszechniania osiągnięć zdolnego gimnazjalisty, odpowiadając na pytanie, co warto i trzeba prezentować oraz na przykłady korzyści dla ucznia, nauczyciela i szkoły wynikające ze skutecznego promowania sukcesów.

Każdy z elementów zaproponowanego modelu pracy z uczniem zdolnym został opatrzony zbiorom przykładowych narzędzi i metod pracy, które mogą stanowić niezbędne kompendium wiedzy dla każdego nauczyciela pracującego z gimnazjalistami. Czytelnicy znajdą w nim między innymi kwestionariusze i ankiety dla uczniów, rodziców i nauczycieli, a także opisy doświadczeń autorek poradnika związanych z pracą z uczniami zdolnymi.

Ostatni, trzeci rozdział *Niezbędnik do pracy z uczniem zdolnym na III etapie edukacyjnym*, przedstawia szereg ważnych pojęć istotnych w pracy z uczniem zdolnym oraz uregulowań prawnych uporządkowanych chronologicznie, które mają wpływ na organizację i przebieg kształcenia uczniów zdolnych w szkołach ogólnodostępnych, ze szczególnym uwzględnieniem gimnazjum.

Publikacja porusza wiele ważnych treści, zagadnień i aspektów związanych z kształceniem ucznia zdolnego. Wierzymy, że czytelnicy znajdą w niej wiele przydatnych wskazówek. Przede wszystkim mamy nadzieję, że zainspirujemy nauczycieli gimnazjalistów do refleksji i poszukiwania nowych rozwiązań, do wdrażania do praktyki szkolnej koncepcji pracy dostosowanej do potrzeb i potencjału konkretnych uczniów, z uwzględnieniem specyfiki i zasobów środowiska szkolnego i pozaszkolnego.

Życzymy więc kreatywności i satysfakcji z efektów podejmowanych działań.

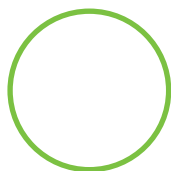
Małgorzata Marciniak
Public Consulting Group

---

¹ Ośrodek Rozwoju Edukacji: Sieci współpracy i samokształcenia, http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_content&view=article&id=2390&Itemid=1729 (dostęp: 10.02.2013).

CZĘŚĆ I
Uczeń zdolny
a uwarunkowania
psychologiczno-społeczne

Rozdział 1

Kontekst pracy
z uczniem zdolnym

*Każdy uczeń – jako nowo napotkana osoba – wymaga
od nauczyciela gotowości do tworzenia,
tworzenia pojmowanego, jako wykraczanie poza to,
co się już wie i umie, oraz poza to, kim się już jest.*

R. Kwaśnica

Każdy nauczyciel z pewnością spotkał w swej pracy ucznia, o którym mówi się, że jest zdolny. Z uczniami wyróżniającymi się ponadprzeciętnymi zdolnościami duże nadzieje wiąże nie tylko rodzina i szkoła, ale także społeczeństwo. Między innymi z tego powodu, ale przede wszystkim w interesie ucznia, istotne jest rozpoznanie jego potencjału, przez zidentyfikowanie jego zdolności. Proces ten należy podjąć jak najwcześniej, aby jak najszybciej rozpoznać jego specjalne potrzeby oraz udzielić mu potrzebnego wsparcia. Nie można przy tym zapominać, że każdy uczeń jest inny i powinien być traktowany z pełnym respektem dla swojej indywidualności. Uzdolnienia u jednych mogą rozwijać się szybciej, u innych wolniej, a niestymulowane mogą po prostu zanikać. Każdy etap edukacji to dobry moment do zainicjowania przemyślanych działań dla dobra ucznia zdolnego, również na etapie gimnazjalnym. W okresie dorastania krystalizują się możliwości i potrzeby ucznia. Następuje wtedy wyraźna specjalizacja zainteresowań i zdolności oraz rozkwit możliwości twórczych uczniów przejawiający się zarówno w twórczości artystycznej, jak i intelektualnej. Sprzyja temu duża wrażliwość i bogata emocjonalność, a także aktywność poznawcza i niezależność intelektualna².

Wielu psychologów twierdzi, że nie ma jednej uniwersalnej strategii rozwoju uzdolnień, bowiem najważniejsza jest indywidualna „droga” rozwoju człowieka, przy czym osiągnane rezultaty działania w jakiejś dziedzinie zmieniają się w ciągu życia człowieka. Nauczyciele zaś powinni znać terminologię związaną z uczniem zdolnym, jego zachowania, które są oznaką uzdolnień, a także posiadać wiedzę na temat rozpoznawania zdolności ogólnych, kierunkowych i twórczych.

---

² I. Borzym, *Praca z uczniem zdolnym*, w: K. Kruszewski (red.), *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa 1993, s. 222.

1. Rozumienie pojęć

Nie dla szkoły, lecz dla życia uczymy się.
Seneka Młodszy

W licznych publikacjach z zakresu psychologii i pedagogiki można znaleźć wiele definicji dotyczących terminologii związanej z uczniem zdolnym. Wyjaśnienie tych pojęć jest niezbędne, aby pokazać bardzo precyzyjnie kierunek i istotę prac autorek tego poradnika w kontekście zaplanowanego modelu pracy z uczniem zdolnym na III etapie edukacyjnym.

Według Zbigniewa Pietrasieńskiego **zdolności** to właściwości psychiczne, które warunkują pomyślne wykonanie jakiegoś działania³. Literatura przedmiotu przedstawia wiele opisów zdolności. Ich charakterystyka zależy od przyjętego celu, który może mieć charakter poznawczy, teoretyczny bądź praktyczny. Wiesława Limont podkreśla, że: *Jednym z ważniejszych przyjmowanych w badaniach i w praktyce założeń związanych ze zdolnościami jest akceptacja konkretnej definicji i koncepcji zdolności, pozwalających na opracowanie i przyjęcie odpowiedniej teorii, metod badawczych lub diagnostycznych. Umożliwia to formułowanie hipotez, celów oraz procedur weryfikowania założeń, a także ewaluację osiągniętych rezultatów. Pozwala również na określenie, kto jest osobą zdolną lub utalentowaną, na opracowanie metod identyfikacji diagnozy zdolności, a przy tym sprzyja tworzeniu odpowiednich strategii edukacyjnych i koncepcji opieki nad uczniem zdolnym w szkole⁴.*

Termin **zdolności** łączy się zwykle z pojęciem zdolności ogólnych, odnoszących się do inteligencji, a także ze zdolnościami szkolnymi lub akademickimi. Z poznawczego punktu widzenia przez zdolność rozumie się różnice indywidualne w funkcjonowaniu procesów poznawczych, angażujących takie funkcje, jak pamięć, uwaga, a także obejmujących strategie rozumowania i przetwarzania informacji⁵. Najprostsza taksonomia zdolności według Czesława Nosala dotyczy podziału na zdolności **ogólne** i **specyficzne**. Wyznacznikiem tych pierwszych jest przede wszystkim inteligencja i myślenie, a także spostrzeganie, zapamiętywanie (wyuczalność), wyobraźnia, sprawność ruchowa (zręczność). Najczęściej zdolność ogólna łączona jest z pojęciem inteligencji, która według Tadeusza Lewowickiego stanowi *zdolność przystosowania się do nowych warunków i zadań⁶*, zaś dla Włodzimierza Szewczuka jest ona *sprawnością myślowego wyodrębniania składników określonego materiału treściowego i ujmowania ich wzajemnych stosunków⁷*. Zdolności specjalne (nazywane zdolnościami kierunkowymi), powiązane są z konkretnym rodzajem działania.

Krzysztof J. Szmidt wyróżnia jeszcze zdolność człowieka (**kreatywność**) do tworzenia wytworów nowych i wartościowych – to znaczy cenniejszych pod jakimś względem (estetycznym, praktycznym, naukowym itd.) od tego, co było do tej pory w skali indywidualnej lub powszechnej.

Tadeusz Lewowicki z kolei wyróżnia **zdolności jakościowe i ilościowe**. Ilościowe związane są z różnicami ilościowymi w zakresie głównie inteligencji, a więc ogólnej zdolności do uczenia się i wykonywania zadań. Według niego zdolności mogą występować z różnym natężeniem, mogą mieć różny poziom, co stanowi o ich źród-

³ Z. Pietrasieński, *Myślenie twórcze*, PZWS, Warszawa 1969.

⁴ W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, GWP, Gdańsk 2010, s. 15.

⁵ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz.cyt., s. 17.

⁶ Tamże, s. 289.

⁷ W. Szewczuk, *Psychologia*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990, s. 224.

nicowaniu ilościowym⁸. Różnice jakościowe będą się ujawniały natomiast w wielokierunkowości uzdolnień, ich różnorodności treściowej, różnorodności form działalności, w których uzdolnienia przejawiają się⁹.

Inne ujęcie, akceptowane w pedagogice, proponuje literatura psychologiczna. Ryszarda Ewa Bernacka w swoim artykule *Zdolności a uzdolnienie* opublikowanym w pierwszym numerze czasopisma *Wychowawca* z 2006 roku, podaje, że zdolności można przedstawiać w czterech aspektach.

Pierwszy aspekt – poziom sprawności funkcjonowania jednostek w porównywalnych sytuacjach, bez poszukiwania przyczyny różnic między ludźmi, w tym:

- a) zdolność ujmowana jako synonim sprawności i szybkości w działaniu – jeśli np. jedno dziecko w odróżnieniu od drugiego szybciej i sprawniej buduje zamek z klocków;
- b) zdolność ujmowana jako większa (lepsz) pojemność niektórych procesów poznawczych, np. jeden uczeń zapamiętuje więcej informacji z lekcji niż drugi;
- c) zdolność kojarzona z wyższą jakością, głębiokością i rozległością operacji intelektualnych, np. jeden uczeń rozwiązuje szybciej i efektywniej zadanie z matematyki od drugiego.

Drugi aspekt – możliwości wykonania czegoś przez ucznia, w tym:

- a) zdolność rozumiana jako aktualna (tu i teraz) możliwość wykonania czegoś, np. potrafię narysować drzewo;
- b) zdolność rozumiana jako potencjalna możliwość nabycia umiejętności, której uczeń jeszcze nie posiada (to ujęcie rozwojowe zdolności), np. dziecko może nauczyć się czytać i pisać w wieku 2 lat;
- c) zdolność rozumiana jako maksymalny poziom osiągnięć (górn) pułap), do którego może dojść uczeń dzięki cechom wrodzonym, w optymalnych warunkach i przy odpowiednim treningu, np. wiele dzieci uczy się w szkole muzycznej pierwszego stopnia, ale ich osiągnięcia są zróżnicowane i tylko niektóre kontynuują naukę w szkole muzycznej wyższego stopnia.

Trzeci aspekt (instrumentalny) – zdolności sprowadza się do względnie trwałych właściwości procesów poznawczych:

- a) jest to układ poznawczych właściwości ucznia stanowiących przyczynę niejednakowych rezultatów w uczeniu się i działaniu (kombinacja definicji b i c w pierwszym aspekcie) w określonej dziedzinie, np. matematyce czy technice;
- b) jest to iloraz inteligencji powyżej przeciętnej. Zgodnie z tym ujęciem zdolny uczeń to taki, który ma łatwość przyswajania i wykorzystywania wiedzy w określonej sytuacji.

Czwarty aspekt – zdolność jako właściwość złożona i wielostronnie uwarunkowana. W tym ujęciu zdolności są to indywidualne właściwości osobowości człowieka, które zapewniają zróżnicowane osiągnięcia w jakiejś dziedzinie. Inaczej mówiąc, za poziom osiągnięć człowieka są odpowiedzialne nie tylko jego właściwości procesów poznawczych i intelektualnych, ale też inne cechy osobowości, jak np.: poziom odporności na stres, skłonność do ryzyka, ambicja, konsekwencja w dążeniu do celu pomimo przeciwności, wytrwałość i pracowitość¹⁰.

Uzdolnienia to zdolności kierunkowe – specjalne, czyli takie właściwości (zdolności) ucznia, które stwarzają możliwości wysokich osiągnięć w konkretnej dziedzinie. Wśród uzdolnień specjalnych wskazać można np. poznawcze, językowe, literackie, matematyczne, techniczne, muzyczne, sportowe, plastyczne, pedagogiczne, społeczne i inne. Uczeń uzdolniony może, ale nie musi być bardzo zdolny

⁸ T. Lewowicki, *Kształcenie uczniów zdolnych*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1986, s. 37.

⁹ Tamże, s. 38.

¹⁰ R. E. Bernacka, *Zdolności a uzdolnienie*, w: *Wychowawca*, nr 01/2006, b.m.w.

(w rozumieniu wysokich zdolności ogólnych). Natomiast bardzo zdolny uczeń może nie być uzdolniony (brak zdolności specjalnych). *Zrozumienie tej prawidłowości jest kwestią kluczową w kompetentnym diagnozowaniu i stymulowaniu rozwoju ucznia*¹¹. W tym kontekście, mówi się także o uczniu skutecznym, który trafnie rozpoznaje nauczycielską etykietę prymusa i dostosowuje się do niej. Wywiązując się z roli ucznia, osiąga oczekiwane rezultaty¹².

Przyjmując za raportem *Uczeń zdolny – analiza dostępnych narzędzi diagnostycznych*¹³, **talent** to z kolei specyficzny kompleks cech indywidualnych, ujawniających się najczęściej już w okresie wczesnego dzieciństwa u niewielu osób, prowadzący do szczególnego mistrzostwa w określonej dziedzinie. Talent sugeruje bardzo wysoki poziom określonej zdolności specjalnej lub wiązki uzdolnień, które przejawiają się w ponadprzeciętnej łatwości nabywania wiedzy lub sprawności w danej dziedzinie¹⁴. Stąd o talencie u uczniów mówimy wtedy, kiedy występuje on hierarchicznie wyżej niż uzdolnienie. Uczeń utalentowany to taki, który ma wybitny potencjał w jakiejś dziedzinie. Osoby uznawane za utalentowane to np.: Michał Anioł, Leonardo da Vinci, Wolfgang Amadeusz Mozart.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje pojęcie **uczeń podwójnie wyjątkowy, tj. uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**¹⁵ i jednocześnie przejawiający uzdolnienia, np. **ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się** (wynikającymi np. z dysfunkcji analizatorów, dysleksji, dysgrafii, dysortografii, dyskalkulii), lub np. uczeń z niepełnosprawnością. Anies Al-Hroub wyróżnia wśród uczniów podwójnie wyjątkowych trzy grupy: w pierwszej z nich znajdują się uczniowie z ukrytymi deficytami, które nie przeszkadzają w identyfikacji ich jako uzdolnionych¹⁶, jednak powodują pewne trudności w szkole, a luka między oczekiwaniami a rzeczywistymi osiągnięciami szkolnymi tych uczniów, jest często duża. Do drugiej grupy można zaklasyfikować uczniów, których trudności w uczeniu się są nasilone na tyle, że zostały zidentyfikowane, „maskując” jednocześnie posiadane przez nich uzdolnienia. Uczniowie ci są zauważani przede wszystkim jako uczniowie z problemami, a nie uzdolnieni. Trzecią grupę stanowią ci uczniowie, których deficyty i uzdolnienia „nakładają się” na siebie, przez co są postrzegani jako uczniowie przeciętni, niekwalifikowani ani jako uzdolnieni, ani jako posiadający specyficzne deficyty.

Charakterystyka ucznia „podwójnie wyjątkowego” wskazuje na konieczność prowadzenia rzetelnej diagnozy w przypadku tej grupy uczniów. Diagnoza ta powinna mieć charakter całościowy. Ponadto, powinna mieć charakter różnicowy, aby można było odnaleźć przyczynę obserwowanych problemów i podjąć odpowiednie działania kompensacyjno-wspierające. Trudności w uczeniu się i funkcjonowaniu społecznym, jakich mogą doświadczać uczniowie „podwójnie wyjątkowi”, wskazują, że działaniami identyfikującymi i diagnozującymi należy objąć jak najszerszą grupę uczniów.

¹¹ R. E. Bernacka, *Identyfikacja i wspieranie rozwoju ucznia zdolnego i uzdolnionego w szkole*, Streszczenie wystąpienia, <http://pppwlodawa.pl.doc> (dostęp: 23.01.2013).

¹² R. E. Bernacka, *Rozważania terminologiczne wokół pojęć: uczeń zdolny, uzdolniony, utalentowany, skuteczny w: Zdolności i twórczość jako perspektywa współczesnej edukacji*. Praca zbiorowa pod red. J. Łaszczyka, M. Jabłonowskiej, Wydawnictwo Universitas Rediviva, 2009, s. 21.

¹³ Raport *Uczeń zdolny – analiza dostępnych narzędzi diagnostycznych* opracowany dla projektu *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym*, www.ore.edu.pl/uczenzdolny (dostęp: 06.06.2013).

¹⁴ I. Czaja-Chudyba, *Odkrywanie zdolności dziecka*, AP, Kraków 2005, s. 20.

¹⁵ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*, Dz.U. 2013, poz. 532.

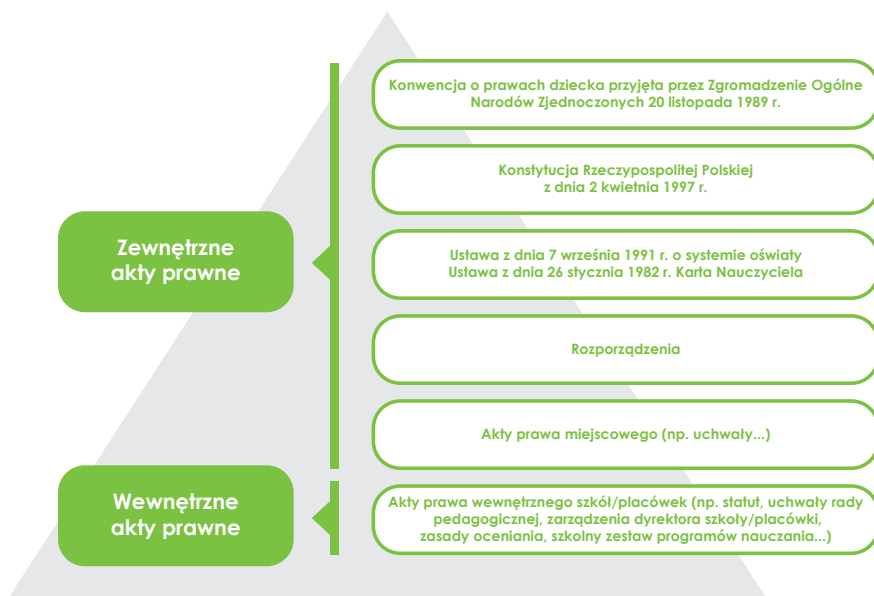
¹⁶ A. Al-Hroub, *Developing assessment profiles for mathematically gifted children with learning difficulties at three schools in Cambridgeshire, England*, *Journal of Education for the Gifted*, nr 34(1), 2010.

2. Prawne aspekty wspierania ucznia zdolnego

Nie możemy nauczyć dziecka, jak być artystą, ale możemy pomóc mu w rozwoju oka, które widzi, ręki, która jest posłuszna, (rozumowi) duszy, która czuje.

M. Montesorri

Do stworzenia odpowiedniego systemu lub modelu edukacyjnego, wspierającego rozwój ucznia zdolnego, konieczne są odpowiednie ustawy oświatowe i rozporządzenia pozwalające na realizację konkretnych programów edukacyjnych. Aktualne uregulowania prawne nie podają definicji takich pojęć, jak zdolności, uzdolnienia, talent, genialność, czy uczeń zdolny. W obowiązującym prawie istnieje natomiast szereg zapisów wskazujących na konieczność rozpoznawania oraz zaspokajania indywidualnych potrzeb, możliwości i aspiracji uczniów zdolnych.

Rysunek 1. Obowiązujące zewnętrzne i wewnętrzne akty prawne, opracowanie własne

Już Art. 29 pkt 1 lit. a *Konwencji o prawach dziecka*, (przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 roku), zawiera zapis:

Państwa – Strony są zgodne, że nauka dziecka będzie ukierunkowana na:

Art. 29. 1a) rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka¹⁷.

¹⁷ Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 roku, Dz.U. 1991, Nr 120, poz. 526.

Szereg ważnych zapisów bezpośrednio dotyczących ucznia zdolnego lub z nim związanych znajduje się również w *Ustawie z 7 września 1991 roku o systemie oświaty*, *Ustawie z 26 stycznia 1982 roku Karta Nauczyciela*, w wielu rozporządzeniach, aktach prawa miejscowego oraz aktach prawa wewnętrznego szkół/placówek.

Art. 1 *ustawy o systemie oświaty* obliuguje szkoły/placówki do dostosowania treści, metod i organizacji kształcenia do potrzeb, możliwości, aspiracji dzieci i młodzieży oraz otoczenia opieką uczniów szczególnie uzdolnionych poprzez zapewnienie im m.in. różnych form wsparcia.

Art. 1. System oświaty zapewnia w szczególności:

Art. 1. 4. dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwość korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej;

Art. 1. 6. opiekę nad uczniami szczególnie uzdolnionymi poprzez umożliwianie realizowania indywidualnych programów nauczania oraz ukończenia szkoły każdego typu w skróconym czasie;

Art. 1. 15. warunki do rozwoju zainteresowań i uzdolnień uczniów przez organizowanie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych oraz kształtowanie aktywności społecznej i umiejętności spędzania czasu wolnego¹⁸;

Z kolei Art. 22 odsyła do rozporządzeń, których zapisy dotyczą uczniów zdolnych.

Art. 22. Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania określi ponadto, w drodze rozporządzenia:

Art. 22. 4. warunki i sposób oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów, z uwzględnieniem:

Art. 22. 4f) możliwości zwalniania z części lub całości sprawdzianu i egzaminu laureatów i finalistów odpowiednio konkursów i olimpiad przedmiotowych;

Art. 22. 6. warunki prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez szkoły i placówki, uwzględniające możliwość wprowadzania nowych rozwiązań programowych, organizacyjnych i metodycznych w zakresie działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej, a także wprowadzania odmiennych od powszechnie obowiązujących warunków działania i organizacji szkół i placówek;

Art. 22. 8. organizację oraz sposób przeprowadzania konkursów, turniejów i olimpiad, uwzględniając, że konkursy, turnieje i olimpiady powinny służyć odkrywaniu i rozwijaniu uzdolnień uczniów, pobudzeniu twórczego myślenia, wspomaganie zdolności stosowania zdobytej wiedzy w praktycznym działaniu, a także lepszemu przygotowaniu uczniów do nauki w szkołach wyższego stopnia lub do wykonywania zawodu;

Art. 22. 11. zasady udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkołach i placówkach, które powinny tworzyć warunki do zaspokajania potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów, w szczególności wspomagać rozwój uczniów i efektywność uczenia się¹⁹.

¹⁸ Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 roku, Dz.U. 1991, Nr 95, poz. 425. z późn. zm.

¹⁹ Tamże.

Art. 64 ustawy określa zajęcia rozwijające zainteresowania i uzdolnienia jako podstawowe formy działalności dydaktyczno-wychowawczej.

Art. 64. 1. Podstawowymi formami działalności dydaktyczno-wychowawczej szkoły są:

Art. 64. 1. 2) zajęcia rozwijające zainteresowania i uzdolnienia, zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze i specjalistyczne organizowane dla uczniów wymagających szczególnego wsparcia w rozwoju lub pomocy psychologiczno-pedagogicznej²⁰.

Art. 66 ustawy umożliwia niestandardową organizację procesu kształcenia uczniów zdolnych na podstawie indywidualnych programów lub w formie indywidualnego toku nauki.

Art. 66. 1. Na wniosek lub za zgodą rodziców albo pełnoletniego ucznia dyrektor szkoły po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej i publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, może zezwolić uczniowi na indywidualny program lub tok nauki oraz wyznaczyć nauczyciela-opiekuna. Odmowa udzielenia zezwolenia następuje w drodze decyzji administracyjnej;

Art. 66. 1. 1a). Na wniosek lub za zgodą rodziców albo pełnoletniego ucznia dyrektor szkoły artystycznej nierealizującej kształcenia ogólnego, po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej, może zezwolić uczniowi na indywidualny program lub tok nauki realizowany pod opieką nauczyciela przedmiotu głównego tego ucznia. Odmowa udzielenia zezwolenia następuje w drodze decyzji administracyjnej;

Art. 66. 2. Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania określi, w drodze rozporządzenia, warunki i tryb udzielania zezwoleń, o których mowa w ust. 1, oraz organizację indywidualnego programu lub toku nauki, uwzględniając umożliwienie uczniom szczególnie uzdolnionym rozwoju ich uzdolnień oraz ukończenie szkoły w skróconym czasie;

Art. 66. 3. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, warunki i tryb udzielania zezwoleń, o których mowa w ust. 1a, oraz organizację indywidualnego programu lub toku nauki, uwzględniając umożliwienie uczniom szczególnie uzdolnionym rozwoju ich uzdolnień oraz ukończenie szkoły w skróconym czasie²¹.

Art. 90 ustawy poświęcony jest z kolei pomocy materialnej uczniom, w tym uczniom zdolnym. Zgodnie z zapisami tej części ustawy uczniom zdolnym przysługuje prawo do pomocy materialnej w celu wspierania ich edukacji. Pomoc materialna może być przyznana w formie stypendium za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe, stypendium Prezesa Rady Ministrów, stypendium ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania, stypendium ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

---

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

Art. 90b. 1. Uczniowi przysługuje prawo do pomocy materialnej ze środków przeznaczonych na ten cel w budżecie państwa lub budżecie właściwej jednostki samorządu terytorialnego;

Art. 90b. 2. Pomoc materialna jest udzielana uczniom w celu zmniejszenia różnic w dostępie do edukacji, umożliwienia pokonywania barier dostępu do edukacji wynikających z trudnej sytuacji materialnej ucznia, a także wspierania edukacji uczniów zdolnych.

Art. 90c. 1. Pomoc materialna ma charakter socjalny albo motywacyjny.

Art. 90c. 3. Świadczeniami pomocy materialnej o charakterze motywacyjnym są:

- 1) stypendium za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe;*
- 2) stypendium Prezesa Rady Ministrów;*
- 3) stypendium ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania;*
- 4) stypendium ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;*

Art. 90c. 4. Uczniowi może być przyznana jednocześnie pomoc materialna o charakterze socjalnym i motywacyjnym²².

Artykuł ten określa również ogólne zasady przyznawania wymienionych wyżej form wsparcia. Szczegółowy sposób i tryb przyznawania i wypłacania stypendiów znajduje się natomiast w rozporządzeniach oraz w regulaminach, będących załącznikami do uchwał jednostek samorządu terytorialnego, a także regulaminów organów prowadzących szkoły/placówki niebędących jednostkami samorządu terytorialnego.

Art. 90g. 1. Szkoła może udzielać stypendium za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe;

Art. 90g. 2. Stypendium za wyniki w nauce może być przyznane uczniowi, który uzyskał wysoką średnią ocen oraz co najmniej dobrą ocenę zachowania w okresie (semestrze) poprzedzającym okres (semestr), w którym przyznaje się to stypendium, a stypendium za osiągnięcia sportowe może być przyznane uczniowi, który uzyskał wysokie wyniki we współzawodnictwie sportowym na szczeblu, co najmniej międzyszkolnym oraz co najmniej dobrą ocenę zachowania w okresie (semestrze) poprzedzającym okres (semestr), w którym przyznaje się to stypendium;

Art. 90g. 2a. Warunek uzyskania, co najmniej dobrej oceny zachowania, o którym mowa w ust. 2, nie dotyczy uczniów szkół policealnych oraz szkół dla dorosłych;

Art. 90g. 3. O przyznaniu stypendium za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe uczeń może ubiegać się nie wcześniej niż po ukończeniu pierwszego okresu (semestru) nauki w danym typie szkoły, z zastrzeżeniem ust. 4 i 5;

Art. 90g. 4. Stypendium za wyniki w nauce nie udziela się uczniom klas I-III szkoły podstawowej oraz uczniom klasy IV szkoły podstawowej do ukończenia pierwszego okresu nauki.

Art. 90g. 5. Stypendium za osiągnięcia sportowe nie udziela się uczniom klas I-III szkoły podstawowej;

Art. 90g. 6. Dyrektor szkoły powołuje w szkole komisję stypendialną;

²² Tamże.

Art. 90g. 7. Średnią ocen, o której mowa w ust. 2, ustala komisja stypendialna, po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej i samorządu uczniowskiego;

Art. 90g. 8. Wniosek o przyznanie stypendium za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe wychowawca klasy składa do komisji stypendialnej, która przekazuje wniosek wraz ze swoją opinią dyrektorowi szkoły;

Art. 90g. 9. Stypendium za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe jest wypłacane raz w okresie (semestrze);

Art. 90g. 10. Stypendium za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe nie może przekroczyć kwoty stanowiącej dwukrotność kwoty, o której mowa w art. 6 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych. Wysokość stypendium ustala dyrektor szkoły, po zasięgnięciu opinii komisji stypendialnej i rady pedagogicznej oraz w porozumieniu z organem prowadzącym szkołę;

Art. 90g. 11. Stypendium za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe przyznaje dyrektor szkoły, po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej, w ramach środków przyznanych przez organ prowadzący na ten cel w budżecie szkoły;

Art. 90h. 1. Stypendium Prezesa Rady Ministrów może być przyznane uczniowi szkoły dla młodzieży, której ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości;

Art. 90h. 2. Stypendium Prezesa Rady Ministrów przyznaje się uczniowi, który otrzymał promocję z wyróżnieniem, uzyskując przy tym najwyższą w danej szkole średnią ocen lub wykazuje szczególne uzdolnienia, w co najmniej jednej dziedzinie wiedzy, uzyskując w niej najwyższe wyniki, a w pozostałych dziedzinach wiedzy wyniki co najmniej dobre;

Art. 90h. 3. Stypendium Prezesa Rady Ministrów przyznaje się jednemu uczniowi danej szkoły na okres od września do czerwca w danym roku szkolnym;

Art. 90h. 4. Stypendium Prezesa Rady Ministrów przyznaje Prezes Rady Ministrów.

Art. 90i. 1. Stypendium ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania może być przyznane uczniowi szkoły publicznej dla młodzieży lub szkoły niepublicznej o uprawnieniach szkoły publicznej dla młodzieży, uzyskującemu wybitne osiągnięcia edukacyjne, w szczególności:

- 1) laureatowi międzynarodowej olimpiady lub laureatowi i finaliście olimpiady przedmiotowej o zasięgu ogólnopolskim lub turnieju;
- 2) laureatowi konkursu na pracę naukową, organizowanego przez instytucję naukową lub stowarzyszenie naukowe;
- 3) uczniowi szkoły ponadgimnazjalnej uzyskującemu najwyższe wyniki w nauce według indywidualnego programu lub toku nauki;
- 4) uczniowi uczestniczącemu w zajęciach w uczelni przewidzianych tokiem studiów na podstawie postanowień regulaminu studiów dotyczących warunków uczestniczenia wybitnie uzdolnionych uczniów w zajęciach przewidzianych tokiem studiów;
- 5) uczniowi, który uzyskał wysokie wyniki we współzawodnictwie sportowym na szczeblu krajowym lub międzynarodowym.

Art. 90i. 2. Stypendium ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania przyznaje minister właściwy do spraw oświaty i wychowania;

Art. 90i. 3. Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania ogłasza na stronach internetowych właściwego ministerstwa liczbę stypendiów oraz wysokość stypendium w każdym roku szkolnym.

- Art. 90j. 1. Stypendium ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może być przyznane uczniowi szkoły artystycznej prowadzącej kształcenie w zawodzie artystycznym;
- Art. 90j. 2. Stypendium ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może być przyznane uczniowi, który uzyskał w okresie (semestrze) bardzo dobrą średnią ocen z przedmiotów artystyczno-zawodowych oraz uczniowi – laureatowi międzynarodowego lub krajowego konkursu artystycznego;
- Art. 90j. 3. Stypendium ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może być przyznane nie wcześniej niż po ukończeniu pierwszego roku nauki w danym typie szkoły artystycznej i nie częściej niż raz w roku;
- Art. 90j. 4. Stypendium ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego przyznaje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;
- Art. 90j. 5. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ogłasza na stronach internetowych właściwego ministerstwa liczbę stypendiów oraz wysokość stypendium w każdym roku szkolnym.
- Art. 90k. Rada Ministrów określi, w drodze rozporządzenia, wysokość stypendium Prezesa Rady Ministrów, a także szczegółowy sposób i tryb przyznawania i wypłacania stypendiów, o których mowa w art. 90c ust. 3 pkt 2-4, uwzględniając udział organów szkoły oraz kuratora oświaty w procesie wyłaniania kandydatów do stypendiów oraz terminy składania wniosków o przyznanie stypendium.
- Art. 90l. Osoby fizyczne i osoby prawne inne niż ucznia samorządu terytorialnego, przynajmniej ze środków własnych uczniom stypendia za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe, na warunkach i w trybie określonych w ustalonym przez siebie regulaminie, mogą ubiegać się o zatwierdzenie tego regulaminu przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania.
- Art. 90s. 1. Stypendia za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe są finansowane z dochodów jednostek samorządu terytorialnego, z zastrzeżeniem ust. 4-6;
- Art. 90s. 2. Szkoły publiczne prowadzone przez osoby fizyczne oraz osoby prawne inne niż ucznia samorządu terytorialnego otrzymują środki na przyznanie stypendiów za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe w ramach dotacji, o której mowa w art. 80 ust. 3;
- Art. 90s. 3. Szkoły niepubliczne o uprawnieniach szkół publicznych otrzymują środki na przyznanie stypendiów za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe w ramach dotacji, o której mowa w art. 90 ust. 2a i 3;
- Art. 90s. 4. W szkołach publicznych prowadzonych przez właściwych ministrów stypendia za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe są finansowane z budżetu państwa z części, których dysponentami są właściwi ministrowie;
- Art. 90s. 5. Publiczne szkoły artystyczne prowadzone przez osoby fizyczne oraz osoby prawne inne niż ucznia samorządu terytorialnego otrzymują środki na przyznanie stypendiów za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe z budżetu państwa w ramach dotacji, o której mowa w art. 80 ust. 5;
- Art. 90s. 6. Niepubliczne szkoły artystyczne o uprawnieniach szkół publicznych otrzymują środki na przyznanie stypendiów za wyniki w nauce lub za osiągnięcia sportowe z budżetu państwa w ramach dotacji, o której mowa w art. 90 ust. 4b i 4c;
- Art. 90s. 7. Stypendium Prezesa Rady Ministrów jest finansowane z budżetu państwa, a stypendium ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania oraz stypendium ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego są finansowane z budżetu państwa z części, których dysponentami są odpowiednio minister właściwy do spraw oświaty i wychowania oraz minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Poza tym, na mocy Art. 90t dla potrzeb ucznia jednostki samorządu terytorialnego mogą tworzyć regionalne lub lokalne programy dotyczące wspierania edukacji uzdolnionych dzieci i młodzieży, a na mocy Art. 90u Rada Ministrów może przyjąć do realizacji rządowy program albo programy mające na celu m.in. rozwijanie kompetencji, zainteresowań i uzdolnień dzieci i młodzieży²³.

Drugim ważnym aktem prawa zewnętrznego jest *ustawa z 26 stycznia 1982 roku Karta Nauczyciela*, która w Art. 6 czytelnie wskazuje obowiązki nauczyciela, w tym rzetelną realizację zadań związanych z powierzonym mu stanowiskiem i podstawowymi funkcjami szkoły oraz wspieranie w rozwoju każdego ucznia, czyli również zdolnego. Karta reguluje także czas pracy nauczyciela oraz jego podział na realizację konkretnych obowiązków. I tak Art. 42.2 punkt 2 wskazuje, że nauczyciel jest zobowiązany między innymi do realizacji zajęć i czynności wynikających z zadań statutowych szkoły, w tym zajęć opiekuńczych i wychowawczych uwzględniających potrzeby i zainteresowania uczniów.

Szereg ważnych zapisów bezpośrednio dotyczących ucznia zdolnego lub z nim związanych znajduje się również m.in. w następujących aktach prawnych:

1. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 roku w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki (Dz.U. 2002, Nr 3, poz. 28).
2. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 stycznia 2002 roku w sprawie organizacji oraz sposobu przeprowadzania konkursów, turniejów i olimpiad (Dz.U. 2002, Nr 13, poz. 125 z późn.zm.).
3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 20 lutego 2004 roku w sprawie warunków i trybu przyjmowania uczniów do szkół publicznych oraz przechodzenia z jednych typów szkół do innych (Dz.U. 2004, Nr 26, poz. 232 z późn.zm.).
4. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. 2007, Nr 83, poz. 562 z późn. zm.).
5. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. 2012, poz. 977).
6. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. Nr 168, poz. 1324, z późn. zm.).
7. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 maja 2011 roku w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz.U. 2011, Nr 109, poz. 631).
8. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 roku w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. 2012, Nr 0, poz. 204).

---

²³ Tamże.

9. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 czerwca 2012 roku w sprawie dopuszczenia do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczenia do użytku szkolnego podręczników (Dz.U. 2012, Nr 0, poz. 752).
10. Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 października 2012 roku w sprawie warunków tworzenia, organizacji oraz działania oddziałów sportowych, szkół sportowych oraz szkół mistrzostwa sportowego (Dz.U. 2012, poz. 1129).

Wcześniej opublikowane akty prawne uzupełniają nowe *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. 2013, Nr 0, poz. 532). Ze względu na ostatnie aktualizacje przepisów dotyczących organizacji pracy z uczniem zdolnym, wymienione powyżej rozporządzenia przedstawimy bardziej szczegółowo w *Niezbędniku*. Rozporządzenie to obowiązuje szkoły i nauczycieli do indywidualizacji procesu kształcenia dla wszystkich uczniów, w tym zdolnych.

W nowym rozporządzeniu zrezygnowano z obligatoryjnego tworzenia zespołu dla ucznia zdolnego, do którego zadań należało planowanie i koordynowanie udzielanej uczniowi pomocy. Zadania te będzie wykonywał wychowawca klasy w szkole lub placówce, poprzez współpracę z rodzicami oraz, w zależności od potrzeb, z innymi nauczycielami, specjalistami i poradnią psychologiczno-pedagogiczną. Obligatoryjny wymóg współpracy zespołu nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i specjalistów pracujących z uczniem przewiduje się w sytuacji, gdy uczeń posiada orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego.

Nowe rozporządzenie zmniejsza również zakres dokumentacji ustalonej poprzednio w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 roku*. Zniesiony zostaje obowiązek opracowywania kart indywidualnych potrzeb ucznia (KIPU) oraz planów działań wspierających (PDW) na rzecz indywidualnych lub grupowych programów pomocy psychologiczno-pedagogicznej dokumentowanej w dzienniku pracy nauczyciela. W przypadku uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego wnioski do dalszej pracy uwzględniane będą dodatkowo w Indywidualnym Programie Edukacyjno-Terapeutycznym (IPET). Poszerzono katalog osób inicjujących udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej o samego ucznia lub jego rodziców, dyrektora, nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych lub specjalistów, prowadzących zajęcia z uczniem, kuratora sądowego, pielęgniarkę środowiska nauczania i wychowania lub higienistkę szkolną, pracownika socjalnego i asystenta rodziny. W nowych regulacjach podtrzymano przepis pisemnego informowania rodziców ucznia lub pełnoletniego ucznia o ustalonych dla ucznia formach, okresie udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiarze godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane.

Zgodnie z § 3.1. *Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi (...)* polega na rozpoznaniu i zaspokajaniu **indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych** ucznia oraz rozpoznawaniu **indywidualnych możliwości psychofizycznych** ucznia (...).

Rozporządzenie to stanowi, że:

- *Nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści (...)* rozpoznają odpowiednio **indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz indywidualne możliwości psychofizyczne uczniów, w tym ich zainteresowania i uzdolnienia** – § 19.1.,
- *Nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści (...)* prowadzą w szczególności: w szkole **obserwację pedagogiczną**, w trakcie bieżącej pracy z uczniami **mającą na celu rozpoznanie u uczniów szczególnych uzdolnień** – § 19.2.1).

Organizacja i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniom zdolnym w szkole

Projektując pracę z uczniem zdolnym należy rozważyć:

- Kto ma planować tę pracę?
- Na jakiej podstawie?
- Jakie działania uwzględnić, by uczniowie potrafili świadomie planować i realizować ścieżkę swojej kariery edukacyjnej?
- Kogo należy zaangażować w proces planowania i wsparcia ucznia zdolnego?
- Co będzie potrzebne do realizacji tego procesu?
- Jak organizować pracę z uczniem zdolnym by była efektywna?

Odpowiedzi na te pytania pomoże ustalić analiza rozporządzenia, z którego zapisów wynikają wytyczne przedstawione poniżej.

Rysunek 2. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi zdolnemu, opracowanie własne

- Pomoc psychologiczno-pedagogiczną organizuje dyrektor przedszkola, szkoły i placówki (§ 5.1.)²⁴,
- Pomocy psychologiczno-pedagogicznej (...) udzielają uczniom nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści (...) w szczególności psychologzy, pedagodzy, (...), doradcy zawodowi (...), (§ 5.2.),

²⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz.U. 2013, Nr 0, poz. 532.

- W przypadku stwierdzenia, że uczeń ze względu na potrzeby rozwojowe lub edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne wymaga objęcia pomocą psychologiczno-pedagogiczną, odpowiednio **nauczyciel, wychowawca grupy wychowawczej lub specjalista niezwłocznie udzielają uczniowi tej pomocy** w trakcie bieżącej pracy z uczniem i informują o tym (...) wychowawcę klasy (...), (§ 19.3.),
- Wychowawca klasy (...) informuje innych nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych lub specjalistów o potrzebie objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną (§ 19.4.),
- W przypadku stwierdzenia przez **wychowawcę klasy lub dyrektora** (...), że konieczne jest objęcie ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną (...) odpowiednio wychowawca klasy lub dyrektor przedszkola lub placówki, **planują i koordynują udzielanie uczniowi pomocy** psychologiczno-pedagogicznej, w tym ustalają formy udzielania tej pomocy, okres ich udzielania oraz wymiar godzin, w którym, poszczególne formy będą udzielane (§19.5.),
- W szkole pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana w trakcie bieżącej pracy oraz w formie: **zajęć rozwijających uzdolnienia** (§7.1.2), zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej w przypadku uczniów gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej (§ 7.1.5), warsztatów (§ 7.1.6), porad i konsultacji (§ 7.1.7),
- **Zajęcia rozwijające uzdolnienia** organizuje się dla uczniów szczególnie uzdolnionych oraz prowadzi się przy wykorzystaniu aktywnych metod pracy. Liczba uczestników zajęć nie może przekraczać 8 (§ 9),
- Godzina zajęć rozwijających uzdolnienia (...) trwa 45 minut (§ 14.1),
- **Zajęcia rozwijające zainteresowania**, zajęcia dydaktyczno-wychowawcze oraz zajęcia specjalistyczne prowadzą nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych i specjaliści posiadający kwalifikacje odpowiednie do rodzaju prowadzonych zajęć (§ 15).

Osoby, udzielające uczniom pomocy rozpoznają możliwości i potrzeby uczniów, prowadzą diagnozę, organizują doradztwo edukacyjno-zawodowe, współpracują z rodzicami uczniów, innymi nauczycielami oraz specjalistami, indywidualizują pracę z uczniem podczas zajęć edukacyjnych obowiązkowych, pozalekcyjnych i pozaszkolnych, dostosowując przy tym wymagania edukacyjne do indywidualnych potrzeb rozwojowych oraz możliwości psychofizycznych uczniów, stosując się do ustaleń podjętych wspólnie z wychowawcą i innymi nauczycielami, specjalistami oraz osobami zaangażowanymi w planowanie rozwoju danego ucznia.

Ważne

Za tworzenie warunków do zaspokajania specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów odpowiedzialny jest przede wszystkim każdy nauczyciel (jako osoba będąca w stałym kontakcie z uczniem), którego powinnością jest w przypadku rozpoznania trudności lub uzdolnień ucznia wypracowanie form zindywidualizowanej pomocy.

Głównym zadaniem wychowawcy jest planowanie i koordynowanie udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

3. Charakterystyka zdolnego gimnazjalisty

*Dzieci są kwiatami, które oświecamy,
ale to one same rozkwitają
pełnią swojej wolności i piękna.*

S. Stec

Wiek gimnazjalny przypada na trudny okres dojrzewania. Kończy się czas bezwzględnej autorytetu rodziców i (względnej) nauczycieli oraz wzrasta potrzeba szukania oparcia w grupie rówieśniczej. Dotychczasowa akceptacja świata i jego reguł zostaje zastąpiona postawą buntu wobec różnorodnych ograniczeń i coraz silniej uzmysławianej „niesprawiedliwości” świata. Gimnazjalista odczuwa coraz większą potrzebę niezależności i samodzielności, pragnie wkroczyć w dorosłość, gwałtownie domaga się akceptacji swej podmiotowości, a z drugiej strony – wciąż jeszcze chce być dzieckiem, które nie musi ponosić odpowiedzialności za swoje błędne decyzje i który ma prawo do bez trosk zabawy. Nierzadko doświadcza sprzecznych emocji, z którymi sobie nie radzi. Dopiero poszukuje własnych celów i nie może zdecydować się, jak ukierunkować swoje życie. Jest to czas, w którym młody człowiek buduje swoją tożsamość, dokonuje wyborów, znajduje swoje miejsce w przestrzeni społecznej i aksjologicznej, a zarazem dokonuje przewartościowań. Jednocześnie krystalizują się jego zainteresowania (czasem ze zdziwieniem stwierdza, że ma ochotę zająć się zupełnie inną dziedziną niż dotychczas sądził on sam i oczekiwała rodzina). W gimnazjum – także ze względu na specyfikę programową różnych przedmiotów (w tym etapie edukacyjnym uczeń zdobywa podstawy wiedzy z różnych dyscyplin naukowych) zarysowują się zręby przyszłej kariery zawodowej człowieka, oczywiście na razie bardzo ogólnie i niezobowiązująco określone. Poziom dojrzałości i możliwości intelektualnych uczniów (np. zdolności posługiwania się pojęciami abstrakcyjnymi) jest w tym okresie bardzo zróżnicowany²⁵.

Liczne badania naukowe i obserwacje szkolne dotyczące uczniów zdolnych potwierdzają, że sukces tej grupy wiekowej w niewielkim stopniu wiąże się z posiadanymi potencjalnymi zdolnościami, natomiast w znacznej mierze zależy od konkretnych właściwości osobowościowych, specyficznego układu sił i czynników środowiska oraz ich koincydencji, który – jak twierdzi David Feldman – *jest kluczowy dla krystalizowania się zdolności i ich rozwoju*²⁶.

Mówiąc o uczniach zdolnych należy pamiętać o ich podstawowej cesze, czyli o ich nadzwyczajnym sprawnym funkcjonowaniu w sferze poznawczej. Zdaniem nauczycieli są to przeważnie osoby:

- posiadające wysoki poziom zdolności logicznego rozumowania i dokonywania operacji myślowych na pojęciach abstrakcyjnych,
- o dużej wnikliwej dociekliwości przejawiającej się w zadawaniu wielu pytań i formułowaniu problemów,
- potrafiące szybko zrozumieć i przyswoić złożoną treść,
- „połykające” lektury, bardzo często wykraczające poza poziom i tematykę książek adresowanych do uczniów w tym wieku,

²⁵ T. Kosyra-Cieślak, *Praca z uczniem zdolnym na lekcjach języka polskiego i zajęciach pozalekcyjnych*, ORE, Warszawa 2013, s. 40-43.

²⁶ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt., s. 18.

- posiadające ogromną wiedzę, także spoza programu nauczania z interesującej ich dziedziny,
- skupiające przez dłuższy czas koncentrację uwagi i wnikliwość obserwacji,
- o trwałej pamięci,
- o dużej elokwencji zarówno w mowie jak i piśmie, chętnie biorą udział w dyskusjach i rozmowach,
- o dużym poczuciu humoru,
- chętnie uczestniczące we wszelkiego rodzaju konkursach, olimpiadach, turniejach, przeglądach, festiwalach, gdzie mogą sprawdzić i zaprezentować swoje umiejętności oraz posiadaną wiedzę²⁷.

Charakterystyczną cechą często występującą u wybitnie zdolnych uczniów, również gimnazjalistów jest **dysynchronia** lub **asynchronia rozwojowa**, związana z nierównomiernym rozwojem różnych funkcji psychicznych²⁸. Jean-Charles Terrasier zwraca uwagę na asynchronię rozwojową, czyli brak harmonii w rozwoju uczniów zdolnych, której przyczyną jest wielość, różnorodność i intensywność doświadczeń powodująca nieharmonijny rozwój osobowości²⁹. Niezwykle ważne jest zwrócenie uwagi na specyfikę silnej konstrukcji układu nerwowego tej grupy uczniów. Cecha ta sprawia, że ich możliwości w zakresie uczenia się są często większe niż innych osób. Większa jest również możliwość przechodzenia od jednego rodzaju czynności do innych zajęć oraz odporność na zakłócenia. Ponadto, są zdolni do przyswajania treści na wyższym poziomie uogólnień i abstrakcji. Jak zaznacza Joy Paul Guilford potrafią też myśleć w sposób oryginalny, a tok ich myślenia charakteryzuje się m.in. płynnością i giętkością³⁰. Te ostatnie cechy składają się na **twórczość**, którą John E. Drevdahl określił jako (...) *zdolność do wszelkiego rodzaju kompetencji, wytworów lub pomysłów, które są w zasadzie nowe lub nowatorskie i nie były uprzednio znane osobie wytwarzającej* [...] ³¹.

U uczniów zdolnych obserwuje się pewne cechy zachowania, które w opinii znawców zagadnienia mogą być przyczyną ich rzeczywistych trudności, mających swe źródła zarówno w funkcjonowaniu poznawczym, jak i emocjonalno-społecznym. Krzysztof Kruszewski³² wskazuje, że uczniowie zdolni:

- miewają fantastyczne pomysły, które próbują realizować bez względu na istniejące warunki,
- mówiąc akcentują elementy słabo dostrzegane i uznawane przez innych, co powoduje, że nie są rozumiani i doceniani, co w konsekwencji bywa źródłem ich buntu, niekiedy agresji,
- są tolerancyjni wobec sprzeczności i wieloznaczności, wiele zagadnień rozpatrują z różnych punktów widzenia, są odbierani jako spostrzegający i myślący nieprecyzyjnie,
- wiele zagadnień ich interesuje, co sprawia, iż są postrzegani jako powierzchowni. Zadają wiele pytań, co jest często przyczyną dezaprobaty ze strony nauczycieli,
- ucząc się szybko i skracając działania w toku rozwiązywania zadań intelektualnych, nie zawsze potrafią wyjaśnić, jak doszli do danego rezultatu. Ten wysoce ekonomiczny sposób pracy rzadko spotyka się z zrozumieniem otoczenia. Zdarza się więc, że są pomawiani o korzystanie z pomocy innych,

²⁷ E. Nęcka, *Inteligencja. Geneza, struktura, funkcje*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003, s. 167-168.

²⁸ J. C. Terrasier, *The psychology of gifted children* (red) J. Freeman, John Wiley Chichester 1985, s. 265-274.

²⁹ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt., s. 88.

³⁰ J. P. Guilford, *Natura inteligencji człowieka*, PWN, Warszawa 1978.

³¹ S. Poppek, *Człowiek jako jednostka twórcza*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003, s. 13-14.

³² K. Kruszewski, *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa 1991, s. 232.

- w szkole nad lekcjami pracują lekko, z humorem, dowcipkując i żartując. Mogą więc sprawiać wrażenie uczniów mało odpowiedzialnych, mających lekceważący stosunek do zadań,
- preferują pracę w samotności, co bywa interpretowane jako przejaw zaburzenia w ich życiu społecznym,
- niekiedy ukrywają zdolności, by nie wyróżniać się z grupy. Maskowanie zdolności wynika na ogół z lęku przed innością, ale bywa też wymuszane przez grupę rówieśniczą, nauczycieli i szersze otoczenie społeczne³³.

Zdolni jawią się zatem jako osoby o bardzo bogatej osobowości, co niekiedy bywa przyczyną ich trudności osobistych, ale także kłopotów otoczenia, w którym funkcjonują³⁴. Leta Stetter Holiingworth uważa, że nie wszyscy uczniowie zdolni osiągają dobre przystosowanie społeczne. Szczególnie uczniowie o inteligencji powyżej 150 IQ napotykają na trudności przystosowawcze, bowiem ich bardzo wysoka inteligencja utrudnia im porozumiewanie z otoczeniem społecznym³⁵.

Maria Łopatkowa stwierdza, że *uczniowie wyjątkowo uzdolnieni, wylamujący się ze wszelkich schematów, mają kłopoty z akceptacją*³⁶. Pomimo zdolności do empatii i rozumienia sytuacji społecznych uczniowie ci muszą (niejako osobno), uczyć się współżycia z rówieśnikami i odnajdywania swojego miejsca w grupie.

Nauczyciele pracujący z uczniami zdolnymi zauważają u nich również inne negatywne postawy i zachowania:

- są mniej tolerancyjni wobec kolegów, którzy nie mogą za nimi nadążyć,
- nie pokazują pełni swoich umiejętności, aby nie być posądzonymi o „popisywanie się” czy też, aby nie uzyskać nazwy „kujona”,
- broniąc się przed odrzuceniem przez kolegów niszczą swój wizerunek „prymusa”, manifestując negatywną postawę wobec norm społecznych w szkole, przyjmując lekceważącą postawę wobec niektórych przedmiotów,
- są bardzo zasadniczy, nie akceptują opinii i uwag innych osób,
- wyrażają demonstracyjnie swoją dezaprobatę, gdy pojawiają się dla nich mało ambitne zadania,
- bywają egocentrykami, a nawet egoistami,
- posiadają dużą wrażliwość emocjonalną, która prowadzi do załamania i obniżonych nastrojów,
- cechuje ich niezależność z tendencją do przeceniania swojej wiedzy, co często skutkuje „atakowaniem” nauczyciela³⁷.

Wielu uczniów o wysokim potencjale zdolności osiąga niskie wyniki w uczeniu się i w taki sposób najprościej można zdefiniować **syndrom nieadekwatnych osiągnięć** (SNO)³⁸. Główną przyczyną jego powstawania jest brak identyfikacji deficytów ucznia zdolnego i pracy nad nimi. Według Wiesławy Li-

³³ Tamże, s. 232.

³⁴ Zob. także www.ore.edu.pl/uczen_zdolny (dostęp: 27.04.2013).

³⁵ M. Tyszkowa, *Zdolności, osobowość i działalność uczniów*, PWN, Warszawa 1990, s. 191.

³⁶ A. Filas, N. Socha, *Jak wychować geniusza? Radość tworzenia*, cyt. za: *Wprost* 1997, nr 5.

³⁷ T. Kosyra-Cieślak, *Praca z uczniem zdolnym...*, dz. cyt. s. 40-43.

³⁸ B. Dyrda, *Syndrom Nieadekwatnych Osiągnięć jako niepowodzenie szkolne uczniów zdolnych. Diagnoza i terapia*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2000, s. 91.

mont około 50% dzieci zdolnych nie wykorzystuje swoich możliwości. Grupa ta ma zróżnicowaną charakterystykę, dlatego trudno o jednolitą definicję syndromu nieadekwatnych osiągnięć szkolnych³⁹.

Przyczyny niskich wyników uczniów zdolnych to:

- złe funkcjonowanie w szkole (może być związane z nauczycielem, samym uczniem, jego rówieśnikami, programem i metodami kształcenia, organizacją procesu kształcenia i atmosferą w szkole),
- skomplikowana sytuacja rodzinna.

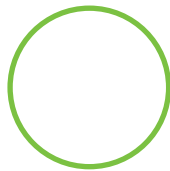
Wychowawcy szkolni i specjaliści pełnią ważną funkcję w poznawaniu i wspieraniu uczniów zdolnych. Do ich grona należą: nauczyciele, psychologowie, pedagogzy, socjolodzy oraz nauczyciele rozwijający specjalne zdolności uczniów, np. nauczyciele gry na instrumencie, trenerzy, aktorzy i inni. Ich głównym zadaniem jest kontynuacja działań w obszarze rozpoznania zdolności, rozpoczętej na terenie szkoły lub domu. Ma ona prowadzić do konkretnych ustaleń tego, jakie w danym momencie zdolności i uzdolnienia prezentuje uczeń oraz jakie są możliwości ich wspierania w środowisku szkolnym i pozaszkolnym. Można zatem przyjąć, że kompetencje nauczycieli i specjalistów do pracy z uczniem zdolnym głównie koncentrują się wokół identyfikacji, diagnozy zdolności i uzdolnień oraz poznania efektywnych sposobów oddziaływania na rozwój ucznia.

Polecana literatura dotycząca charakterystyki ucznia zdolnego

- Al-Hroub A., *Developing assessment profiles for mathematically gifted children with learning difficulties at three schools in Cambridgeshire, England, Journal of Education for the Gifted*, nr 34(1), 2010.
- Bernacka R.E., *Zdolności a uzdolnienie*, w: *Wychowawca*, nr 01/2006, b.m.w.
- Borzym I., *Praca z uczniem zdolnym*, w: K. Kruszewski (red.), *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, Warszawa 1993.
- Czaja-Chudyba I., *Odkrywanie zdolności dziecka*, AP, Kraków 2005.
- Guilford J.P., *Natura inteligencji człowieka*, PWN, Warszawa 1978.
- Kosyra-Cieślak T., *Praca z uczniem zdolnym na lekcjach języka polskiego i zajęciach pozalekcyjnych*, ORE, Warszawa 2013.
- Kwaśnica R., *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, w: B. Śliwerski, Z. Kwieciński (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, T. II, PWN, Warszawa 2007.
- Lewowicki T., *Kształcenie uczniów zdolnych*, WSiP, Warszawa 1986.
- Limont W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, GWP, Gdańsk 2010.
- Nęcka E., *Inteligencja. Geneza, struktura, funkcje*, GWP, Gdańsk 2003.
- Pietrasiński Z., *Myślenie twórcze*, PZWS, Warszawa 1969.
- Szewczuk W., *Psychologia*, WSiP, Warszawa 1990.
- Terrasier J. C., *The psychology of gifted children*, J. Freeman (red.), Chichester: John Wiley 1985.
- Turska D., *Skuteczność ucznia. Od czego zależy udana realizacja wymogów edukacyjnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006.

³⁹ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt., s. 262.

Rozdział 2

Współczesne koncepcje pracy z uczniem zdolnym

1. Pojęcia model i modelowanie

*Jeśli potrafisz o czymś marzyć,
to potrafisz także tego dokonać.*

W. E. Disney

Powinnością szkoły jest przygotowanie dzieci i młodzieży do efektywnego funkcjonowania, nie tylko w świecie współczesnym, ale także w tym nieznanym, w niewiadomej, nieprzewidywalnej przyszłości. Należy więc wspierać rozwój każdego ucznia na miarę jego możliwości i predyspozycji, sprzyjać budowaniu poczucia własnej wartości, wykorzystywaniu mocnych stron i niwelowaniu słabych oraz rozwijaniu samodzielności, kreatywności, elastyczności działania i umiejętności radzenia sobie w nowych sytuacjach.

Takie kształcenie uczniów zdolnych jest z jednej strony łatwe – bo mają oni duże potrzeby poznawcze i silną motywację do osiągania sukcesów, a z drugiej strony trudne – ze względu na ich silne dążenie do niezależności, samorealizacji i mistrzostwa w tym, co robią. Zarówno uczniowie uzdolnieni jak i utalentowani posiadają z reguły wiele zainteresowań, są samodzielni, krytyczni wobec siebie i świata, oryginalni w myśleniu. Czasem bywają samotni, odizolowani, nieakceptowani, również w rodzinie. Tymczasem, tak jak wszyscy, posiadają potrzebę przynależności do społeczności klasowej, szkolnej i rodzinnej. Szkoła powinna dbać nie tylko o ich rozwój intelektualny, ale także emocjonalny i społeczny.

Opracowując model pracy z uczniem zdolnym autorki przyjęły za Włodzimierzem Szewczukiem, że:

- **modelowanie** to projektowanie przykładowego rozwiązania służącego doskonaleniu działań,
- **model** (łac. *modulus* – miara, wzór) to hipotetyczna konstrukcja przedstawiająca w uproszczony sposób zjawisko, stan rzeczy, obiekt, przedmiot, to schematyczna prezentacja układu czynności⁴⁰.

---

⁴⁰ W. Szewczuk (red.), *Słownik psychologiczny*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985, s. 158.

2. Wybrane modele pracy z uczniem zdolnym

*Nasze pragnienia są przecuciami zdolności, które w nas drzemią,
zapowiedziami tego, czego będziemy w stanie dokonać.*

J. W. Goethe

W wielu opracowaniach pedagogicznych i psychologicznych można znaleźć liczne treści poświęcone analizie badań nad zdolnościami, osobami zdolnymi oraz nad rozwojem kształcenia uczniów zdolnych. Różnice indywidualne i zdolności cieszyły się ogromnym zainteresowaniem już od czasów starożytnych i zmieniały się ustawicznie w zależności od okresu historycznego, od kontekstu kulturowego i od miejsca, w którym znajduje się osoba zdolna. Liczne definicje oraz stałe zainteresowanie badaniami nad zdolnościami i uczniami zdolnymi spowodowały pojawienie się wielu koncepcji. Uwzględniając badania prowadzone do tej pory, istniejące koncepcje zdolności, zdaniem Wiesławy Limont, można podzielić na modele zdolności: (1) ogólnych; (2) specyficznych dziedzinowo; (3) modele systemowe oraz (4) rozwojowe⁴¹.

Poniżej przedstawimy wybrane przez nas modele zdolności.

Modele zdolności ogólnych

Modele zdolności ogólnych związane są ze wstępnymi badaniami nad inteligencją, którą definiowano jako dyspozycję ogólną pozwalającą na skuteczne uczenie się i działanie we wszystkich dziedzinach aktywności człowieka, niezależnie od ich specyficzności⁴². Do badaczy pracujących nad tą koncepcją zdolności należy zaliczyć: sir Francis Galton, Alfred Binet (wprowadzenie pojęcia wiek umysłowy), Wilhelma Sterna (wprowadzenie pojęcia iloraz inteligencji), Lewisa M. Termana oraz Letę S. Hollingworth (wskazanie na asynchronię rozwojową).

Modele zdolności specyficznych

Zwolennicy koncepcji zdolności opartych na uzdolnieniach specyficznych dziedzinowo zwracają uwagę na potrzeby edukacyjne osób ujawniających zdolności kierunkowe i konieczność rozwijania ich do mistrzowskiego poziomu. W ostatnich latach dużą popularnością w środowisku szkolnym cieszy się **Koncepcja inteligencji wielorakich Howarda Gardnera**⁴³. Amerykański teoretyk Howard Gardner znacznie rozszerzył pojęcie inteligencji wykazując współlistnienie ośmiu równouprawnionych komponentów ludzkiej osobowości rozumianych jako inteligencje wielorakie. Są to:

- **inteligencja językowa** – umiejętność czytania, pisanie i porozumiewania się za pomocą słów, doskonale rozwinięta u pisarzy, poetów i mówców;
- **inteligencja logiczna lub matematyczna** – umiejętność rozumowania oraz liczenia. Najlepiej jest rozwinięta u ekonomistów, naukowców, inżynierów, prawników i księgowych;

⁴¹ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt., s. 42.

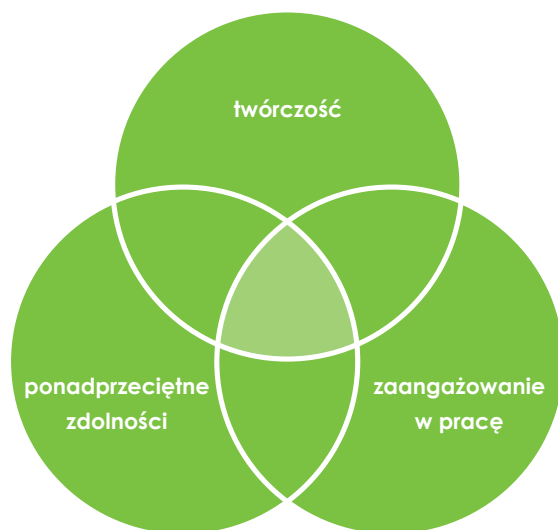
⁴² E. Nęcka, *Inteligencja: geneza – struktura – funkcje*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

⁴³ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt.

- **inteligencja wizualno-przestrzenna** – umiejętność malowania, rysowania, robienia artystycznych fotografii, rzeźbienia lub wyobrażania sobie trójwymiarowych kształtów; doskonale rozwinięta u nawigatorów i artystów;
  - **inteligencja muzyczna** – umiejętność układania piosenek, śpiewania, gry na instrumencie, pisanie wierszy, a także stosowania rymu i rytmu. Szczególnie rozwinięta u kompozytorów, dyrygentów, muzyków;
  - **inteligencja interpersonalna (społeczna)** – umiejętność nawiązywania kontaktów; rozwinięta u sprzedawców, nauczycieli i przywódców;
  - **inteligencja intrapersonalna (refleksyjna)** – umiejętność skupienia uwagi na swoich uczuciach, umiejętność wyciągania wniosków z przeżytych doświadczeń i umiejętność planowania. Ten rodzaj zdolności wiąże się u niektórych ludzi z wielką intuicją;
  - **inteligencja ruchowa** – zdolności manualne oraz umiejętności sportowe; dobrze wykształcone u gimnastyków, tancerzy, rzemieślników i sportowców, a także chirurgów;
  - **inteligencja przyrodnicza** – umiejętność rozumienia praw natury i postępowania zgodnie z nimi; dobrze rozwinięta u biologów, rolników i osób działających na rzecz ochrony przyrody.
- Jedynie dwa pierwsze rodzaje inteligencji są uznawane przez klasyczne modele edukacyjne.

Systemowe modele zdolności

Autorzy systemowych modeli, ujmują zdolności jako strukturę powiązanych ze sobą i na siebie oddziaływujących komponentów. Modele te obejmują wewnętrzne uwarunkowania oraz uwarunkowania twórcze, które w odpowiedniej strukturze tych czynników determinują charakter i rodzaj aktywności. Przykładem takiej koncepcji jest **Trójpierścieniowy model zdolności Josepha S. Renzulliego**.

Rysunek 3. Model zdolności wg J. Renzulliego⁴⁴

⁴⁴ W. Limont, *Uczeń zdolny..*, dz. cyt., s. 56.

Joseph S. Renzulli uważa, że u osób wybitnie zdolnych występuje ścisła interakcja między trzema zespołami cech:

- ponadprzeciętną inteligencją lub ponadprzeciętnymi uzdolnieniami kierunkowymi (np. kompozytorskie, baletowe, rzeźbiarskie, naukowe),
- wysokim stopniem zaangażowania w zadanie,
- wysokim poziomem zdolności twórczych (dywergencyjnych).

Uzdolnienia kierunkowe – umożliwiają specjalny rodzaj aktywności. Można je podzielić na jeszcze bardziej specyficzne. Związane są one z wyższą niż przeciętna inteligencja.

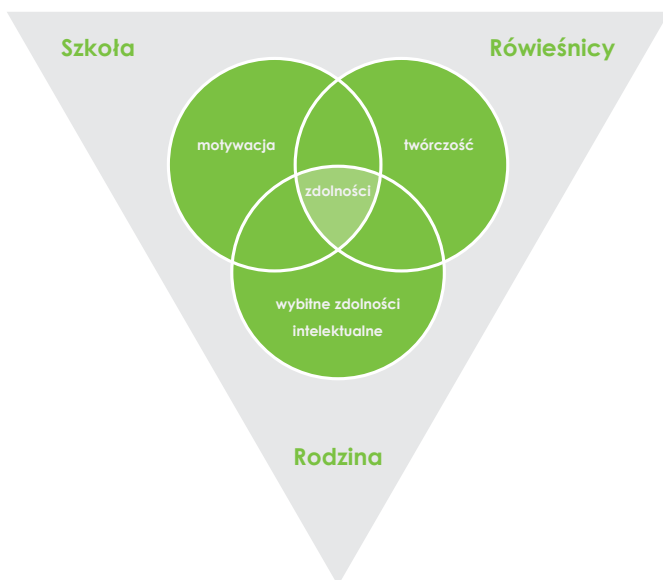
Zaangażowanie – wykonywanie zadań związane jest z takimi właściwościami osobowości jak: motywacja, fascynacja, uporczywość, wytrzymałość, ciężka praca, samozaparcie w ćwiczeniach, pewność siebie, wiara w swoje zdolności i w wykonywane prace.

Zdolności twórcze – płynność, giętkość, oryginalność myślenia, ciekawość badawcza, poszukiwanie przygód i gier umysłowych, preferencja ryzyka w myśleniu i działaniu, wrażliwość na szczegóły, estetyzm w rozwiązywaniu problemów, gotowość na odbiór bodźców zewnętrznych, tworzenie własnych idei, wrażliwość na odczucia.

Inteligencja, uzdolnienia kierunkowe oraz twórczość (zdolności dywergencyjne) decydują o jakości i poziomie wytworów oraz działania. Czynniki „zaangażowanie w pracę” umożliwia twórcze działanie.

Rozwojowe modele zdolności

Jednym z pierwszych modeli rozwojowych jest **Wieloczynnikowy model zdolności**⁴⁵ Franza J. Mönksa.

Rysunek 4. Wieloczynnikowy model zdolności wg F. Mönksa⁴⁶

⁴⁵ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt., w: *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*, T. II, W. Limont, J. Cieślakowska (red.), Kraków 2005 s. 125.

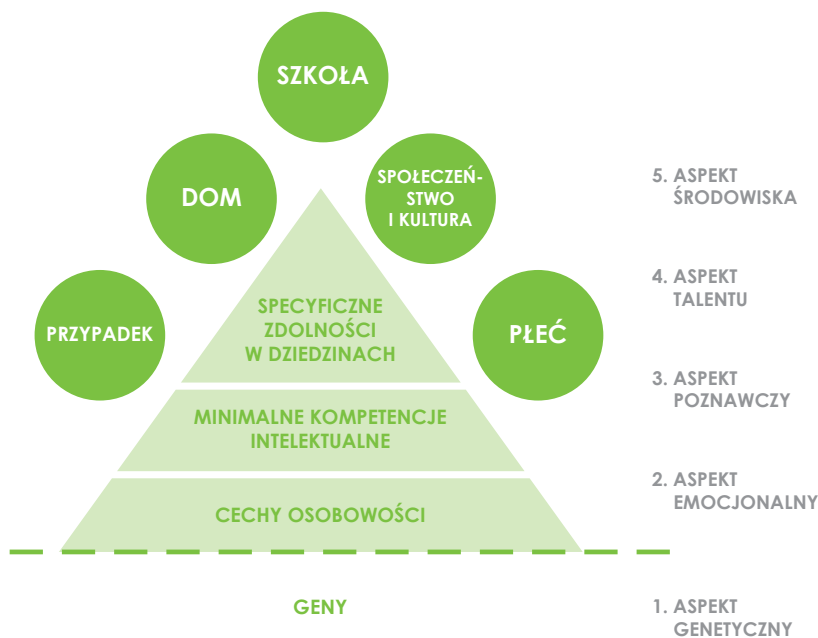
⁴⁶ Tamże, s. 125-126.

Wskazuje on na ogromny wpływ otoczenia: rodziny, szkoły oraz grup rówieśniczych na rozwój uzdolnień⁴⁷. Wszystkie trzy związki cech wymienione w jego koncepcji są jednakowo ważne i współdecydują o rozwoju ucznia zdolnego. Na szczególną uwagę zasługuje jednak wiązka cech, przejawiająca się w silnym zaangażowaniu ucznia w zadania jakie on podejmuje. To głębokie zaangażowanie osobiste lub, jak to określa David Lewis, *zobowiązania wobec zadania umożliwiają, przy wysokim poziomie inteligencji i odpowiednim poziomie uzdolnienia twórczego, osiągnięcie wartościowych rezultatów działalności*⁴⁸.

Zatem uzyskanie wysokiego poziomu osiągnięć w jakiegokolwiek dziedzinie jest funkcją nie tylko zdolności, ale i pilności, staranności w pracy oraz innych cech osobowościowych i charakterologicznych, składających się m.in. na motywację, wsparcie środowiska i szeroko pojętą działalność twórczą. Efektywność działania, w świetle omawianej teorii, jest funkcją wsparcia środowiska i całej osobowości⁴⁹.

Koncepcja piramidy rozwoju talentu Jane Piirto powstała jako wynik syntezy danych znajdujących się w literaturze przedmiotu.

Rysunek 5. Piramida rozwoju talentu wg J. Piirto⁵⁰

Zdaniem Piirto każde dziecko rodzi się z konkretnymi predyspozycjami, czyli zdeterminowanym wyposażeniem genetycznym, określającym układ nerwowy, osobowość czy temperament. Zdolności towarzyszą uzdolnieniom kierunkowym, które w rozwoju dzieci są bliżej szczytu tejże piramidy. Na samym

⁴⁷ Tamże, s. 126.

⁴⁸ M. Tyszkowa, *Zdolności, osobowość i działalność uczniów*, PWN, Warszawa 1990, s. 173.

⁴⁹ W. Panek, *Zróżnicowanie intelektualne w populacji uczniów szkolnych i opieka nad uzdolnionym*, UW, Filia w Białymstoku, Białystok 1990, s. 23.

⁵⁰ J. Piirto, *Talented children and adults...*, dz. cyt., s. 30, w: W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt.

jej szczycie znajduje się talent rozumiany jako swoiste powołanie, czyli wewnętrzna siła popychająca do aktywności, samorozwoju i samodoskonalenia. Według niego osobowość stanowi bazę umożliwiającą rozwój uzdolnień człowieka. Do cech osobowości ważnych dla rozwoju talentu należą, m.in.: odczucia, intuicja, tolerancja na różnorodność, myślenie twórcze, wyobraźnia, pasja, uporczywość.

Zdolności intelektualne potrzebne do funkcjonowania w konkretnej dyscyplinie aktywności mieszczą się w obszarze IQ = 90-180. Uzdolnienia kierunkowe to np. muzyczne, teatralne, matematyczne, itp. Inne ważne czynniki mające znaczny wpływ na rozwój talentu to: dom, szkoła, wspólnota/społeczeństwo i kultura, różnice płci, dziedziczność, przypadek. Działają one jako stymulatory albo inhibitory rozwoju.

Analiza tych koncepcji oraz chęć objęcia uczniów zdolnych działaniami systemowymi przyczyniła się do powstania naszego modelu zdolności.

CZĘŚĆ II
Model pracy
z uczniem zdolnym

Rozdział 1

Ogólne założenia modelu pracy
z uczniem zdolnym

*Nie można zmusić ziarna do rozwoju i kiełkowania,
można jedynie stworzyć warunki zezwalające na to,
aby ziarno rozwijało wszystkie tkwiące w nim możliwości.*

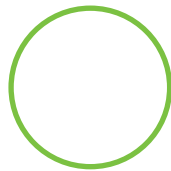
C. Roger

Poniższa koncepcja jest funkcjonalną prezentacją fragmentu rzeczywistości szkolnej akcentującą najistotniejsze aspekty procesu wspierania ucznia zdolnego.

Rysunek 6. Model pracy z uczniem zdolnym, opracowanie własne

Model ten przedstawia ogólne sugestie uwzględniające kluczowe etapy procesu planowania i realizacji działań wspierających. Ze względu na to, że nie jest możliwe opracowanie jednej, jedynie słusznej procedury czy uniwersalnego algorytmu postępowania, zaprezentowana koncepcja powinna być wypełniona szczegółowymi treściami w odniesieniu do jednego, konkretnego ucznia.

Rozdział 2

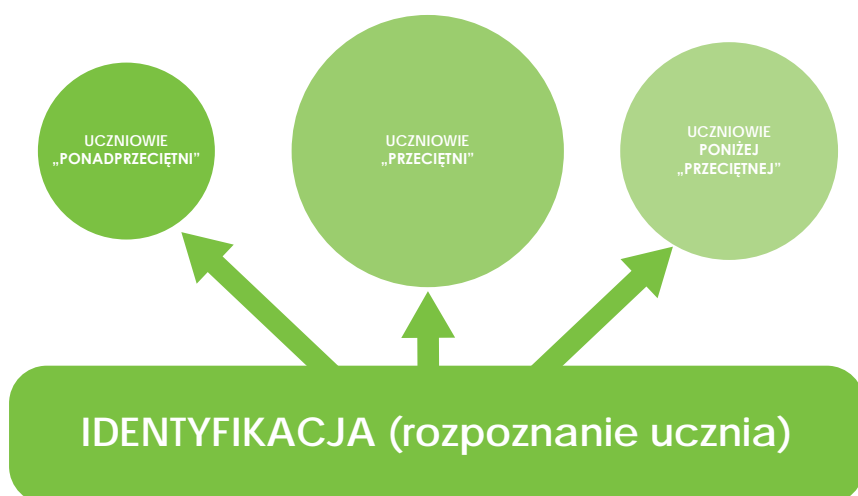
Etapy modelu pracy z uczniem zdolnym

*Sens powołania nauczycielskiego polega na tym,
by znać pragnienia swoich uczniów
i wiedzieć, co może ich zaspokoić.
Trzeba je wytopić i wydobyć na wierzch.*
A. Bloom

1. Identyfikacja

Zacznijcie od poznawania swoich uczniów, bo na pewno ich nie znacie.
J.J. Rousseau

Rysunek 7. Identyfikacja ucznia zdolnego, opracowanie własne

Rozpoczynając pracę z uczniami nauczyciel, na podstawie różnorodnych sytuacji (spontanicznych i kreowanych przez siebie) oraz dokumentacji dotyczącej każdego ucznia (np.: dostępnych opinii, orzeczeń, wytworów prac ucznia) dokonuje identyfikacji – wstępnego ich rozpoznania, rozróżnienia pod względem łatwo zauważalnych charakterystycznych cech, zachowań, postaw.

Najczęściej, w pierwszej kolejności można zidentyfikować tych uczniów, którzy sytuują się na dwóch przeciwległych „biegunach”:

- są określanymi jako „ponadprzeciętni”, gdyż swoim funkcjonowaniem w szkole wyróżniają się „pozytywnie” (np.: łatwo nawiązują kontakty z rówieśnikami i dorosłymi, dysponują dużą wiedzą, chętnie się wypowiadają, śmiało prezentują własne opinie),
- są klasyfikowani „poniżej przeciętnej”, gdyż wyróżniają się „negatywnie” (np.: mają konkretne dysfunkcje, zachowują się niezgodnie z normami, popadają w konflikty z kolegami); trzeba pamiętać, że często kłopotliwe dla nauczycieli, niestandardowe zachowania ucznia są oznaką jego potrzeb wynikających ze specyficznych uzdolnień, zainteresowań.

Grupę środkową tworzą uczniowie postrzegani jako „przeciętni”, którzy często pozostają niezauważeni – są „przeźroczyści” (nie wyróżniają się niczym szczególnym, nie sprawiają kłopotów, bywają nieśmiali, „zamknięci w sobie”, wycofani, nie skupiają na sobie uwagi nauczycieli i rówieśników). Używane w języku potocznym określenia: „przeciętny”, „powyżej przeciętnej”, „poniżej przeciętnej”, w psychologii dotyczą poziomów inteligencji badanej wystandaryzowanymi, specjalistycznymi narzędziami. Niestety, takie klasyfikowanie („etykietyzowanie”) uczniów zdarza się w polskich szkołach, a jest niewłaściwe i niezasadne z punktu widzenia psychologii oraz pedagogiki, a zarazem bardzo krzywdzące dla ucznia zdolnego.

Procedura identyfikacji zdolnego gimnazjalisty obejmuje obserwację oraz tworzenie okazji do ujawnienia się zdolności i uzdolnień. W naszym modelu proponujemy przeprowadzanie obserwacji według opracowanej **scheduły obserwacyjnej** zawierającej konkretne opisy zachowań oceniające różne kategorie zdolności i uzdolnień lub według określonych pytań: Czy uczeń jest dociekliwy? Czy ma dobrą pamięć? Czy stawia sobie cele? Obserwacja może być poszerzona przez **badanie grupowe** służące rozpoznaniu zainteresowań (*Group Inventory for Finding Interests* – GIFFI), które ma szczególne zastosowanie dla uczniów klas gimnazjalnych. Wersja GIFFI I przeznaczona jest dla uczniów klas od piątej szkoły podstawowej do drugiej gimnazjum oraz GIFFI II opracowana dla klas od drugiej gimnazjum do pierwszej liceum). Badanie grupowe nazywane **metodą cech charakterystycznych** ma szczególne znaczenie, gdyż pozwala określić mocne i słabe strony ucznia, a oprócz tego prezentuje ogólny rezultat badania⁵¹. Należy dodać, że udział ucznia zdolnego w wybranych propozycjach dodatkowych zajęć pozwala na kontynuowanie i pogłębianie identyfikacji jego zdolności rozpoczętej w trakcie obowiązkowych zajęć szkolnych.

Warto podkreślić, że do najczęściej stosowanych sposobów pedagogicznej identyfikacji dokonywanej przez nauczyciela należą (oprócz obserwacji uczniów w czasie zajęć umożliwiającej m.in. rozpoznanie charakterystycznych zachowań, sposobu i tempa pracy, stylu uczenia się): analiza ich wytworów oraz postępów i osiągnięć, indywidualne i grupowe testy, rozmowy z innymi uczniami i nauczycielami oraz wychowawcami. Przydatne w rozpoznaniu mogą być informacje dotyczące charakterystyki uczniów zdolnych.

Identyfikacja uczniów zdolnych, w rozumieniu zaproponowanym przez Franza Emanuela Weinerta i Michaela R. Waldamanna⁵², powinna być starannie odróżniana od diagnozy. Zadaje się w niej pytanie o to, kto jest zdolny, ale nie podaje się głębszej interpretacji zdolności.

Barbara Feger⁵³ wskazuje kilka źródeł informacji najczęściej wykorzystywanych w procesie identyfikacji. Są to przykłady, które mogą pomóc w identyfikacji jednak nie powinny one stanowić jedyne źródło w rozpoznawaniu uczniów zdolnych:

- **oceny szkolne** – nie powinny stanowić głównego kryterium identyfikacji ucznia zdolnego, ponieważ nie zawsze odzwierciedlają one rzeczywisty potencjał ucznia zdolnego, są tylko stwierdzeniem faktu opanowania określonej partii materiału, a nie miarą zdolności ucznia,
- **opinie nauczycieli** – mogą być subiektywne,

⁵¹ S. Rimm, *Dlaczego zdolne dzieci nie radzą sobie w szkole*, Wydawnictwo Moderski i Spółka, Poznań 2000, s. 176–180.

⁵² G. Szumski, *Dobór i kształcenie uczniów zdolnych*, Wydawnictwo WSPS, Warszawa 1995, s. 57.

⁵³ Tamże, s. 60.

- **wyniki testów osiągnięć szkolnych** – cechują je stosunkowo wysoka dokładność pomiaru, ale obejmują tylko wąskie spektrum faktycznego obszaru wiedzy ucznia,
- **wyniki testów inteligencji** – są obiektywne, jednak dotyczą jedynie ilorazu inteligencji, nie dając tym samym informacji o innych zdolnościach, np. twórczych,
- **arkusze obserwacji** – sprzyjają wczesnemu wychwyceniu różnych cech ucznia wpływających na jego indywidualny rozwój.

Te źródła informacji mogą być tylko jednym z elementów identyfikacji ucznia zdolnego, np. w aspekcie wysokich zdolności ogólnych, poziomu zdolności logicznego rozumowania i dokonywania operacji myślowych na pojęciach abstrakcyjnych, dużej wnikliwej docieklowości przejawiającej się w zadawaniu wielu pytań i formułowaniu problemów, szybkiego przyswojenia złożonych treści.

Ważnym źródłem informacji jest także wywiad – rozmowa z rodzicami. Rodzice i rodzina stanowią pierwotne środowisko stymulujące rozwój dziecka. Na podstawie wywiadu z rodzicami uzyskujemy wiele informacji dotyczących zainteresowań, emocji, zachowań ich dziecka w sytuacjach trudnych.

Po przeprowadzeniu identyfikacji warto, aby nauczyciel zwrócił się do specjalisty, (który dysponuje wieloma narzędziami i może właściwie ukierunkować dalszy przebieg procesu diagnozowania) o dokonanie pełnej diagnozy. Podkreślić należy, że uczniom gimnazjum oprócz diagnozy zdolności powinna być udzielona porada zawodowa, która nierozdzielnie związana jest z identyfikacją zdolności danego ucznia. W poradniach psychologiczno-pedagogicznych pracują specjaliści zajmujący się osobami zdolnymi. W niektórych poradniach funkcjonują zespoły ds. ucznia zdolnego. Do ich zadań należy:

- identyfikowanie zdolnych uczących się w szkołach, z którymi współpracuje poradnia,
- przedstawianie oferty form pracy z uczniem, wspierających rozwój ogólny, a także rozwój zainteresowań i zdolności,
- prowadzenie Treningu Myślenia Twórczego,
- objęcie pomocą psychologiczno-pedagogiczną dzieci zdolnych ze współwystępującymi deficytami czy zaburzeniami rozwojowymi typu: zaburzenia emocjonalne, dysleksja, wady fizyczne, choroby przewlekłe itp.,
- współpraca z rodzicami, nauczycielami i pedagogami szkolnymi w celu objęcia zdolnych uczniów kompleksową pomocą.

W identyfikacji ucznia zdolnego nie ma wyraźnej linii podziału pomiędzy uczniami zdolnymi, szczególnie uzdolnionymi i innymi. Mieczysław Łobocki w swojej publikacji wyróżnia trzy powody takiego stanu rzeczy⁵⁴:

1. Cechy umysłowe nie mogą być tak precyzyjnie mierzone jak właściwości fizyczne ucznia.
2. Psychologowie i nauczyciele nie są zgodni, co do tego, jaki stopień zdolności demonstrowanych przez uczniów pozwala zaliczyć ich do danej kategorii.
3. Oceniając zdolności ucznia, należy wziąć pod uwagę ogół warunków i czynników wpływających na jego rozwój.

---

⁵⁴ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2009.

Studium przypadku – identyfikacja

Na podstawie **obserwacji bezpośrednich** prowadzonych podczas kilku pierwszych lekcji, nauczyciel muzyki w gimnazjum zwrócił uwagę na Igora, który m.in.:

- wyróżniał się pamięcią muzyczną – szybko zapamiętywał teksty i melodie poznanych piosenek;
- prawidłowo powtarzał (po nauczycielu i z pamięci) oraz ilustrował schematy rytmiczne i melodie – odruchowo wystukując rytm, pukając palcami czy długopisem po blacie ławki;
- odtwarzał rytmy głosem i na instrumentach perkusyjnych;
- bardzo dobrze rozpoznawał słuchowo instrumenty i głosy ludzkie oraz chętnie analizował słownie i słuchowo fragmenty utworów muzycznych, opisując (z dużym zaangażowaniem emocjonalnym) ich charakter i nastrój, melodię, rytm, tempo, siłę dźwięku;
- jego wypowiedzi wyróżniały się bogatym zasobem słownictwa, zawierały informacje o własnych odczuciach.

Z czasem, nie tylko w ramach zajęć lekcyjnych, a także podczas przygotowywania imprez klasowych i szkolnych uroczystości, do których sam się zgłaszał, Igor miał wiele okazji do zaprezentowania swoich umiejętności i naturalnego słuchu muzycznego, m.in.: oryginalnie posługiwał się głosem w improwizacjach muzycznych, tworzył schematy rytmiczne z wykorzystaniem znanych wartości rytmicznych i pauz muzycznych w różnorodnych metrach taktowych, realizował złożone schematy rytmiczne (tataizacją, ruchami całego ciała), bardzo dobrze grał na gitarze i odczytywał utwory z zapisu nutowego, tworzył melodie i zapisywał je za pomocą nut, trafnie określał cechy i elementy muzyki (melodii, rytmu, agogiki, dynamiki, artykulacji, głosów instrumentów, głosów ludzkich), posługiwał się prawidłową terminologią muzyczną.

Nauczyciel muzyki zebrał informacje potwierdzające naturalny słuch muzyczny i inteligencję muzyczną Igora:

- na podstawie **swobodnych i pośrednich obserwacji** zachowań i aktywności ucznia w klasie i szkole zarejestrował: zaangażowanie we wszystkich obszarach aktywności muzycznej, zgłaszanie się do realizacji różnych przedsięwzięć związanych z muzyką, szybkie tempo uczenia się, np. tekstów utworów, bogaty zasób słownictwa specjalistycznego (muzycznego), pomoc i opiekuńczość w stosunku do rówieśników przy przygotowywaniu i realizacji uroczystości, kreatywność, koncentrację na zadaniach, umiejętność skupienia uwagi przez dłuższy czas, konsekwencję i dokładność w działaniu, wytrwałość itd.

Metody i techniki

W procesie identyfikacji ucznia zdolnego należy dążyć do optymalnego poznania potencjału ucznia, łącząc podejście ilościowe i jakościowe (zrównoważony model identyfikacji), co w konsekwencji powinno doprowadzić do zaplanowania działań, których realizacja wpłynie na jak najpełniejszy rozwój osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka⁵⁵.

Obserwacja jest najefektywniejszym sposobem pozyskiwania danych i informacji. Nie może być ona przeprowadzona w sposób jednorazowy, gdyż nie da rzetelnego obrazu ucznia zdolnego. W procesie identyfikacji ucznia zdolnego można stosować trzy rodzaje obserwacji:

⁵⁵ Por. *Konwencja o prawach dziecka...*, dz. cyt., Dz.U. 1991, Nr 120, poz. 526.

- **otwartą** (swobodną), pomocną w uzyskaniu wiedzy ogólnej o zdolnościach ucznia, np. w początkowym etapie poznania ucznia zdolnego i szczegółowym planowaniu postępowania diagnostycznego⁵⁶,
- **systematyczną obserwację bezpośrednią**, czyli obserwację zachowań uczniów w naturalnych sytuacjach edukacyjnych; według Wiesławy Limont ten rodzaj obserwacji umożliwi ujawnienie *ukrytych zdolności i pomoże dostrzec i rozwiązać pojawiające się problemy*⁵⁷; ponadto, daje on szansę na pozyskanie nowych i weryfikację wcześniej zdobytych informacji o uczniu, pozwala na kształtowanie cennej więzi między mistrzem i jego uczniem⁵⁸,
- **pośrednią**, która nie jest systematyczna i odnosi się nie wprost do obserwowanych zachowań, lecz do informacji o nich z drugiej ręki lub skutków, jakie zachowania te pociągają za sobą; dokonuje się jej za pośrednictwem innych osób, którymi mogą być także osoby badane⁵⁹.

Z uwagi na stopień ustrukturalizowania obserwacja może być standaryzowana i niestandaryzowana, prowadzona z wykorzystaniem różnych technik. Nauczyciel powinien stosować te techniki, które są szczególnie przydatne w zebraniu i uporządkowaniu informacji o zachowaniach znamionujących zdolności ucznia.

Wśród technik obserwacji standaryzowanej wymienia się:

- **technikę obserwacji skategoryzowanej**, która zapewnia dokładność spostrzeżeń i redukuje do minimum czas obserwacji. Ma ona na celu przede wszystkim opis i analizę ilościową zgromadzonego za jej pomocą materiału obserwacyjnego. Jest to możliwe dzięki przygotowaniu specjalnego zestawu (listy), zwanego **schedułą obserwacyjną**. Zawiera ona może poszczególne kategorie zachowania uczniów zdolnych. Dewey G. Cornell i jego współpracownicy opracowali schedułę obserwacyjną obejmującą m.in. wspomaganie uczniów przez nauczycieli ze względu na ich różnice indywidualne⁶⁰,
- **technikę obserwacji próbek czasowych**, która dotyczy określonych aktywności zachowania ucznia. Odbywa się ona w ciągu niedługich jednostek (próbek) czasowych. Technika ta polega na tym, że obserwator znając poszczególne rodzaje aktywności obserwowanego zachowania, odnotowuje obecność lub brak ich występowania w ciągu każdej przewidzianej z góry jednostki czasowej, np. zachowanie się uczniów na lekcji – aktywność, samodzielność, komunikowanie się z innymi. Przykładową formę scheduły obserwacyjnej przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 1. Technika obserwacji próbek czasowych, opracowanie własne

Rodzaje aktywności zachowania ucznia zdolnego	5-minutowe jednostki czasowe								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Odpowiadał na pytania nauczyciela wyczerpująco									
Rozwiązywał zadania ponadprogramowe									
Zadawał dodatkowe pytania – był dociekliwy									
Inicjował dyskusję podczas zajęć									

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2009.

⁵⁶ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1989.

⁵⁷ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt., s. 33.

⁵⁸ Por. W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, WSiP, Warszawa 1997.

⁵⁹ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, dz. cyt.

⁶⁰ Tamże, s. 62.

Technikami obserwacji niestandardyzowanej są:

- **technika obserwacji dorywczej**, którą można stosować w przypadkach, kiedy nauczyciel nie ma wstępnego rozeznania badanej przez niego grupy,
- **technika dzienników obserwacyjnych**, która polega na opisywaniu zdarzeń lub zjawisk w ich naturalnym następstwie czasowym na przestrzeni możliwie długiego okresu,
- **technika obserwacji fotograficznej**, która odznacza się dużą intensywnością i dokładnością w rejestrowaniu możliwie wszystkich zdarzeń oraz warunków i sytuacji, jakie zdarzeniom tym towarzyszą (dotyczy całokształtu zachowania się osoby obserwowanej),
- **technika obserwacji próbek zdarzeń**, która koncentruje się na jednej wyselekcjonowanej grupie zdarzeń lub faktów w kontekście funkcjonowanie społecznego ucznia zdolnego⁶¹.

Wywiad to forma identyfikacji dość często stosowana. Wykorzystuje się ją tam, gdzie jest możliwość poznania motywacji, postaw, zależności oraz tam, gdzie nie ma możliwości uzyskania pełnej wiedzy o badanym uczniu zdolnym na innej drodze niż obserwacja czy badanie dokumentów⁶². Nauczyciel może prowadzić wywiad zarówno z uczniami, jak i nauczycielami oraz rodzicami uczniów zdolnych. Może on stosować: wywiad skategoryzowany (z wykorzystaniem z góry ustalonej listy pytań, jednakowych dla wszystkich respondentów), wywiad nieskategoryzowany – otwarty, który przebiega w formie swobodnej rozmowy badacza z respondentem na określony temat.

Dość powszechne jest zawiązanie przez rodziców osiągnięć ich dziecka. Ci, którzy mają kilkoro dzieci mogą je między sobą porównywać. Jednak sporo rodziców szuka osobistej satysfakcji w sukcesach dziecka. Pragną, aby dziecko spełniło ich ambicje, chociaż uważają, że dbają jedynie o jego dobro. Tacy rodzice pomagają dziecku np. w odrabianiu lekcji, wzmacniając tym samym własne wygórowane wyobrażenie o swoim dziecku. Konsekwencją tego może być zahamowanie rozwoju zdolności.

Analiza dokumentów przeprowadzana przez nauczyciela ucznia zdolnego dotyczyć może jego wytworów (np. prac pisemnych i plastycznych, notatek w zeszytach, portfolio) oraz dokumentów szkoły rejestrujących osiągnięcia ucznia (np. dzienników lekcyjnych, protokołów zebrań rady pedagogicznej, arkuszy ocen, świadectw, dyplomów, listów pochwalnych, wydruków komputerowych z wynikami ucznia, np. z konkursów itp.).

Identyfikacja przez nominację – często wykorzystywana metoda identyfikacji uczniów zdolnych. Ma charakter nieformalny, (polegający na wskazaniu uczniów przez nauczycieli i włączeniu ich do programu edukacyjnego) i sformalizowany, (który wiąże się z listami wskaźników zdolności bądź skalami służącymi dokonywaniu nominacji). Nominacje nauczycielskie, jak podkreśla Wiesława Limont, są obciążone błędem preferowania przez pedagogów uczniów dobrze się uczących i jednocześnie niesprawiających kłopotów wychowawczych. Pomocnym narzędziem dla nauczycieli w rozpoznawaniu zdolności uczniów może być *Ankieta dla nauczyciela* opracowana przez Marię Foryś i Mirosławę Nowak⁶³, *Kwestionariusz obserwacji: wskaźnik zachowań znamionujących uzdolnienie* autorstwa Judy W. Eby i Joan F. Smutny⁶⁴, a także *Kwestionariusz obserwacji: lista kontrolna dla nauczycieli* według Mirosławy Partyki⁶⁵.

⁶¹ M. Łobocki, *Metody...*, dz. cyt., s. 60-69.

⁶² T. Pilch, *Zasady...*, dz. cyt., s. 96.

⁶³ M. Foryś, *Twórcze i zaburzone zachowania uczniów dyslektycznych – implikacje dla praktyki edukacyjnej*, Jubileusz 50-lecia Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 4 im. Janusza Korczaka w Krakowie, Wyd. Czuwajmy, Kraków 2008, s. 45.

⁶⁴ J. W. Eby, J. F. Smutny, *Jak kształcić uzdolnienia dzieci i młodzieży*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998, s. 170-171.

⁶⁵ M. Partyka, *Zdolni, utalentowani, twórczy*. CMPPP MEN, Warszawa 1999, s. 172.

Ważnym elementem w identyfikacji osób zdolnych jest **nominacja rodziców**, którzy najlepiej znają własne dziecko i dobrze orientują się w jego silnych i słabych stronach. W tych nominacjach powinny znaleźć się informacje na temat specjalnych zainteresowań i hobby, ulubionych książek, niezwykłych zachowań, które mogą znamionować jego zdolności. Istotne jest także podanie jego dotychczasowych osiągnięć oraz informacji o rodzajach aktywności wykonywanych samodzielnie. Ważne są także informacje o związkach i relacjach dziecka z innymi osobami, również o jego problemach, o posiadanej przez nie energii, systemie wartości, uporze, motywacji, celach i dążeniach, a także przykłady ujawnianych bądź potencjalnych zdolności twórczych lub przywódczych⁶⁶.

Nominacje rówieśników to także często stosowany instrument identyfikacji uczniów zdolnych na poziomie gimnazjalnym. Rówieśnicy w tym okresie pełnią ważną rolę w procesie samoidentyfikacji. Wiesława Limont pisze: [...] *młodzi ludzie, bowiem potrafią prawidłowo ocenić, kto z nich jest najlepszy w konkretnej sferze aktywności. Nominacje koleżeńskie, podobnie jak nauczycielskie, mogą mieć zróżnicowany charakter. Często wykorzystuje się tu bezpośrednie wskazanie lub proponowane są zabawy bądź gry psychologiczne bądź społeczne*⁶⁷.

Autonominacja to metoda identyfikacji polegająca na samodzielnym zgłoszeniu przez ucznia swoich potrzeb edukacyjnych związanych z posiadanymi zdolnościami. Do autonominacji można także wykorzystać formularz z wymienionymi konkretnymi obszarami aktywności, na którym uczniowie zaznaczają te obszary, w których chcieliby rozwijać swoje zdolności. W praktyce edukacyjnej wykorzystywane są także skale wskaźnikowe, za pomocą których charakteryzuje się zachowania uczniów zdolnych. Służą one do oceniania określonych dyspozycji konkretnej osoby. Przykładem skali służącej do oceny właściwości uczniów jest m.in. opracowany przez Krzysztofa Szmida *Nauczycielski formularz oceny postawy twórczej ucznia, Zestaw kontrolny do rozpoznawania talentu twórczego* autorstwa Geoffa Lewisa, *Test myślenia dywergencyjnego – TMD2* Krystyny Bielugi⁶⁸, służący do poznania poziomu myślenia twórczego młodzieży. *Nauczycielski formularz oceny postawy twórczej ucznia* obejmuje twierdzenia związane z myśleniem twórczym, sferą emocjonalno-motywacyjną i działaniem. W skali tej ocenia się ucznia, stawiając przy każdym stwierdzeniu odpowiednią liczbę punktów: od 4 – stopień wybitny do 1 – poziom poniżej przeciętnego⁶⁹. Uczeń w rozpoznawaniu swoich zainteresowań może skorzystać z *Grupowego badania GIFFI I lub GIFFI II*⁷⁰, *Kwestionariusza samoobserwacji: nominacja ucznia przez samego siebie* według Ewy Kazuk-Janasy⁷¹.

⁶⁶ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt., s. 104.

⁶⁷ Tamże, s. 105. Zob. także M. Łobocki, *Metody...*, dz. cyt.

⁶⁸ K. Bieluga, *Rozpoznawanie i stymulowanie cech inteligencji oraz myślenia twórczego w domu i szkole*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2009.

⁶⁹ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt., s. 106-108.

⁷⁰ S. Rimm, *Dlaczego...*, dz. cyt., s. 179-180.

⁷¹ E. Kazuk-Janasy, *Praca z dzieckiem zdolnym w szkole*, ETPP Kongres Polonii Kanadyjskiej, 1997, s. 6-7.

Dobre praktyki i narzędzia – rekomendacje

PRZYKŁADOWE STWIERDZENIA Z GRUPOWEGO BADANIA SŁUŻĄCEGO ROZPOZNANIU ZAINTERESOWAŃ⁷² (GIFFI I – dla klas od piątej szkoły podstawowej do drugiej gimnazjum oraz GIFFI II – dla klas od drugiej gimnazjum do pierwszej liceum)

GIFFI I

Mam poczucie humoru.

Mam różnorodne hobby.

Lubię rozkładać różne rzeczy na części, żeby sprawdzić, jak działają.

Lubię pisać opowiadania.

Lubię wymyślać różne historyjki i nowe zabawy.

Chciałbym wiedzieć więcej o takich zjawiskach, jak latające talerze, czarna magia i duchy.

Chciałbym spróbować czegoś nowego i zrealizować nowe plany.

Często myślę o tym, co dobre, a co złe.

Wymyślam więcej gier, historyjek, wierszyków i mam więcej pomysłów na prace plastyczne niż inni uczniowie.

*Jeśli coś, co chcę zrobić okazuje się to trudne, rezygnuję z tego i próbuję czegoś innego.

* Zawsze lubię bawić się z przyjaciółmi, nigdy sam.

Po zajęciach w szkole pobieram lekcje plastyki, tańca i muzyki, ponieważ tego chcę.

GIFFI II

Jestem bardzo ciekawy świata.

Jestem oryginalny i mam wyobraźnię.

Lubię próbować nowych sposobów rozwiązywania problemów.

Podejmuję ryzyko.

Polegam na swoich intelektualnych zdolnościach.

Potrafię intensywnie pracować nad zadaniem przez wiele godzin.

Jestem dowcipny.

W moich pracach pisemnych próbuję stosować metafory i analogie.

Angażuję się w wiele twórczych zajęć.

Często myślę o swojej wartości.

Bardzo liczą się dla mnie zdolności artystyczne.

*nie świadczy o kreatywności

⁷² S. Rimm, *Dlaczego...*, dz. cyt., s. 179-180.

KWESTIONARIUSZ SAMOBSERWACJI: NOMINACJA UCZNIĄ PRZEZ SAMEGO SIEBIE⁷³

Imię i nazwisko .....

Klasa .....

Nauczyciel .....

Data .....

Określ, na ile zgadzasz się z podanymi stwierdzeniami stawiając w odpowiedniej rubryce znak „V”.

Stwierdzenia		Całkowicie zgadzam się	Zgadzam się	Nie zgadzam się	Całkowicie nie zgadzam się
1.	Jestem dobrym sportowcem.				
2.	Jestem dobrym uczniem.				
3.	Jestem popularny wśród rówieśników.				
4.	Potrafię zrozumieć i zaakceptować innych ludzi.				
5.	Jestem towarzyski i wiem jak żyć w zgodzie z innymi.				
6.	Inni uważają mnie za inteligentną osobę.				
7.	Jestem serdeczny i potrafię współczuć innym.				
8.	Łatwo jest się ze mną porozumieć.				
9.	Lubię mieć do czynienia z naukami ścisłymi i przedmiotami technicznymi.				
10.	Lubię rozwiązywać problemy abstrakcyjne i matematyczne.				
11.	Lubię pracować samodzielnie nad specjalnymi pracami.				
12.	Lubię rozprawiać i dyskutować o różnych sprawach.				
13.	Lubię rozmarzyć się lub „zapomnieć o całym świecie”, np. czytając książkę.				
14.	Mam duże poczucie humoru.				
15.	Pracuję często w sposób oryginalny.				
16.	Potrafię wymyślać wiele różnorodnych pomysłów rozwiązania problemu.				
17.	Potrafię właściwie zaplanować swoją pracę.				
18.	Nie przeszkadza mi to, że różnię się od innych.				
19.	Lubię zajmować się trudnymi przedmiotami i zagadnieniami.				
20.	Często wykorzystuję muzykę, sztukę lub odgrywam role, aby wyrazić swoje odczucia.				
21.	Nie lubię przyjmować tego, co twierdzą inni bez sprawdzenia lub przedyskutowania.				
22.	Mam głębokie przekonania dotyczące różnych spraw i wyrażam je nawet wtedy, gdy przypuszczam, że inni nie zgodzą się ze mną.				
23.	Często spędzam nad przygotowaniem swojej pracy więcej czasu niż trzeba, ponieważ lubię się uczyć.				

⁷³ E. Kazuk-Janias, *Praca z dzieckiem zdolnym...*, dz. cyt., s. 6-7.

Przyporządkuj wymienionym dziedzinom cyfry od 1 do 8, oceniając w ten sposób, na ile zdolności te odnoszą się do Ciebie.

- ..... ogólne zdolności intelektualne
- ..... specjalne zdolności w wybranej dziedzinie wiedzy
- ..... zdolności myślenia twórczego
- ..... zdolności aktorskie
- ..... zdolności przywódcze
- ..... zdolności w dziedzinie sztuk pięknych
- ..... zdolności sportowe
- ..... zdolności techniczne

ANKIETA DLA NAUCZYCIELA⁷⁴

opracowana przez Marię Foryś i Mirosławę Nowak

Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna nr 4 w Nowej Hucie

Informacja o uczniu skierowanym do punktu konsultacyjnego dla dzieci zdolnych oraz zdolnych i z dysleksją

Prosimy o szczegółową informację pedagogiczną dotyczącą dziecka.

Państwa znajomość ucznia i jego środowiska domowego będzie pomocna we wspólnym z Państwem zaplanowaniu i wdrożeniu najważniejszych oddziaływań.

Prosimy o możliwe dokładne wypełnienie kwestionariusza przez wychowawcę, nauczyciela przedmiotu zgodnego z kierunkiem uzdolnień dziecka oraz pedagoga szkolnego.

Imię i nazwisko dziecka .....

urodzone ..... **zamieszkałe** .....

Szkoła i klasa .....

1. Przebieg dotychczasowej kariery szkolnej (postępy w nauce, trudności) .....

2. Charakterystyka sposobu uczenia się dziecka i jego udziału w zajęciach lekcyjnych (aktywność, zdolność koncentracji uwagi, tempo uczenia się, pamięć, sposób uczenia się, rodzaj stawianych pytań, samodzielność pracy i myślenia, systematyczność) .....

3. Zainteresowania i uzdolnienia (przedmiotowe, kierunkowe, przywódcze, sportowe artystyczne, ewentualne próby twórcze) .....

4. Osiągnięcia dziecka (udział w konkursach, olimpiadach, otrzymywane nagrody i wyróżnienia, prezentacja wytworów) .....

5. Funkcjonowanie w grupie rówieśniczej .....

6. Postawa wobec nauczycieli .....

7. Aktywność społeczna ucznia (w klasie, w szkole i poza szkołą) .....

8. Cechy charakteru (kontrola emocjonalna, samoocena, odporność na stres, ambicja) .....

⁷⁴ M. Foryś, *Twórcze i zaburzone zachowania uczniów dyslektycznych – implikacje dla praktyki edukacyjnej*, Jubileusz 50-lecia Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 4 im. Janusza Korczaka w Krakowie, Wyd. Czuwajmy, Kraków 2008, s. 45.

9. Trudności wychowawcze, ew. zaburzenia emocjonalne w szkole (nadpobudliwość, zahamowanie, nerwowość, agresja, lękliwość)

.....

10. Sprawność fizyczna dziecka oraz samodzielność w samoobsłudze

.....

11. Sytuacja rodzina dziecka (mieszkańcowa, materialna, wychowawcza, współpraca rodziców ze szkołą)

.....

12. Wskazane zdaniem Pani/Pana formy pomocy i działań wspierających rozwój uzdolnień ucznia.

- Udział w zajęciach szkolnego koła zainteresowań
- Indywidualne konsultacje z nauczycielami w szkole
- Przygotowanie do udziału w konkursie lub olimpiadzie przedmiotowej
- Korzystanie z pomocy pozaszkolnych pracowni specjalistycznych
- Konsultacje z pracownikiem naukowym uczelni lub nauczycielem ze szkoły ponadgimnazjalnej
- Rozszerzenie programu nauczania (indywidualny program nauki)
- Indywidualny tok nauki (przyspieszenie obowiązku szkolnego, promocja do klasy programowo wyższej)
- Inne (jakie?) .....

13. Jakich form pomocy ze strony Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej zdaniem Pani/Pana wymaga uczeń?

- Diagnoza potencjału intelektualnego i uzdolnień
- Wspieranie ucznia w zakresie kształcenia inteligencji emocjonalnej, w tym:
  - Ćwiczenie umiejętności interpersonalnych
  - Warsztaty budowania korzystnej samooceny
  - Ćwiczenie umiejętności zarządzania własnym czasem
  - Trening radzenia sobie ze stresem egzaminacyjnym/konkursy, olimpiady/
- Trening myślenia twórczego
- Nauka technik szybkiego czytania i skutecznego uczenia się
- Pomoc w rozpoznawaniu własnych zainteresowań i preferencji zawodowych, niezbędnych przy wyborze dalszej drogi kształcenia i planowania kariery zawodowej
- Pomoc w budowaniu prawidłowych relacji w rodzinie, poradnictwo wychowawcze dla rodziców
- Inne (jakie?) .....

14. Które z wymienionych wyżej form już stosowano i z jakim skutkiem?

.....

15. Dodatkowe informacje i uwagi

.....

Pieczęć szkoły

Podpis wychowawcy
lub nauczyciela przedmiotu

Podpis pedagoga

NAUCZYCIELSKI FORMULARZ OCENY POSTAWY TWÓRCZEJ UCZNIAopracowany przez Krzysztofa J. Szmidta⁷⁵

Badania wykazały, że postawa twórcza uczniów jest syntezą trzech podstawowych komponentów (cech, dyspozycji): (1) poznawczego, związanego z procesami myślenia twórczego; (2) emocjonalno-motywacyjnego; (3) działaniowego (behawioralnego). Proszę o zakreślenie cyfry odpowiadającej natężeniu każdej cechy u danego ucznia, w porównaniu z innymi uczniami w tej samej klasie.

Nazwisko i imię ucznia.....

Klasa.....

Data.....

Proszę zaznaczyć kółkiem wybraną odpowiedź:**4** – w stopniu wybitnym**3** – powyżej średniej**2** – na poziomie średniej**1** – poniżej średniej

Sfera poznawcza				
Potrafi zauważyć i trafnie sformułować problemy, których inni uczniowie nie dostrzegają.	4	3	2	1
Jest dociekliwy, potrafi wyszukać ukryte wady i zalety w wadach i zjawiskach.	4	3	2	1
Wymyśla wiele rozwiązań tego samego problemu.	4	3	2	1
Tworzy rozwiązania rzadkie i zaskakujące, niekonwencjonalne, a przy tym sensowne.	4	3	2	1
Potrafi tworzyć zaskakujące i nieprzewidywalne, a przy tym sensowne skojarzenia.	4	3	2	1
Przekształca i modyfikuje własne i cudze pomysły, poszukując lepszych rozwiązań.	4	3	2	1
Sfera emocjonalno-motywacyjna				
Łatwo się koncentruje i mocno angażuje w wykonanie zadania, wykazuje silną motywację.	4	3	2	1
Nie obawia się nowych doświadczeń, chętnie zapoznaje się z nowościami.	4	3	2	1
Jest otwarty na pomysły i inspiracje płynące od innych osób, potrafi współpracować w grupie problemowej i toleruje sprzeczne poglądy i pomysły innych członków grupy.	4	3	2	1
Przejawia niezależność, nie obawia się rozwiązań zaskakujących i nieakceptowalnych przez innych.	4	3	2	1
Jest spontaniczny i zdolny do spontanicznej ekspresji własnych myśli i uczuć w języku sztuki. Czuje się dobrze, improwizując i działając „na niby”.	4	3	2	1
Ma życzliwe, niezłośliwe poczucie humoru.	4	3	2	1
Sfera działań				
W sytuacjach praktycznych potrafi stosować wybrane zasady lub metody heurystyczne.	4	3	2	1
Wykazuje zwiększoną zaradność życiową w sytuacjach ryzyka i niepewności.	4	3	2	1
Potrafi doprowadzić własne pomysły do realizacji i znaleźć ich praktyczne zastosowania.	4	3	2	1
Wynik łączny				

⁷⁵ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt., s. 107-108.

ZESTAW KONTROLNY DO ROZPOZNAWANIA TALENTU TWÓRCZEGO G. LEWISA⁷⁶

Zalecany do badania uczniów wykazujących nietradycyjny, nowatorski, pomysłowy i produktywny sposób myślenia i zachowania.

Klucz: 1 – nigdy, 2 – rzadko, 3 – od czasu do czasu, 4 – często, 5 – zawsze.

1.	Podjemuje ryzyko; jest dociekliwy i żądny przygód.	1	2	3	4	5
2.	Potrafi wykorzystać najwyklesze przedmioty w celu uatrakcyjnienia jakiejś zabawy (używa sznurowadeł jako świętych relikwii albo stołu jako łódki).	1	2	3	4	5
3.	Wymyśla gry, zabawy i ich reguły (rozwiązywanie supła bez użycia rąk).	1	2	3	4	5
4.	Projektuje różne urządzenia i wyjaśnia zasady ich działania (np. perpetuum mobile)	1	2	3	4	5
5.	Potrafi skomponować i zagrać miniaturowy utwór muzyczny (jakieś mruzcando czy kakofonię dźwięków).	1	2	3	4	5
6.	Wyszukuje formy muzyczne, których w wolnych chwilach słucha; interesują go rzadkie instrumenty.	1	2	3	4	5
7.	Potrafi łączyć ze sobą słowo, muzykę i ruch (w teatrze, zabawie z innymi czy też dla własnej przyjemności).	1	2	3	4	5
8.	Jest dobry w mimice, pantomimie i naśladowaniu.	1	2	3	4	5
9.	Jest wrażliwy na uczucia innych i potrafi je interpretować.	1	2	3	4	5
10.	Potrafi wykorzystywać niezwykle środki wyrazu, (opowiada historyjkę, posługując się taśmą magnetofonową, pantomimą lub rzeźbą).	1	2	3	4	5
11.	Potrafi manipulować wieloma aspektami jakiegoś problemu w wyobraźni, rzeczywistości, przykładach i zastosowaniach.	1	2	3	4	5
12.	Potrafi składać elementy jakiejś całości w nowy, niespotykany sposób.	1	2	3	4	5
13.	Jest nonkonformistą, indywidualnością i zadowala go jego odmienność.	1	2	3	4	5
14.	Dostrzega głębię w sztuce i potrafi docenić wartości estetyczne.	1	2	3	4	5
15.	Tworzy niezwykle kombinacje z przedmiotów użytku codziennego (dom dla myszki ze starego buta).	1	2	3	4	5
16.	Marzy i fantazjuje.	1	2	3	4	5
17.	Potrafi wymyślać niezwykle rozwiązania różnych problemów (jak uchronić szybę przed zaparowaniem).	1	2	3	4	5
18.	Daje sobie świetnie radę z wieloma różnymi przyborami i materiałami potrzebnymi do wykonania jakiegoś zadania i jest przy tym nowatorski i odkrywczy (plastik, tkanina, farba).	1	2	3	4	5
19.	Przejawia ciekawość względem wielu spraw.	1	2	3	4	5
20.	Ma całą masę pomysłów i rozwiązań różnych kwestii.	1	2	3	4	5
Razem 100 pkt						
Obliczanie wyniku: im więcej punktów, tym większe prawdopodobieństwo wystąpienia talentu.						
Wynik:						

⁷⁶ G. Lewis, *Jak wychować utalentowane dziecko*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 1998, s. 170-171.

KWESTIONARIUSZ OBSERWACJI: LISTA KONTROLNA DLA NAUCZYCIELI⁷⁷

Wyjątkowo uzdolnionych uczniów można scharakteryzować za pomocą poniższej listy. Uczeń posiadający większość cech wymienionych w liście (oprócz tych z gwiazdkami) jest prawdopodobnie utalentowany i mający ponadprzeciętne osiągnięcia w edukacji.

	1.	Posiada nieprzeciętne możliwości rozumowania, radzenia sobie z abstrakcją, generalizowaniem faktów, rozumienia znaczeń i widzenia powiązań między nimi.
	2.	Posiada wielką ciekawość poznawczą.
*	3.	Uczy się łatwo i szybko.
	4.	Ma szerokie zainteresowania.
	5.	Posiada szeroką rozpiętość uwagi, która umożliwia mu koncentrowanie się i bycie wytrwałym w rozwiązywaniu problemów i pogłębianiu zainteresowań.
	6.	Jest nieprzeciętny w ilości i jakości słownictwa, w porównaniu z uczniami w jego wieku.
	7.	Posiada zdolność do samodzielnej, efektywnej pracy.
*	8.	Wczesnie nauczył się czytać (często długo przed rozpoczęciem szkoły).
	9.	Posiada umiejętność przenikliwej obserwacji.
	10.	Okazuje inicjatywę i oryginalność w pracy umysłowej.
	11.	Czujnie i szybko odpowiada na nowe idee.
	12.	Ma zdolność szybkiego zapamiętywania.
	13.	Interesuje się bardzo naturą człowieka i świata (problem pochodzenia, przeznaczenia, etc.).
	14.	Posiada niezwykłą wyobraźnię.
	15.	Potrafi łatwo podążać za złożonymi wskazówkami.
*	16.	Szybko czyta.
	17.	Ma wiele zainteresowań (hobby).
*	18.	Ma zainteresowania czytelnicze z wielu przedmiotów.
*	19.	Często i efektywnie korzysta z biblioteki.
*	20.	Jest świetny w matematyce, szczególnie w rozwiązywaniu problemów.

KWESTIONARIUSZ OBSERWACJI: WSKAŹNIK ZACHOWAŃ ZNAMIONUJĄCYCH UZDOLNIENIE⁷⁸
(Ogólna lista cech)

Nazwisko .....

Wiek .....

Data .....

Szkoła .....

Klasa/rocznik .....

Osoba szacująca .....

Łączny wynik .....

⁷⁷ M. Partyka, *Zdolni...*, dz. cyt., s. 172.⁷⁸ J. W. Eby, J. F. Smutny, *Jak kształcić uzdolnienia dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998, s. 170-171.

Instrukcja: Proszę ocenić tego ucznia pod względem poniższych zachowań. W tym celu przy każdym zachowaniu należy zakreślić cyfrę odpowiadającą częstości i zakresowi jego występowania.

Znaczenia cyfr są następujące:

5 = zachowanie konsekwentnie przejawia się w większości zajęć

4 = zachowanie przejawia się w wielu zajęciach

3 = zachowanie sporadycznie przejawia się w niektórych zajęciach

2 = zachowanie rzadko przejawia się w zajęciach

1 = zachowanie pojawia się bardzo rzadko lub nigdy

Spostrzegawczość						
1.	Odróżnia istotne elementy, zagadnienia i problemy od nieistotnych.	5	4	3	2	1
2.	Dostrzega subtelne i dojrzałe wzorce, połączenia i relacje, posługuje się nimi.	5	4	3	2	1
Aktywne interakcje ze środowiskiem						
3.	Jest aktywny, zgłasza się na ochotnika do pracy nad wybranymi przez siebie zadaniami.	5	4	3	2	1
4.	Energicznie poszukuje informacji, pomysłów i rozwiązań problemów.	5	4	3	2	1
Refleksyjność						
5.	Wykazuje dojrzałe, pogłębione zrozumienie złożonych pojęć w wybranej przez siebie dziedzinie.	5	4	3	2	1
6.	W pracy dąży do doskonałości. Szuka rozwiązań lub konkluzji będących najlepszymi z możliwych.	5	4	3	2	1
Wytwarłość						
7.	Skupia całą uwagę na wybranym przez siebie zadaniu, wydaje się pochłonięty przez zadanie.	5	4	3	2	1
8.	Pokonuje trudności, które napotyka podczas rozwiązywania problemu. Kończy pracę dopiero wtedy, gdy osiągnie cel.	5	4	3	2	1
Niezależność						
9.	Sam decyduje, kiedy rozpocząć pracę. Pracuje przy minimalnej pomocy ze strony innych lub bez niej.	5	4	3	2	1
10.	Ma wyraźne preferencje i pomysły. Modyfikuje cele, by dopasować je do własnych zainteresowań.	5	4	3	2	1
Nastawianie na cel						
11.	Ma wysokie standardy wewnętrzne. Zmienia i poprawia swoje wytwory, by dorównywały standardom.	5	4	3	2	1
12.	Potrafi wyłożyć swój cel i plan jego osiągnięcia. Umie dyskutować o tym z innymi.	5	4	3	2	1
Oryginalność						
13.	Lubi ryzyko. Chętnie eksperymentuje z nowymi pomysłami i formami wyrazu.	5	4	3	2	1
14.	Łącząc elementy pochodzące z wielu źródeł, dochodzi do świeżych pomysłów i nowych wytworów.	5	4	3	2	1
Wydajność						
15.	Wykazuje dużą płynność pomysłów. Wytwarza wiele różnych odpowiedzi na wyzwanie sytuacji.	5	4	3	2	1
16.	Pracuje wydajnie. Jego wytwory mają wysoką jakość i są kończone w terminie lub przed terminem.	5	4	3	2	1

Samooceńnienie						
17.	Zna swoje silne i słabe strony. Wykorzystuje silne strony. Wybiera zadania o optymalnej trudności.	5	4	3	2	1
18.	Śledzi własne postępy. Wie, kiedy trzeba jeszcze raz przejrzeć wytwór swojej pracy, a kiedy wytwór jest gotowy.	5	4	3	2	1
Skuteczne komunikowanie pomysłów						
19.	Jasno formułuje swoje pomysły i zamierzenia.	5	4	3	2	1
20.	Używa dostosowanych do celu metod i stylów porozumiewania się (np. ilustracji, modeli, wykresów).	5	4	3	2	1

Polecana literatura dotycząca identyfikacji

- Barłóg K., Mach A., Zaborniak-Sobczak M., *Odkrywanie talentów: wybrane problemy diagnozy, wspierania rozwoju i edukacji*, Polska Akademia Nauk, Zespół Dydaktyki Ogólnej Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012.
- Bednarkowa W., *O talentach w szkole czyli 7 wspianiałych: SPE (Specjalne Potrzeby Edukacyjne)*, Fraszka Edukacyjna, Kraków 2010.
- Bieluga K., *Uzdolnienia twórcze i ich rozpoznawanie*, w: *Życie Szkoły*, nr 3/2001.
- Dobrowolska B., *Nauczyciel wobec postaw twórczych uczniów. Pedagogiczne uwarunkowania kompetencji zawodowych*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2009.
- Dyrda B., *Zjawiska niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych. Rozpoznanie i przeciwdziałanie*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.
- Karwowski M., *Identyfikacja potencjału twórczego. Teoria. Metodologia. Diagnostyka*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2009.
- Limont W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować?*, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2010.
- Limont W., Cieślukowska J., *Zdolni w szkole, czyli o zagrożeniach i możliwościach rozwojowych uczniów zdolnych*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012.
- Rimm S., *Dlaczego dzieci zdolne nie radzą sobie w szkole*, Moderski i S-ka, Poznań 2000.
- Sękowski S., *Psychologia zdolności: współczesne kierunki badań*, PWN, Warszawa 2004.
- Szmidt K.J., *ABC Kreatywności*, Wydawnictwo Difin SA, Warszawa 2010.
- Szmidt K.J., *Pedagogika twórczości*, GWP, Gdańsk 2012.
- Szmidt K.J., *Metody pedagogicznych badań nad twórczością. Teoria i empiria*, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2009.

Czasopisma

- Biedroń A., Szczepaniak A., *Profil zdolności poznawczych osoby uzdolnionej językowo: studium przypadku*, Edukacja, nr 4, 2008.
- Chruszczewski M., *Kondycja uzdolnionych i społeczne warunki przejawiania się ich uzdolnień*, Ruch Pedagogiczny, nr 5-6, 2004.
- Królak A., *Sprawność, uzdolnienia ruchowe, talent...*, Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne, nr 1, 2007.
- Nowicka R., *Identyfikacja uczniów uzdolnionych w szkolnictwie niemieckim*, Nowa Szkoła, nr 8, 1992.

Publikacje netograficzne

- Jakubiak-Zapalska E., *Uczeń zdolny i jego rozpoznawanie*, http://www.ptde.org/file.php/1/Archiwum/XV_KDE/pojedyncze/zapalska.pdf (dostęp: 30.03.2013).

Dolnośląski System Wspierania Uzdolnień<<http://dodn.wroclaw.pl/dswu/dswu.htm>>

Rozwiń geniusz twojego dziecka<[http://www.bbedukacja.pl/dzieci_6_9/rozwoj/rozwin_geniusz_swojego_dziecka.html?sword_list\[\]=Rozwiń&sword_list\[\]=geniusz&sword_list\[\]=Twojego&sword_list\[\]=dziecka&no_cache=1](http://www.bbedukacja.pl/dzieci_6_9/rozwoj/rozwin_geniusz_swojego_dziecka.html?sword_list[]=Rozwiń&sword_list[]=geniusz&sword_list[]=Twojego&sword_list[]=dziecka&no_cache=1)>(dostęp: 1.06.2013).

Dla rodzica:

Borowska A., *Czy moje dziecko jest zdolne?* Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce 2009.

Drobin C., Dubom A., *Sprawdź zdolności i inteligencję swojego dziecka*, Dobrucki i Malicki DMS, Otwock 1993.

Kaniak-Urban Ch., *Każde dziecko ma swoje mocne strony. Jak rozwijać naturalne zdolności dziecka? Poradnik dla rodziców i wychowawców*, Kielce 2002.

Lewis D., *Jak wychować zdolne dziecko*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1988.

Mönks F. J., Ypenburg I. H., *Jak rozpoznać uzdolnione dziecko. Poradnik dla nauczyciela*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

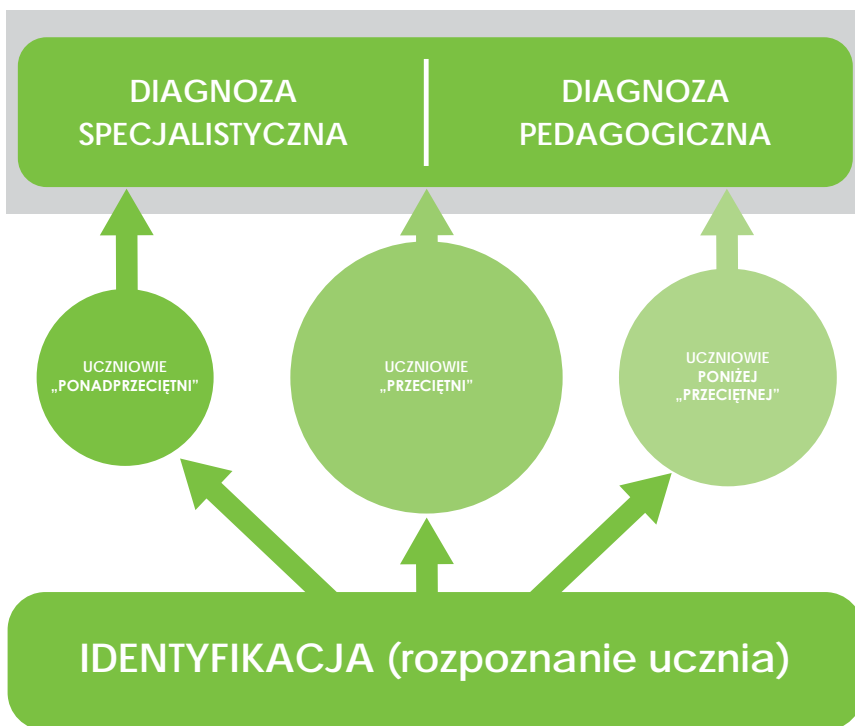
Perleth Ch., *Jak odkrywać i rozwijać uzdolnienia u dzieci: każde dziecko ma talent*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2003.

Słyszowa S., *Rodzice o dzieciach uzdolnionych*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1978.

2. Diagnoza

Ludzie, którzy dążą w tym samym kierunku, złączeni poczuciem wspólnoty, mogą osiągnąć swój cel szybciej i łatwiej, ponieważ wzajemnie się wspierają.

Bajka Gęsi instynkt

Rysunek 8. Diagnoza ucznia zdolnego, opracowanie własne

Diagnozę można określić jako *postawienie hipotezy dającej podstawę do zmiany stanów faktycznych, ustalonych na podstawie wyczerpującego opisu i oceny badanych sytuacji empirycznych*⁷⁹.

Diagnoza jest warunkiem racjonalnego oddziaływania⁸⁰, czyli dostosowania treści, metod i organizacji kształcenia do możliwości psychofizycznych uczniów oraz stworzenia warunków do rozwoju zainteresowań i uzdolnień uczniów poprzez organizowanie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych⁸¹. Ma pomóc w podejmowaniu decyzji praktycznych.

⁷⁹ A. Podgórecki, *Charakterystyka nauk praktycznych*, PWN, Warszawa 1962, s. 27.

⁸⁰ E. Jarosz, E. Wysocka, *Diagnoza psychopedagogiczna*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2006, s. 23.

⁸¹ Por. *Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 roku*, Dz.U. 1991, Nr 95, poz. 425. z późn. zm.

Według Stefana Ziemskiego ważna jest rola diagnosty (nauczyciela/specjalisty), który powinien rzetelnie przygotować się do działania. W postępowaniu diagnostycznym fundamentalne znaczenie ma staranne i wnikliwe przeprowadzenie badań, wytrwałość i cierpliwość badacza oraz dobór środków i pomocy diagnostycznych. Prawidłowo przeprowadzona diagnoza powinna być trafna, gdyż warunkuje powodzenie działań podjętych w celu wsparcia rozwoju ucznia zdolnego. Podstawową zasadą dobrej diagnozy jest *Primum non nocere* (tłum. z łac. *Po pierwsze nie szkodzić*). Nad prawidłowym i całkowitym przebiegiem procedury diagnozy czuwa wychowawca klasy we współpracy z pedagogiem szkolnym.

Procedura diagnozy zdolnego gimnazjalisty obejmuje kolejne działania podjęte przez osobę koordynującą ten proces:

- **Współpracę wychowawcy i nauczycieli z uczniem i rodzicami**

Podstawowym warunkiem trafnej diagnozy (podobnie jak w przypadku identyfikacji) jest ścisła współpraca wychowawcy, nauczycieli i specjalistów (w tym trenerów, instruktorów pracujących z uczniem zdolnym) z rodzicami. Rozmowy z rodzicami ucznia zdolnego stanowią nieodzowny element prawidłowej współpracy pomiędzy domem rodzinnym a szkołą. Nauczyciel w trakcie obserwacji ucznia zdolnego powinien zwrócić uwagę na to, jak przebiegają relacje dom – szkoła i jak jest wspierany uczeń przez rodzinę i szkołę. Czy jest inspirowany do rozwijania posiadanych uzdolnień?

Korzyści, jakie mogą wypłynąć z rozmów wychowawcy z rodzicami oraz samym uczniem to:

- pozytywna motywacja do rozwijania uzdolnień,
- partnerstwo,
- wielostronny przepływ informacji,
- jedność i spójność oddziaływań, systematyczna współpraca⁸².

Informacje zebrane od rodziców mogą być wykorzystywane w procesie diagnozy i mogą wpłynąć na ustalenie działań służących dalszej diagnozie uzdolnień oraz stymulowaniu zdolności ucznia. Swobodna rozmowa z rodzicem dotycząca wniosków nauczyciela z obserwacji zachowań ucznia zdolnego na zajęciach szkolnych i jego osiągnięć, jest pierwszym krokiem podejmowanym we współpracy z rodzicem w procesie diagnozy. Pomocnym może okazać się także przygotowany przez nauczyciela kwestionariusz wywiadu z rodzicem, zawierający pytania dotyczące m.in. rozwoju ucznia, jego zdolności i zainteresowań. Nauczyciel może zaproponować rodzicom wypełnienie testu Lewis'a⁸³, pozwalającego poznać ogólny obraz intelektualny, twórczy i społeczny rozwoju ucznia. Wiedza na ten temat umożliwi dokonanie pełniejszej diagnozy. Działania podejmowane na podstawie wyników testu przyczynią się do dalszego rozwoju ucznia oraz określenia jego sprawności intelektualnej, zdolności przywódczych, artystycznych i muzycznych⁸⁴.

- **Diagnozę zdolności i uzdolnień dokonywana przez specjalistę zatrudnionego w szkole (pedagoga lub psychologa) lub w poradni psychologiczno-pedagogicznej i innych specjalistów**

Dalsze kroki w zdiagnozowaniu ucznia zdolnego odbywają się w poradni psychologiczno-pedagogicznej na prośbę/sugestię wychowawcy klasy. Wówczas rozmowy z uczniem i jego rodzicami prowadzone są już ze specjalistami. Zgłoszenie ucznia na pełniejszą i specjalistyczną diagnozę zdolności i uzdolnień odbywa się za pośrednictwem i za zgodą rodzica, który podejmuje taką decyzję po rozmowach z wychowawcą i nauczycielami lub z własnej inicjatywy. Pełna diagnoza w poradni psychologiczno-pedagogicznej jest konieczna również wtedy, kiedy istnieje potrzeba sformalizowania dosto-

⁸² M. Łobocki, *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1985, s. 33.

⁸³ D. Lewis, *Jak wychować zdolne dziecko*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1988, s. 47-50

⁸⁴ Tamże, s. 47-50.

sowania działań szkoły do potrzeb i możliwości ucznia w zakresie wykraczającym poza uprawnienia nauczyciela realizującego zajęcia obowiązkowe lub koło zainteresowań. Standardowe badanie ucznia zdolnego w poradni przez specjalistę, tj. psychologa, pedagoga czy doradcę zawodowego odbywa się indywidualnie. Ważne jest przekazanie poradni opinii sporządzonej przez nauczyciela, zawierającej dane i informacje o predyspozycjach i możliwościach ucznia oraz jego osiągnięciach szkolnych zebrane (przez danego nauczyciela, wychowawcę, bądź zespół nauczycieli) w procesie identyfikacji i diagnozy pedagogicznej ucznia zdolnego. Wychowawca klasy lub nauczyciel przedmiotu może także, na prośbę poradni, wypełnić kartę informacyjną w punkcie konsultacyjnym ucznia zdolnego, (jeśli taki punkt jest zorganizowany w danej poradni).

Badania w poradni służą:

- rozpoznaniu potencjałów i uzdolnień uczniów w oparciu o nowoczesne techniki diagnostyczne,
- rozpoznawaniu zainteresowań i preferencji zawodowych uwzględnianych przy wyborze dalszej drogi kształcenia i planowaniu kariery zawodowej,
- wspieraniu uczniów w zakresie rozwijania inteligencji emocjonalnej i umiejętności interpersonalnych, budowania korzystnej samooceny, zarządzania czasem i radzenia sobie ze stresem egzaminacyjnym (konkursy, olimpiady, egzamin gimnazjalny),
- budowaniu prawidłowych relacji w rodzinie ucznia zdolnego,
- konsultacjom z nauczycielami, wychowawcami i pedagogami szkolnymi w zakresie pracy z uczniem zdolnym.

W opinii wydanej przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną, którą otrzymują rodzice ucznia zdolnego, znajduje się informacja o jego możliwościach rozwojowych. Ponadto, powinna znajdować się tam również informacja na temat zaleceń w zakresie rozwijania potencjału ucznia, form stymulacji i innych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Tak opracowana opinia, dobrowolnie przekazana przez rodziców szkole, jest cennym źródłem informacji o uczniu zdolnym.

Studium przypadku – diagnoza

- *Na podstawie **wywiadów z rodzicami, rozmów z uczniem i nauczycielami** (którzy uczyli chłopca w szkole podstawowej i uczył w gimnazjum) nauczyciel pozyskał informacje m.in. o tym, że Igor „zawsze” był wrażliwy na dźwięki i słyszał takie odgłosy i dźwięki, na które inni nie zwracali uwagi – „nie słyszeli ich”. Lubił słuchać muzyki i opowiadać, co sobie wyobraża słuchając jej. Będąc małym chłopcem bardzo chciał grać na pianinie, ale ze względu na ograniczenia będące konsekwencją paraliżu dziecięcego zainteresował się grą na gitarze i w czasie nauki w szkole podstawowej uczęszczał na zajęcia do ogniska muzycznego. Swoje kieszonkowe najczęściej wydawał na książki i płyty. Nauczyciele ze szkoły podstawowej i rodzice wspierali go w rozwijaniu zainteresowań i zdolności, np. umożliwiając mu występy podczas uroczystości szkolnych oraz zachęcając do prezentacji swoich umiejętności przed szerszym gronem, np. podczas imprez środowiskowych, i zachęcając do udziału w konkursach i przeglądach aktywności artystycznej uczniów. Od Igora nauczyciel dowiedział się, że ma kolekcję płyt z muzyką klasyczną i jazzową, zna biografie i utwory wielu kompozytorów i że „nie nudzi się sam ze sobą”, lubi się uczyć tego, co go interesuje.*

- Na podstawie **analizy wytworów pracy** Igora, nauczyciel wnioskuje, że chłopiec jest ekspresyjnym i bystrym obserwatorem o ponadprzeciętnych zdolnościach muzycznych. Chłopiec posiada ponadprzeciętną wiedzę na temat techniki komponowania utworów muzycznych oraz sam komponuje krótkie utwory, które zazwyczaj odgrywa na gitarze z pamięci. Prezentowanie swoich utworów przed kolegami z klasy sprawia mu wiele radości i motywuje do ciągłego ulepszania swojej twórczości.
- W związku z postawioną hipotezą o ponadprzeciętnych uzdolnieniach muzycznych Igora, nauczyciele pracując z Igorem zwracali szczególną uwagę na stymulowanie u niego jego rozwoju ciekawości, polegającej na eksperymentowaniu muzyką oraz innymi formami ekspresji twórczej (łączenie elementów dramy z własnymi kompozycjami muzycznymi Igora). Nauczyciele pracujący z Igorem zasugerowali również jego rodzicom, aby zachęcać go do poszerzania swojej wiedzy muzycznej poprzez wzbogacanie swojej kolekcji muzycznej o nowych, nieznanym jeszcze twórców.

Po ustaleniu z uczniem jego indywidualnego planu rozwoju, zaproponowano mu:

- współpracę z pobliskim domem kultury, szkołą muzyczną, Teatrem Wielkim i Akademią Muzyczną w Warszawie, firmą fonograficzną, gdzie uczeń może spotykać się z muzykami, obserwować ich podczas codziennych zajęć, wymieniać się doświadczeniami, uzupełniać swoją wiedzę muzyczną, a także wyznaczać kierunek do dalszego rozwoju;
- zestaw ćwiczeń sprzyjających rozwojowi funkcji wzrokowo-słuchowo-ruchowych;
- prezentowanie swoich umiejętności podczas lokalnej Gali Zdolności i Talentów;
- rejestrowanie za pomocą telefonu komórkowego, aparatu fotograficznego lub kamery własnych nagrań muzycznych i zamieszczanie ich na szkolnej stronie www w Kąciku Melomana lub na YouTube;
- opracowanie rejestru (listy, płytoteki) utworów muzycznych, które chciałby nauczyć się grać;
- ułożenie własnego planu pracy, codziennego harmonogramu zajęć;
- warsztaty z psychologiem nt. sztuka autoprezentacji i radzenie sobie ze stresem;
- przygotowanie oprawy muzycznej do inscenizacji na koniec roku szkolnego;
- udział w konkursie młodych talentów, itp.

Metody i techniki

Testy specjalistyczne pomocne w identyfikowaniu uczniów zdolnych

Od początku XX wieku w diagnozie zdolności sięga się do testów, przede wszystkim **testów inteligencji**, a następnie **zdolności specjalnych**. Ich wyniki stanowią główną podstawę orzekania o zdolnościach poszczególnych osób. Współcześnie za wysokość graniczną przyjmuje się na ogół poziom inteligencji równy 120 punktom. Wskaźniki około 140 punktów, świadczą o inteligencji wysokiej, uczniowie z tej grupy nazywani są bardzo zdolnymi. Rezultaty przekraczające ten poziom świadczą o wybitnych możliwościach intelektualnych.

Iloraz inteligencji, chociaż do dzisiaj jest wykorzystywany jako istotna informacja o poziomie zdolności, szybko jednak okazał się miarą nie w pełni wystarczającą do opisu uzdolnień człowieka. Przede wszystkim zwracano uwagę na to, że znaczącym efektem ludzkiego działania towarzyszą takie zdol-

ności, które nie są diagnozowane przez testy zdolności ogólnych i specjalnych. Dotyczyło to uzdolnień twórczych, które w świetle badań były równie ważne dla osiągnięć jak inne kategorie uzdolnień⁸⁵.

W procesie kształcenia szczególne znaczenie ma **ocena poziomu inteligencji** dzieci i młodzieży. Niektórzy badacze problemu zwracają uwagę, że (...) *obiektywną diagnozę inteligencji może ustalić jedynie osoba, która na co dzień ma możliwość obserwowania zachowań i pracy ucznia. Najbardziej odpowiednimi osobami mogą tu być nauczyciele, wychowawcy, rodzice. Oczywiście jest, że aby mogli się oni podjąć takiego zadania, muszą być do tego odpowiednio przygotowani*⁸⁶. Wskaźniki pomocne w rozpoznawaniu wysokiego poziomu inteligencji opisują teorie Jean Piageta, Howarda Gardnera, Joy Paula Guilforda i Roberta Sternberga⁸⁷.

W polskiej praktyce diagnostycznej najczęściej są stosowane przez psychologów następujące indywidualne testy inteligencji⁸⁸:

- **skala inteligencji Wechslera WISC-R** – przeznaczona dla dzieci w wieku od 6 do 16 lat, mierzy inteligencję ogólną w podskalach werbalnych (wiadomości, rozumienie, arytmetyka, podobieństwa, słownik i powtarzanie cyfr) oraz w podskalach wykonaniowych (uzupełnianie obrazków, porządkowanie obrazków, układanki, wzory z klocków, kodowanie i labirynty). Skala ta umożliwia jakościową charakterystykę i ukazuje profil zdolności ucznia, koncentrując się głównie na zdolnościach intelektualnych i możliwych do zdiagnozowania w czasie wykonywania testu takich cechach badanego, jak motywacja i wytrwałość,
- **test matryc Ravena** – służy do badania inteligencji ogólnej. Mierzy zdolność do poprawnego myślenia, niezależnie od doświadczenia. Zadania wymagają głównie myślenia abstrakcyjnego, rozumienia figuratywnego, dostrzegania zależności między figurami, wnioskowania o relacjach,
- **test rysunku postaci ludzkiej** (Florence Goodenough i Dale Harris) – technika pozwalająca zbadać podstawowe procesy poznawcze składające się na tzw. pojęciową dojrzałość. Wynik uzyskany w tym teście może być traktowany jako ogólny wskaźnik stopnia przyswojenia pojęć, dojrzałości procesów spostrzegania, generalizowania, abstrahowania oraz poziomu intelektualnego doświadczenia⁸⁹.

⁸⁵ K. Kruszewski, *Sztuka nauczania...*, dz. cyt. s. 228.

⁸⁶ Tamże, s. 228.

⁸⁷ A. Hłobił, *Działalność szkoły we wspomaganie rozwoju ucznia zdolnego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2010, s. 54.

⁸⁸ I. Czaja-Chudyba, *Odkrywanie...*, dz. cyt., s. 52.

⁸⁹ Zob. także Ośrodek Rozwoju Edukacji, www.ore.edu.pl/uczenzdolny (dostęp: 06.06.2013).

Dobre praktyki i narzędzia – rekomendacje

KWESTIONARIUSZ ROZMOWY Z RODZICAMI

opracowany przez B. Janas-Stawikowską i M. Szczerbiak⁹⁰

Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Toruniu

Imię i nazwisko dziecka .....

Data urodzenia dziecka .....

Imiona rodziców .....

Szkoła ..... Klasa .....

1. Kariera szkolna

- przyspieszenie obowiązku szkolnego, zmiany szkół, klas .....
- sposób odrabiania lekcji .....

2. Zainteresowania, pasje (kiedy się pojawiły) .....

- sposób ich realizacji (dodatkowe zajęcia) .....
- sposoby przeżywania (wytwory) .....
- czytelnictwo .....
- zainteresowanie zjawiskami społecznymi .....
- organizacja czasu, harmonogram dnia .....

3. Funkcjonowanie w rodzinie (liczba dzieci, wiek) .....

- więzi emocjonalne .....
- sposoby wpływania na innych członków rodziny (manipulowanie, dominowanie, rywalizacja, współdziałanie, szacunek .....
- formy wypoczynku .....
- obowiązki .....

4. Funkcjonowanie społeczne w szkole i poza nią

- popularność .....
- sposoby wpływania na innych (jw.) .....
- stosunek do własnej sytuacji społecznej w klasie i w innych miejscach .....
- preferencje w wyborze osób do kontaktów społecznych (osoby starsze, rówieśnicy, młodsi i inni) .....

5. Sukcesy i ich przeżywanie (ujawniane uczucia) .....

- niepowodzenia i ich przeżywanie .....

6. Dominujący rodzaj emocji na co dzień .....

- radzenie sobie z emocjami negatywnymi .....
- złością .....
- żalem, rozczarowaniem .....

⁹⁰ Modele opieki nad dzieckiem zdolnym: Materiały z I i II Forum Wymiany Doświadczeń Osób Pracujących z Dziećmi Zdolnymi, Warszawa maj 1998, CMPPP, Warszawa 2000, s. 160-163.

- smutkiem .....
  - zazdrością .....
- 7. Pewność siebie w różnych sytuacjach** .....
- stosunek do rywalizacji .....
  - umiejętność współdziałania .....
  - zdolność do ryzyka .....
  - stawianie celów i sposoby ich realizacji .....
- 8. Rozwój we wczesnym dzieciństwie**
- rodzaj aktywności.....
  - ulubione zabawy .....
  - rozwój mowy i słownictwa.....
  - nauka czytania .....
  - funkcjonowanie społeczne w przedszkolu .....
  - funkcjonowanie społeczne w domu .....
- 9. Wyobraźnia (treść we wczesnym dzieciństwie i obecnie)**.....

KWESTIONARIUSZ DIAGNOSTYCZNY U/Z-S

opracowany przez Czesława Nowaczyka⁹¹

Instrukcja

Kwestionariusz osobowy wypełniają niezależnie od siebie dwie osoby, które dobrze znają badanych uczniów. W klasach młodszych może to być wyjątkowo jedna osoba. Odpowiadać należy kolejno na zawarte w kwestionariuszu pytania, stawiając kolejno każdemu uczniowi ocenę w skali 5-stopniowej (od 0 do 4) według następujących kryteriów:

- 0** – Badany nie przejawia w ogóle danej właściwości (cechy)
- 1** – Badany przejawia daną właściwość (cechę) w stopniu minimalnym
- 2** – Dana właściwość (cecha) przejawia się w stopniu umiarkowanym
- 3** – Dana właściwość (cecha) przejawia się w stopniu wysokim
- 4** – Uczeń wykazuje wybitny (bardzo wysoki) poziom danej właściwości

Udzielając odpowiedzi na poszczególne punkty należy brać pod uwagę wiek uczniów, który różnicuje poziom ich potencjalnych możliwości.

Opinię należy ustalić niezależnie od siebie – jeden opiniodawca nie powinien znać odpowiedzi pozostałych. Nie należy również nanosić poprawek po zapoznaniu się z innymi opiniami, gdyż ewentualne rozbieżności są częstokroć uzasadnione z uwagi na różne dyscypliny (przedmioty nauczania) jakie prezentują opiniodawcy.

Nazwisko i imię ucznia .....

Szkoła ..... W .....

Klasa ..... Data urodzenia .....

Data badania .....

⁹¹ C. Nowaczyk, *Uczeń zdolny. Rozpoznawanie zdolności i uzdolnień dzieci i młodzieży*, Instytut Kształcenia Nauczycieli im. Wł. Spasowskiego. Oddział Doskonalenia Nauczycieli w Jeleniej Górze, Jelenia Góra 1998, s. 26-28.

1.	Twórcza wyobraźnia	0	1	2	3	4
2.	Duży zakres albo łatwość skupienia uwagi	0	1	2	3	4
3.	Ilościowe i jakościowe bogactwo słownika	0	1	2	3	4
4.	Spostrzegawczość – w czasie obserwacji widzi więcej niż inni	0	1	2	3	4
5.	Wyobraźnia przestrzenna	0	1	2	3	4
6.	Zamiłowanie czytelnicze	0	1	2	3	4
7.	Odporność na zmęczenie pracą umysłową	0	1	2	3	4
8.	Umiejętność uczenia się – nie „wkuwa bezmyślnie”	0	1	2	3	4
9.	Łatwość zapamiętywania nawet trudnego materiału	0	1	2	3	4
10.	Wysoki stopień intelektualnej abstrakcji	0	1	2	3	4
11.	Szeroka skala zainteresowań	0	1	2	3	4
12.	Oryginalność rozwiązywania problemów	0	1	2	3	4
13.	Łatwość dostrzegania podobieństw i różnic	0	1	2	3	4
14.	Rozległa wiedza wykraczająca poza wymagania programowe	0	1	2	3	4
15.	Trafność wyciągania wniosków	0	1	2	3	4
16.	Ciekawość (dociekliwość) intelektualna	0	1	2	3	4
17.	Łatwość rozumienia cicho czytanego tekstu	0	1	2	3	4
18.	Umiejętność ujmowania związków przyczynowo-skutkowych	0	1	2	3	4
19.	Łatwość wykonywania operacji rachunkowych	0	1	2	3	4
20.	Nauka przychodzi mu/jej łatwo	0	1	2	3	4
21.	Odczuwa satysfakcję z pokonanej trudności	0	1	2	3	4
22.	Zrównoważony/a emocjonalnie	0	1	2	3	4
23.	Wyciąga wnioski na przyszłość z popełnianych błędów	0	1	2	3	4
24.	Można o nim/niej powiedzieć, że jest pracowity/a	0	1	2	3	4
25.	Rozważny/a w podporządkowaniu się woli innych – krytycyzm	0	1	2	3	4
26.	Nie stroni od kolegów i koleżanek – nie izoluje się od klasy	0	1	2	3	4
27.	Łatwo przystosowuje się do nowych sytuacji	0	1	2	3	4
28.	Krytyczny/a w stosunku do swego postępowania	0	1	2	3	4
29.	Koleżeński/a – chętnie pomaga innym	0	1	2	3	4
30.	Można o nim/niej powiedzieć, że jest ambitny/a	0	1	2	3	4
Ogólna liczba punktów:						
Wynik surowy:						
Wynik w skali C:						
Wynik – ocena słowna:						

Tabela norm		
Wynik surowy	Wynik w skali C	Ocena słowna
120 – 115	10	bardzo wysoki
114 – 108	9	
107 – 96	8	wysoki
95 – 85	7	
84 – 75	6	przeciętny
74 – 63	5	
62 – 49	4	
48 – 37	3	niski
36 – 27	2	
26 – 19	1	bardzo niski

HARMONOGRAM SPOTKAŃ Z RODZICAMI

Spotkanie nr 1

Termin spotkania: .....

Temat/cel spotkania .....

Wnioski:

.....
.....

Następne kroki:

.....
.....

Spotkanie nr 2

Termin spotkania: .....

Temat/cel spotkania: .....

Wnioski:

.....
.....

Następne kroki:

.....
.....

Spotkanie nr 3

Termin spotkania: .....

Temat/cel spotkania .....

Wnioski:

.....
.....

Następne kroki:

.....
.....

NOTATKA ZE SPOTKANIA

Termin spotkania: .....

Godzina: .....

Miejsce: .....

Tytuł notatki: .....

Autor notatki: .....

Treść: .....

.....
.....
.....
.....
.....

Polecana literatura dotycząca diagnozy ucznia zdolnego

- Barłóg K., Mach, A., Zaborniak-Sobczak M., *Odkrywanie talentów: wybrane problemy diagnozy, wspierania rozwoju i edukacji*, Polska Akademia Nauk, Zespół Dydaktyki Ogólnej Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012.
- Bednarkowa W., *O talentach w szkole, czyli 7 wspianiałych: SPE (Specjalne Potrzeby Edukacyjne)*, Fraszka Edukacyjna, Kraków 2010.
- Bieluga K., *Uzdolnienia twórcze i ich rozpoznawanie*, w: *Życie Szkoły*, nr 3/2001.
- Bieluga K., *Rozpoznawanie i stymulowanie cech inteligencji oraz myślenia twórczego w domu i w szkole*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2009.
- Chruszczewski M. H., *Profile uzdolnień. Intelktualne i osobowościowe składniki uzdolnień plastycznych i muzycznych*, Wydawnictwo UW, Warszawa 2009.
- Claparede É., *Jak rozpoznawać uzdolnienia uczniów*, Książnica Atlas, Lwów: Warszawa 1923.
- Czaja-Chudyba I., *Jak rozwijać zdolności dziecka?*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2009.
- Dobrowolska B., *Nauczyciel wobec postaw twórczych uczniów. Pedagogiczne uwarunkowania kompetencji zawodowych*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2009.
- Dyrda B., *Zjawiska niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych. Rozpoznanie i przeciwdziałanie*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.
- Gurycka A., *Rozwój i kształtowanie zainteresowań*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978.
- Karwowski M., *Identyfikacja potencjału twórczego. Teoria. Metodologia. Diagnostyka*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2009.
- Konarzewska G., (red.), *Rozpoznawanie uzdolnień dzieci. Materiały posesyjne XI sesji postępu pedagogicznego*, Szczecin 1989.
- Lewandowska K., *Rozwój zdolności muzycznych*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978.
- Limont W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować?* Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2010.
- Partyka M., *Wokół diagnozy dziecka zdolnego*, Problemy Poradnictwa 2 (7), Warszawa 1997.
- Popek S., *Z badań nad zdolnościami i uzdolnieniami specjalnymi*, UMCS, Lublin 1987.
- Sękowski S., *Psychologia zdolności: współczesne kierunki badań*, PWN, Warszawa 2004.
- Szmidt K. J., *ABC Kreatywności*, Wydawnictwo Difin SA, Warszawa 2010.
- Szmidt K. J., *Pedagogika twórczości*, GWP, Gdańsk 2012.
- Szmidt K. J., *Metody pedagogicznych badań nad twórczością. Teoria i empiria*, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2009.

Czasopisma

- Biedroń A., Szczepaniak A., *Profil zdolności poznawczych osoby uzdolnionej językowo: studium przypadku*, Edukacja, nr 4, 2008.
- Chruszczewski M., *Kondycja uzdolnionych i społeczne warunki przejawiania się ich uzdolnień*, Ruch Pedagogiczny, nr 5-6, 2004.
- Królak A., *Sprawność, uzdolnienia ruchowe, talent...*, Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne, nr 1, 2007.
- Rwitecka J., *Rozpoznawanie uczniów zdolnych do nauk biologicznych*, Problemy Oświaty na Wsi, nr 2, 1989.

Publikacje netograficzne

Jakubiak-Zapalska E., *Uczeń zdolny i jego rozpoznawanie*, http://www.ptde.org/file.php/1/Archiwum/XV_KDE/pojedyncze/zapalska.pdf (dostęp: 30.03.2013).

Dla rodzica:

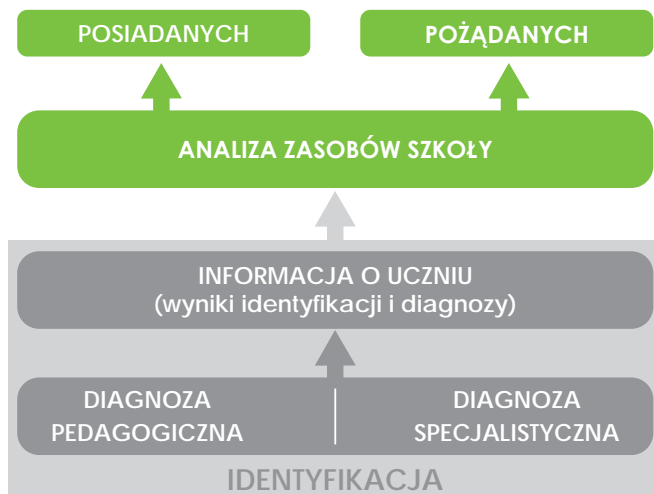
Drobin C., Dubom A., *Sprawdź zdolności i inteligencję swojego dziecka*, Dobrucki i Malicki DMS, Otwock 1993.

Perleth Ch., *Jak odkrywać i rozwijać uzdolnienia u dzieci: każde dziecko ma talent*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2003.

Słyszowa S., *Rodzice o dzieciach uzdolnionych*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1978.

3. Analiza zasobów

*Cale nasze życie to działanie i pasja.
Unikając zaangażowania w działania i pasje naszych czasów,
ryzykujemy, że w ogóle nie zaznamy życia.*
Herodot z Halikarnasu

Rysunek 9. Analiza zasobów, opracowanie własne

Identyfikacja (dokonywana w warunkach szkolnych przez nauczyciela) i diagnoza pedagogiczna (dokonywana przez nauczycieli) oraz specjalistyczna (najczęściej przeprowadzana w poradni przez psychologa/pedagoga), dostarczają wielu informacji o uczniu zdolnym i są bardzo przydatne na etapie analizy zasobów szkoły, która poprzedza projektowanie procesu wsparcia.

Analiza zasobów (rzetelna, odzwierciedlająca stan faktyczny) dokonana w kontekście zdiagnozowanych indywidualnych predyspozycji, możliwości i potrzeb ucznia powinna dotyczyć:

- **zasobów posiadanych**, tj. tych, którymi szkoła dysponuje:
  - szkolnych (m.in. infrastruktury, bazy techniczno-dydaktycznej, kompetencji zawodowych kadry pedagogicznej, oferty edukacyjnej, przygotowania nauczycieli w pracy z uczniami zdolnymi oraz doświadczenia i sukcesów w tej pracy, wdrażanych innowacji, inicjatyw uczniowskich, dobrych praktyk w zakresie współdziałania z rodzicami, opisów przypadków zdolnych absolwentów – ich ścieżek edukacyjnych i zawodowych oraz osiągnięć w życiu dorosłym, wizerunku szkoły w środowisku),
  - pozaszkolnych/środowiska lokalnego (doświadczeń we współpracy z instytucjami publicznymi i niepublicznymi, szkołami ponadgimnazjalnymi i wyższymi, których rolą jest wspomaganie rozwoju ucznia zdolnego, m.in. z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, uczelniami, placówkami kulturalno-oświatowymi, stowarzyszeniami, fundacjami, bankami),
- **zasobów pożądaných**, tj. takich, których szkoła nie posiada, a są one potrzebne do optymalizacji procesu wsparcia ucznia zdolnego (np. poszerzenie zakresu i wzbogacenie form współ-

działania z dotychczasowymi partnerami, nawiązanie współpracy z nowymi instytucjami i sponsorami itp.).

Kształcenie uczniów zdolnych wykazujących nadzwyczaj wysoki poziom kompetencji i potencjał zdolności wymaga właściwej aranżacji przestrzeni edukacyjnej dla zdolnego gimnazjalisty.

Bolesław Niemierko podkreśla znaczenie *materialnych czynników sytuacji dydaktycznej*, tj. różnego rodzaju wyposażenia, na którego dobór i sposób wykorzystania mają wpływ treści i organizacja kształcenia oraz uczniowie i nauczyciele.

Do bazy techniczno-dydaktycznej należą m.in.:

- elementy środowiska naturalnego (rezerwaty przyrody, zwierzęta, parki naturalne),
- elementy środowiska cywilizacyjnego (budynki, nowoczesne urządzenia i sprzęt – komputery, instrumenty muzyczne, ścieżki dydaktyczne).

Szczególną funkcję pełnią środki interaktywne (ruchome modele, technologie informacyjno-komunikacyjne (TIK), w tym m.in. multimedialne programy edukacyjne), które umożliwiają dostosowanie treści, zadań i stopnia trudności do potrzeb i zainteresowań uczniów.

Nauczanie wspierane w oparciu o TIK w przypadku ucznia zdolnego:

- pozwala na modyfikacje treści kształcenia adekwatnie do potrzeb, osiągnięć, zainteresowań i możliwości ucznia,
- rozwija umiejętność pracy indywidualnej i grupowej/zespołowej.

Analizy oferty szkoły można dokonać, m.in. ustalając odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy w koncepcji pracy szkoły uwzględniono wspieranie rozwoju uczniów zdolnych?
- Czy nauczyciele są przygotowani do pracy z uczniami zdolnymi? Czy i jak wspomagają się w tym zakresie? Jak ze sobą współpracują?
- Jak nauczyciele planują i realizują pracę z uczniami zdolnymi?
- Czy szkoła wdraża innowacje programowe, metodyczne, organizacyjne? Jakie są ich efekty w kontekście rozwoju uczniów szczególnie uzdolnionych?
- Jak szkoła organizuje współpracę z rodzicami uczniów szczególnie uzdolnionych? W jaki sposób angażuje ich do wspierania własnych dzieci?
- Czy dyrektor szkoły, w ramach sprawowanego nadzoru pedagogicznego, tworzy warunki do wspierania rozwoju uczniów zdolnych? Czy dyrektor monitoruje działania szkoły w tym zakresie?
- Czy i jak dyrektor motywuje nauczycieli do zaangażowania w prace z uczniami zdolnymi?
- Jakie formy wspomagania kształcenia uczniów szczególnie uzdolnionych szkoła organizuje samodzielnie? A jakie we współpracy z instytucjami działającymi na rzecz edukacji?
- W jakim stopniu oferta zajęć dodatkowych umożliwia zaspokajanie potrzeb uczniów zdolnych?

Studium przypadku – analiza zasobów

Zespół nauczycieli pracujących na co dzień z Igorem przeprowadził analizę posiadanych zasobów. Poniżej przedstawiono efekty ich dyskusji i zestawienie zasobów, które zidentyfikowali:

Analiza posiadanych zasobów szkół:

- *nauczyciel – profesjonalny, wykształcony kierunkowo (muzycznie, tanecznie) oraz nauczyciele innych przedmiotów (znający możliwości ucznia uzdolnionego muzycznie i korzystający z jego potencjału na lekcjach różnych przedmiotów i przy realizacji przedsięwzięć szkolnych);*

- rodzice, którzy są zaangażowani we współdziałanie ze szkołą na rzecz rozwoju ich dziecka oraz systematycznie informowani przez nauczycieli o jego osiągnięciach i dodatkowych możliwościach rozwijania zdolności;
- pracownia muzyczna wyposażona w: podstawowe instrumenty perkusyjne, płytotekę, dostęp do Internetu, korzystanie z zasobów Muzykoteka Szkolna, (<http://www.muzykotekaszkolna.pl/>);
- doświadczenie w szkolnym i rodzinnym muzykowaniu;
- dobre praktyki w zakresie promowania osiągnięć uczniów i nauczycieli.

Analiza zasobów środowiska lokalnego:

- współpraca z osiedlowym domem kultury, placówką doskonalenia nauczycieli;
- baza informacji i kontaktów (np. dotyczących instytucji wspierających rozwój zdolności artystycznych uczniów);
- funkcjonowanie w środowisku szkoły muzycznej i ogniska muzycznego.

Analiza zasobów pożądaných:

- doposażenie pracowni muzycznej w instrumenty klawiszowe, literaturę muzyczną, sprzęt audiowizualny, nagłaśniający i wzmacniający;
- sala/część sali do zajęć rytmiczno-tanecznych i wspólnego muzykowania;
- poszerzenie współpracy z placówkami wychowania pozaszkolnego i szkołą gry na instrumentach;
- nawiązanie współpracy z filharmonią, orkiestrą m.in. przy parafiach, wydawnictwami edukacyjno-muzycznymi, studiem nagrań, lokalnymi twórcami muzycznymi;
- pozyskiwanie ofert różnych instytucji zewnętrznych, np.: Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Muzyki, które tworzy sieć rozwoju talentów uczniów i nauczycieli w relacjach mistrz – uczeń oraz większej liczby mecenasów i sponsorów.

Metody i techniki

Do analizy zasobów szkoły może posłużyć technika indywidualnych i grupowych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z dyrektorem szkoły, nauczycielami, rodzicami lub innymi specjalistami pracującymi z uczniami zdolnymi. Polegają one na swobodnej rozmowie respondenta z moderatorem na podstawie wcześniej przygotowanego scenariusza. Rozmowa odbywa się w warunkach dogodnych dla respondenta, które sprzyjają otwartemu wyrażaniu opinii. Respondent przed wywiadem zostaje powiadomiony o tym, iż treść rozmowy będzie używana jedynie do zbiorczej analizy, a wypowiedzi nie będą wykorzystywane z podaniem imienia i nazwiska. Moderator prowadzący spotkanie to osoba posiadająca nie tylko doświadczenie badawcze, ale także znająca poruszaną problematykę. Wytypowana grupa respondentów może też udzielić odpowiedzi na postawione im pytania w postaci ankiety elektronicznej. Ważne informacje na temat zasobów szkoły i związanych z nią podmiotów w zakresie pracy z uczniem zdolnym można uzyskać przez dogłębną analizę licznej dokumentacji szkolnej.

Dobre praktyki i narzędzia – rekomendacje

ANALIZA ZASOBÓW – PRZYKŁADOWY KWESTIONARIUSZ DLA NAUCZYCIELA⁹²

1. Jakie tradycje lub wypracowane praktyki posiada szkoła w zakresie pracy z uczniem zdolnym?
2. Co w zakresie kształcenia uczniów zdolnych oferuje szkoła nauczycielom?
3. Jaką kadra dysponuje szkoła? Z jakimi kwalifikacjami?
4. Jakie są kluczowe bariery, które musi pokonać szkoła, aby efektywnie wspierać uczniów zdolnych i jakie metody radzenia sobie z nimi wypracowała, a z czym sobie nie radzi?
5. Jakie jest środowisko, w którym przebywa uczeń zdolny poza szkołą?
6. Jakie oczekiwania ma uczeń zdolny? Co jeszcze może mu zaoferować szkoła?
7. Jakie nowoczesne metody, narzędzia i techniki posiada szkoła, aby czynnie wspierać rozwój ucznia zdolnego?
8. Jakie są elementy kształcenia, które mogą być postrzegane jako atrakcyjne dla ucznia zdolnego?

Polecana literatura dotycząca analizy zasobów

Hernik K., Solon-Lipiński M., Stasiowski J., *Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi. Raport z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli i szkół*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2012.

Hłobił A., *Działalność szkoły we wspomaganiu rozwoju ucznia zdolnego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2010.

Janas-Stawikowska B., Szczerbiak M., *Kwestionariusz rozmowy z rodzicami*, w: *Modele opieki nad dzieckiem zdolnym, materiały z I i II Forum Wymiany Doświadczeń Osób Pracujących z Dziećmi Zdolnymi*, Warszawa maj 1998, CMPPP, Warszawa 2000.

Kruszewski K., *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa 1991.

Łobocki M., *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1985.

Maksymowska M., Werwicka M., *Poradnik wychowawcy*, Wydawnictwo Raabe, Warszawa 2001.

Moos J., Kaczorkiewicz U., *Propozycje organizacji samokształcenia w szkole zawodowej*, w: J. Moos (red.), *Łódzkie Inspiracje oświatowe*, Kuratorium Oświaty i Wychowania, Wojewódzka Rada Postępu Pedagogicznego, Łódź 1988.

Niemierko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Sękowski A., *O sytuacji ucznia zdolnego w szkole*, w: *Psychologia w szkole* nr 3, 2004.

Szumski G., *Dobór i kształcenie uczniów zdolnych*, Wydawnictwo WSPS, Warszawa 1995.

Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 1996.

Tokarz, A., *Dynamika procesu twórczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Wojtalik M., *Przewodnik dla nauczycieli po programie Szkoła Globalna działa lokalnie*, Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2009.

⁹² Pytania wyselekcjonowane na podstawie raportu z badania IDI opracowany przez zespół GfK Polonia dla projektu: *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym. Badanie elementów systemu pracy z uczniem zdolnym*, ORE, Warszawa 2011.

4. Zaprojektowanie procesu wsparcia

*Prawdą jest to,
co wytrzyma próbę doświadczenia.*

A. Einstein

Rysunek 10. Zaprojektowanie procesu wsparcia ucznia zdolnego, opracowanie własne

Po przeprowadzonej identyfikacji i diagnozie należy przystąpić do efektywnego zaprojektowania procesu wsparcia ucznia. Według opracowanego przez nas modelu w pierwszej kolejności należy określić specjalne potrzeby ucznia w zakresie kształcenia i wychowania oraz dokonać dogłębnej analizy bazy szkoły w zakresie zasobów ludzkich i materialnych. Następnie ustalić, czy najbardziej zasadne będzie funkcjonowanie ucznia w zespole klasowo-lekcyjnym i realizowanie obowiązku szkolnego jak w przypadku pozostałych uczniów, czy lepiej przygotować dla niego **indywidualny program** lub **tok nauki**. Decyzja o wyborze tego drugiego rozwiązania wiąże się z konsultacjami z zespołem orzekającym poradni psychologiczno-pedagogicznej. Przyznanie organizacji indywidualnego programu lub toku nauki określa warunki rozwijania uzdolnień i zainteresowań ucznia przez dostosowanie zakresu treści i tempa pracy do jego indywidualnych możliwości. Indywidualny tok nauki zakłada ukończenie nauki w skróconym czasie, dzięki możliwości klasyfikowania i promowania ucznia w ciągu całego roku szkolnego.

Trzeba pamiętać, że szczególnie w przypadku ucznia „podwójnie wyjątkowego”, (jakim jest np. uczeń zdolny i uczeń ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się (np. z dysleksją), może on korzystać ze wsparcia np. punktu konsultacyjnego ucznia zdolnego dyslektycznego⁹³, choć obecnie jest ich w Pol-

⁹³ Pierwszy taki punkt został otwarty w Krakowie w 2008 roku (przypis autora).

sce niewiele. Idea funkcjonowania takiego punktu zakłada, iż ucznia napotykającego trudności w uczeniu się, uczestniczącego w dodatkowych zajęciach korekcyjno-kompensacyjnych, nie radzącego sobie w szkole z czytaniem i pisaniem, a jednocześnie posiadającego wysoki poziom zdolności ogólnych i/lub prezentującego uzdolnienia w wybranych obszarach, należy szczególnie wspierać, akcentując jego mocne strony, budując wiarę w niego i jego własne możliwości. Badania naukowe nad zdolnościami uczniów dyslektycznych na poziomie gimnazjum potwierdzają, iż posiadają oni wszechstronne uzdolnienia⁹⁴, które należy rozwijać⁹⁵.

W ramach projektowania wsparcia trzeba ustalić plan i harmonogram działań, który będzie zawierał odpowiedzi na kluczowe pytania merytoryczne oraz organizacyjne, np.:

- Jakie są nasze (ucznia, szkoły, nauczyciela i rodziców) cele i potrzeby? Co chcemy osiągnąć?
- Na jaki okres planujemy wsparcie?
- Czy cele, wymagania i planowane osiągnięcia są spójne z wynikami identyfikacji nauczyciela i diagnozą przeprowadzoną przez specjalistów ze specyficznymi potrzebami ucznia? Po czym poznamy, że cele osiągnęliśmy? Jakie mają być efekty?
- Jakie będą wskaźniki sprawdzania osiągnięć? Kto będzie je sprawdzał i w jaki sposób?
- Jakie aspekty rozwoju ucznia wymagają szczególnego wsparcia?
- Jakie wymagania wobec ucznia ustalamy?
- Jakie będą obszary tematyczne i zagadnienia szczegółowe?
- Jakie materiały wspomagające będą potrzebne, przydatne?
- Jakie role i zadania będą mieli nauczyciele, a jakie uczeń?
- Jakie formy zajęć i aktywności ucznia będą najbardziej sprzyjały rozwojowi ucznia i osiągnięciu celów?
- Jakie metody/techniki i formy organizacji pracy będziemy stosować?
- Jakie środki techniczno-dydaktyczne będą potrzebne? Czy nimi dysponujemy? Jeśli nie, to skąd, od kogo je pozyskamy?
- Z kim, z jakimi instytucjami będziemy współdziałać? W jakim zakresie? W jakich formach?
- Jak włączymy do współpracy rodziców?
- Jak i kto będzie monitorował proces wsparcia?
- Jak i przez kogo będzie prowadzona ewaluacja formatywna (w trakcie procesu wsparcia) i sumarywna (po zakończeniu procesu wsparcia)?
- Jak i gdzie będziemy upowszechniać osiągnięcia ucznia?
- Jak wykorzystać zdobytą wiedzę na temat ucznia zdolnego podczas nauki w gimnazjum i nabyte przez niego kompetencje oraz umiejętności do dalszego planowania jego rozwoju na kolejnym etapie edukacyjnym?

⁹⁴ M. Foryś, *Zdolności osób z dysleksją w świetle literatury obcojęzycznej*, w: W. Limont, K. Nielek-Zawadzka (red.), *Dylematy edukacji artystycznej*, T. II, Edukacja artystyczna a potencjał twórczy człowieka, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.

⁹⁵ M. Foryś, *Twórcze i zaburzone zachowania uczniów dyslektycznych – implikacje dla praktyki edukacyjnej*, Jubileusz 50-lecia Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 4 im. Janusza Korczaka w Krakowie, Wydawnictwo Czuwajmy, Kraków 2008.

Na etapie planowania należy uwzględnić propozycje, sugestie i opinie ucznia. Dzięki temu będzie on miał poczucie współdecydowania (nic o mnie i dla mnie bez mnie) i współodpowiedzialności oraz większą motywację do aktywnego udziału w procesie kształcenia szkolnego i samokształcenia.

Studium przypadku – zaprojektowanie procesu wsparcia

Zespół nauczycieli pracujących z Igozem na co dzień sformułował następujące cele ogólne w procesie wsparcia:

- *doskonalenie aparatu wykonawczego – instrumentalnego przez wprowadzanie nowych ćwiczeń doskonalących warsztat ucznia podczas lekcji muzyki (sztuki) oraz zajęć pozalekcyjnych (i dodatkowych);*
- *tworzenie warunków do optymalnego rozwoju zdolności muzycznych oraz poszerzania i pogłębiania wiedzy dotyczącej muzyki przez wprowadzanie krótkich form eksperymentalnych dla ucznia (np. komponowanie utworów w różnych gatunkach muzycznych, możliwość prezentacji utworów ucznia na forum klasy, szkoły);*
- *tworzenie warunków do dalszego rozwoju zdolności ucznia do komponowania utworów;*
- *zawiązanie współpracy z ogniskami muzycznymi, lokalnym zespołem, uczelnią muzyczną (objęcie ucznia patronatem nauczyciela z liceum (np. muzycznego), który dodatkowo może wesprzeć rozwój zainteresowań ucznia oraz doradzić wybór dalszej kariery zawodowej (powiązanej z muzyką);*
- *umożliwienie uczniowi eksperymentowania z różnymi gatunkami muzycznymi oraz formami ekspresji twórczej;*
- *zintegrowanie działań wspierających nauczycieli pod kątem dalszego rozwoju zainteresowań muzycznych Igoza;*
- *włączenie do współpracy rodziców, którzy razem z wychowawcą oraz nauczycielem muzyki będą cyklicznie spotykać się i wspólnie analizować postępy ucznia oraz planować dalszy rozwój muzyczny ucznia;*
- *zaangażowanie rodziców w proces organizacji serii wyjść na koncerty i festiwale razem z uczniem.*

Metody i techniki

Formułowanie celów

Nauczyciele w swojej pracy powinni formułować cele, które uwzględniają potrzeby i możliwości ucznia oraz są skonstruowane tak, aby możliwe było łatwe mierzenie poziomu ich osiągnięcia. Można je opracować za pomocą metody SMART, METAPLANU, modelu GROW, czy też techniki rybiego szkieletu. Jednym z najbardziej skutecznych sposobów konstruowania celów jest metodologia SMART, według której cele powinny być:

- **s**konkretyzowane, czyli jasno określać to, co chcemy osiągnąć,
- **m**ierzalne, czyli definiować sposób, w jaki będziemy go mierzyć,
- **a**kceptowalne, czyli uznane za ważne przez osoby, które zaangażowane są w ich osiągnięcie,

- realne, czyli możliwe do osiągnięcia z wykorzystaniem posiadanych zasobów,
- terminowe, czyli możliwe do osiągnięcia w ustalonym czasie.

Przykładowe składowe celów opracowanych metodą SMART skierowane na pracę z uczniem uzdolnionym sportowo:

- skonkretyzowane, czyli jasno określające to, co chcemy osiągnąć, np.:
  - ✓ poprawienie rekordu życiowego ucznia w biegu na 400 m,
- mierzalne, czyli definiujące sposób, w jaki będziemy go mierzyć, np.:
  - ✓ przeprowadzenie testów sprawnościowych na szybkość, wytrzymałość,
  - ✓ prowadzenie statystyk dotyczących liczby punktowanych miejsc w biegach lekkoatletycznych,
  - ✓ gromadzenie nagród i dyplomów,
  - ✓ analiza osiągniętych wyników – zapisów pomiarów czasowych podczas codziennych treningów w dzienniku/notesie sportowym ucznia, np. przy pomocy pulsometru (pomiar prędkości, podsumowanie wyników treningu, pomiar dystansu, liczenie pokonanych okrążeń),
  - ✓ mierzenie ilości odbytych treningów;
- akceptowalne, czyli uznane za ważne przez osoby, które zaangażowane są w ich osiąganie,
  - ✓ ustalenie harmonogramu treningów ucznia w wielu obszarach poprawy jego kondycji fizycznej,
  - ✓ ułożenie i czuwanie nad przestrzeganiem zbilansowanej diety,
  - ✓ dbałość o stałą kontrolę lekarską,
  - ✓ umożliwienie prezentacji umiejętności ucznia podczas publicznych występów w szkole lub poza szkołą nie rzadziej niż dwa razy w roku;
- realne, czyli możliwe do osiągnięcia z wykorzystaniem posiadanych zasobów,
  - ✓ poprawa rekordu życiowego na dystansie 600 m o 15% od poprzednio uzyskanego wyniku w przeciągu najbliższego semestru,
  - ✓ poprawa osiągnięć sportowych w wyniku regularnego uczestniczenia w zajęciach sportowych w szkole – zwiększenie częstotliwości treningów o 1 godzinę w tygodniu w sezonie jesiennym i wiosennym;
- terminowe, czyli możliwe do osiągnięcia w ustalonym czasie
  - ✓ okres jednego roku szkolnego, semestru, kilku miesięcy, etapu edukacyjnego,
  - ✓ biegi przełajowe pod koniec czerwca,
  - ✓ udział w regionalnym biegu na 600 m jako reprezentant powiatu – koniec roku szkolnego.

Metodologia SMART ujednocila zasady formułowania celów i sprawia, że zmierzenie stopnia osiągnięcia danego celu jest możliwe w każdych warunkach przez analizę wskaźnika pomiaru (co zamierzamy przy jego pomocy zmierzyć/zbadać), który ustalamy na początku planowania pracy z uczniem zdolnym.

Dobre praktyki i narzędzia – rekomendacje

PLANOWANIE ETAPÓW PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM

Lp.	Etap	Termin realizacji	Osoba odpowiedzialna	Status wykonania
1	Identyfikacja ucznia			
2	Diagnoza pedagogiczna (oraz uczestnictwo w diagnozie specjalistycznej w ramach potrzeb)			
3	Analiza zasobów szkoły			
4	Formułowanie celów			
5	Planowanie wsparcia			
6	Określenie form wsparcia, metod i technik pracy			
7	Realizacja działań			
8	Ocena postępu ucznia i efektywności działań nauczycieli			
9	Wnioski i rekomendacje do IV etapu edukacyjnego			
10	Wyznaczenie dalszych kierunków do rozwoju, modyfikacja dotychczasowych działań			

PLAN KOMUNIKACJI – ORGANIZACJA PRACY NAUCZYCIELI ZAANGAŻOWANYCH W PROCES KSZTAŁCENIA UCZNIĄ ZDOLNEGO

A. Członkowie zespołu nauczycielskiego

Członkowie	Stanowisko	Wychowawca lub Przewodniczący zespołu nauczycielskiego
Imię i nazwisko		
Imię i nazwisko		X
Imię i nazwisko		

B. Inni uczestnicy spotkania

Imię i nazwisko*	Relacja wobec ucznia/ Stanowisko	Telefon	Email

C. Potrzeby informacyjne

Nazwa potrzeby: _____

Opis potrzeby: _____

D. Odbiorca informacji

Imię i nazwisko*	Relacja wobec ucznia/ Stanowisko	Telefon	Email

E. Dostarczytel informacji

Imię i nazwisko*	Relacja wobec ucznia/ Stanowisko	Telefon	Email

F. Częstotliwość tworzenia komunikatów nt. pracy zespołu nauczycielskiego

Odbiorca informacji*	Nazwa potrzeby informacyjnej	Zakres i cel komunikatu	Sposób informowania	Częstotliwość / terminy przekazywania informacji

* Poszczególne dane osobowe zamieszczamy w formularzach za zgodą zainteresowanych osób.

INDYWIDUALNY PROGRAM EDUKACYJNO-TERAPEUTYCZNY

Przykładowe opracowanie

I. INFORMACJE ADMINISTRACYJNE

A. INFORMACJE DOTYCZĄCE PROGRAMU

Rodzaj programu: Rewalidacyjny Resocjalizacyjny Socjoterapeutyczny

Rodzaj rekordu: Początkowy Kolejny

Plan obowiązuje od: 2012/09/03 do: 2013/06/28 Ocena efektywności: 2013/03/30

B. DANE UCZNIĄ

Imię: Adam Drugie imię: _____ Nazwisko: Kowalski
 Data urodzenia: 1998/05/03 Miejsce urodzenia: Warszawa Płeć: M K

C. ADRES ZAMIESZKANIA

Adres: ul. Koperkowa 12
 Miejscowość: Warszawa Kod pocztowy: 00-515 Województwo: mazowieckie

D. INFORMACJE O SZKOLE

Obecna szkoła: Gimnazjum nr 1
 Uczeń: Gim Oddział: II Symbol: A
 Poprzednia szkoła: _____
 Koordynator: Adam Kowalski

E. OSOBY KONTAKTOWE

Imię i nazwisko	Stosunek do ucznia	Telefon komórkowy	E-mail
Joanna Kowalska	Matka	0123 456 789	jkowalska@email.com
Edward Kowalski	Ojciec	0123 456 789	ekowalski@email.com

F. PODSTAWA OBJĘCIA UCZNIĄ POMOCĄ PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNĄ

F1. RODZAJ DOKUMENTU

Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego Data wydania orzeczenia: 2012/09/03 Numer: 0123456

F2. KATEGORIA SPECJALNYCH POTRZEB

Niepełnosprawność
 Uczeń z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją
 Szczególne uzdolnienia
 Uzdolnienia kierunkowe Uzdolnienia matematyczne

G. SKŁAD ZESPOŁU NAUCZYCIELI I SPECJALISTÓW

Członek zespołu	Stanowisko	Podpis uczestnika
Uczestnik 1	☒ Koordynator Wychowawca	
Uczestnik 2	Nauczyciel chemii	
Uczestnik 3	Matka	
Uczestnik 4	Pedagog	
Uczestnik 5	Nauczyciel matematyki	
Uczestnik 6	Nauczyciel jęz. polskiego	
Uczestnik 7	Nauczyciel geografii	
Uczestnik 8	Nauczyciel historii	
Uczestnik 9	Nauczyciel plastyki	
Uczestnik 10	Nauczyciel jęz. angielskiego	
Uczestnik 11	Nauczyciel informatyki	
Uczestnik 12	Nauczyciel religii	
Uczestnik 13	Nauczyciel techniki	
Uczestnik 14	Nauczyciel fizyki	
Uczestnik 15	Nauczyciel muzyki	
Uczestnik 16	Nauczyciel biologii	
Uczestnik 17	Nauczyciel wych. fizycznego	

H. INFORMACJE DOTYCZĄCE SPOTKANIA NAUCZYCIELI I SPECJALISTÓW

Termin spotkania: 2012/09/10 Godzina: 15:00 Miejsce: Pokój nauczycielski, Gimnazjum nr 1

Osoba kontaktowa: Wychowawca Telefon: 12 345 6789 E-mail: koordynator@email.com

Cel spotkania:

☒ Opracowanie indywidualnej dokumentacji ucznia	☒ Analiza potrzeb kształcenia	☐ Ocena efektywności
☒ Analiza indywidualnej dokumentacji ucznia	☐ Przerwanie uczestnictwa ucznia w formach pomocy	☐ Analiza postępów ucznia w obszarze zaplanowanych celów
☐ Analiza nieobecności	☐ Inny _____	

II. ZAKRES, W KTÓRYM UCZEŃ WYMAGA POMOCY PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNEJ

Obszar funkcjonowania ucznia	Mocne strony	Potrzeby ucznia
☒ Funkcjonowanie społeczne	Inicjuje i aktywnie uczestniczy w przygotowywaniu przedsięwzięć klasowych i szkolnych.	Możliwość uczestnictwa w mentoringu koleżeńskim w zakresie matematyki (w roli mentora).
☒ Motywacja	Uczeń przejawia duże zaangażowanie w poznawaniu nowych zagadnień z zakresu matematyki.	Stworzenie warunków umożliwiających uczniowi aktywne włączanie się w realizację przedsięwzięć klasowych, takich jak przedstawienia klasowe, akademie szkolne, jasełka, itp. Ukształtowanie umiejętności systematycznej pracy.
☒ Samodzielność	Chętne podejmowanie prób samodzielnego dochodzenia do wiedzy i rozwijania umiejętności.	Przydzielenie uczniowi stałego miejsca do siedzenia podczas zajęć, które usytuowane będzie w pobliżu wejścia do klasy. Indywidualizowanie zadań na zajęciach lekcyjnych z matematyki i informatyki oraz zadań domowych (rozwijanie samodzielnego myślenia).
☒ Uczeń zdolny – Uzdolnienia kierunkowe	Zakres wiadomości i umiejętności praktycznych wykracza poza program przewidziany dla klasy drugiej. Adam szybko przyswaja nowe treści i przejawia biegłość w rozwiązywaniu problemów z zakresu geometrii, które wybiegają poza wymagania programowe poziomu klasy drugiej. Uczeń ma ponadprzeciętne zdolności wzrokowo-przestrzenne, wysoki poziom umiejętności myślenia i wnioskowania przez analogię.	Potrzeba podniesienia poziomu wymagań i stopnia trudności zadań logicznych i dotyczących geometrii. Zaproponowanie Adamowi dodatkowej literatury matematycznej.

III. WIELOSPECJALISTYCZNA OCENA POZIOMU FUNKCJONOWANIA UCZNIA**☒ Analiza dokumentacji edukacyjnej ucznia (orzeczenie, opinia, inna dokumentacja)**

Adam przejawia zdolności matematyczne, potwierdzone udziałem w licznych konkursach matematycznych na poziomie szkolnym, powiatowym oraz wojewódzkim (Zdolności te zostały zauważone przez nauczycieli uczących przedmiotów ścisłych, w szczególności matematyki). Uczeń przejawia umiejętność przyswajania nowego materiału z zakresu matematyki przekraczającego poziom klasy drugiej gimnazjum. Ma również wysokie umiejętności analitycznego myślenia, a także wykraczające poza zakres gimnazjum umiejętności z zakresu przeprowadzania złożonych operacji matematycznych (np. potrafi rozwiązywać równania drugiego stopnia z jedną niewiadomą).

Adam ma ograniczoną zdolność ruchową (porusza się o kulach). Jest pod stałym nadzorem lekarza i rehabilitanta, z którym współpracuje w ramach zajęć pozaszkolnych. W związku z ograniczoną zdolnością ruchową ucznia, zauważa się wycofanie ucznia w kontaktach z rówieśnikami.

Informacje od doradcy zawodowego (lub nauczyciela zajmującego się tym obszarem)

Diagnoza	Zalecenia
<p>Uczeń chętnie zajmuje się rozwiązywaniem zagadek logicznych, a także biegle uzasadnia twierdzenia dotyczące algebry i geometrii. Chętnie wykorzystuje komputer i sprawnie posługuje się programem Excel na poziomie zaawansowanym np. stosując formuły logicznie.</p>	<p>Zaleca się wzbogacenie wiedzy i umiejętności ucznia dotyczących logicznego myślenia z wykorzystaniem programów komputerowych, np. Giełda online. Analizowanie strategii wygranych w grach strategicznych.</p> <p>Rozwijanie zdolności wzrokowo-przestrzennych oraz umiejętności logicznego myślenia i korzystania z komputera przez wykorzystanie programów matematycznych, np. Geogebra. Rozwijanie zdolności analitycznego myślenia przez tworzenie procedur i gier komputerowych, np. Logo Kome-niusz, Pascal.</p>

IV. PLANOWANE PRZEZ ZESPÓŁ FORMY, SPOSOBY I OKRESY UDZIELANIA POMOCY PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNEJ

	Typ zajęć	Rodzaj zajęć	Okres trwania	Wymiar godzin	Osoba prowadząca
☒	Zajęcia rozwijające uzdolnienia kierunkowe	Zajęcia zwiększające poziom wiedzy z zakresu logiki na poziomie klasy drugiej gimnazjum	2012/09/13 - 2013/06/21	1 sesja na tydzień po 45 min	Nauczyciel matematyki
☒	Zajęcia rewalidacyjne	Zajęcia polepszające sprawność fizyczną kończyn górnych i dolnych	2012/09/13 - 2013/06/21	2 sesje na tydzień po 60 min	Nauczyciel wychowania fizycznego z kompetencjami rehabilitanta
☒	Porady i konsultacje	Konsultacje z psychologiem i rehabilitantem ruchu	2012/09/13 - 2013/06/21	1 sesja na miesiąc po 45 min	Psycholog i rehabilitant ruchu
☒	Zajęcia socjoterapeutyczne	Zajęcia grupowe	2012/09/13 - 2013/06/21	1 sesja na tydzień po 60 min	Pedagog (posiadający uprawnienia)

Zespół we współpracy z innymi nauczycielami zaleca realizację wyżej wymienionych form, sposobów i okresów udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Podpis koordynatora zespołu: _____ Data: _____

V. USTALONE FORMY, SPOSOBY I OKRESY UDZIELANEJ POMOCY PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNEJ

	Typ zajęć	Rodzaj zajęć	Okres trwania	Wymiar godzin	Osoba prowadząca
☒	Zajęcia rozwijające uzdolnienia kierunkowe	Zajęcia pozalekcyjne	2012/09/13 - 2013/06/21	1 sesja na tydzień po 45 min	Nauczyciel matematyki
☒	Zajęcia rewalidacyjne	Zajęcia polepszające sprawność fizyczną kończyn górnych i dolnych	2012/09/13 - 2013/06/21	2 sesje na tydzień po 60 min	Nauczyciel wychowania fizycznego z kompetencjami rehabilitanta
☒	Porady i konsultacje	Konsultacje z psychologiem i rehabilitantem ruchu	2012/09/13 - 2013/06/21	1 sesja na miesiąc po 45 min	Psycholog i rehabilitant ruchu
☒	Zajęcia socjoterapeutyczne	Zajęcia grupowe	2012/09/13 - 2013/06/21	1 sesja na tydzień po 60 min	Pedagog (posiadający uprawnienia)

Zatwierdzam wyżej wymienione formy, sposoby i okresy udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla ucznia.

Podpis dyrektora szkoły _____ Data: _____

Wyrażam zgodę na ustalone formy, sposoby i okresy udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla ucznia.

Podpis rodzica/opiekuna: _____ Data: _____

Podpis ucznia (pełnoletniego): _____ Data: _____

Nie wyrażam zgody na ustalone formy, sposoby i okresy udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla ucznia.

Podpis rodzica/opiekuna: _____ Data: _____

Podpis ucznia (pełnoletniego): _____ Data: _____

VI. CELE

	Cel: Rozwijanie zdolności matematycznych (ze szczególnym uwzględnieniem zainteresowań ucznia)	
Obszar funkcjonowania ucznia:	Uczeń zdolny – uzdolnienia kierunkowe	Data osiągnięcia: 2013/06/28
Założenia celu:	Uczeń rozwiąże określoną liczbę zadań (szarady, zagadki logiczne, strategie wygrywania) w określonym czasie z wykorzystaniem wiedzy z zakresu logiki matematycznej. W pierwszym miesiącu pracy 40% poprawności, w kolejnych 5 miesiącach wzrost, do co najmniej 60%. Materiał będzie na bieżąco dostosowywany do możliwości ucznia.	
Metoda pomiaru realizacji celu:	Analiza poprawności rozwiązanych zadań i sprawdzianów z zastosowaniem klucza odpowiedzi i kartoteki. Obserwacja stała.	
Częstotliwość pomiaru celu:	Miesięcznie	
Nazwa zadania:	Przygotowanie do ogólnopolskiego konkursu szarad i gier strategicznych.	
Nazwa metody:	Przygotowanie praktyczne z wykorzystaniem m.in. gier logicznych.	
	Cel: Kształtowanie pozytywnych relacji społecznych w szkole	
Obszar funkcjonowania ucznia:	Funkcjonowanie społeczne	Data osiągnięcia: 2013/06/28
Założenia celu:	Wykorzystanie zamiłowania ucznia do matematyki do pogłębienia interakcji z rówieśnikami w klasie podczas zajęć z matematyki. Uczeń prezentując zadania matematyczne i pracując w grupie rówieśniczej nad wybranymi zagadnieniami wskazanymi przez prowadzącego poprawia umiejętność komunikacji i prezentowania. Udziela pomocy koleżeńskiej innym uczniom. Z własnej inicjatywy podejmuje współdziałania z rówieśnikami przy rozwiązywaniu zadań wyznaczonych przez nauczyciela. Cel uważa się za osiągnięty, kiedyw 3 kolejnych sytuacjach uczeń bez skrupowania odpowiada na pytania zadane mu przez rówieśników.	
Metoda pomiaru osiągnięcia celu:	Obserwacje, testy socjometryczne, analiza wytworów pracy ucznia.	
Częstotliwość pomiaru celu:	Miesięcznie	
Nazwa zadania:	Uczeń inicjuje i doprowadza do końca rozwiązywanie zadań wspólnie z rówieśnikami. Chętnie odpowiada na pytania rówieśników i jest dla nich mentorem. Opracowywanie zadań matematycznych (gier logicznych i strategicznych) dla innych uczniów.	
Nazwa metody:	Projekty edukacyjne (grupowe, klasowe), mentoring koleżeński, pomoc koleżeńska.	
Opis metody:	Tłumaczenie trudniejszych zagadnień innym uczniom oraz prezentowanie ich przed grupą, z którą współpracuje uczeń na zajęciach matematyki.	

VII. ZAKRES DOSTOSOWAŃ

Typ dostosowań	Opis dostosowań	Okres trwania	Częstotliwość
☒ Otoczenie	Dostosowanie miejsca pracy ucznia do wielkości sprzętu ortopedycznego oraz zapewnienie warunków do samodzielnego poruszania się. Zwrócenie szczególnej uwagi na wysokość i szerokość ławki, krzesła oraz ustawienia ich w klasie. Wydłużenie przerw między zajęciami, ze względu na problemy w poruszaniu się ucznia. Przeprowadzanie zajęć, w których uczestniczy uczeń w salach znajdujących się na parterze (zgodnie z możliwościami szkoły).	2012/09/03 - 2013/06/28	W miarę potrzeb
☒ Dotyczące sprawdzianów i egzaminów gimnazjalnych	Wzbogacenie/poszerzenie treści i podniesienie stopnia trudności zadań z zakresu matematyki (wykraczający poza program klasy II gimnazjum).	2012/09/03 - 2013/06/28	W miarę potrzeb

VIII. ZAKRES DZIAŁAŃ WSPIERAJĄCYCH

A. ZINTEGROWANE DZIAŁANIA NAUCZYCIELI I SPECJALISTÓW

Nauczyciele i specjaliści wymieniają się dodatkowymi informacjami uzyskanymi na podstawie obserwacji zachowań ucznia. Wszyscy nauczyciele stosują metody i formy ustalone wspólnie z wychowawcą klasy, innymi nauczycielami i specjalistami. Działania wspierające będą zgodne z zaproponowanymi dostosowaniami dla ucznia i modyfikowane zgodnie z pojawiającymi się nowymi potrzebami. W pierwszej kolejności zostanie zrealizowane dostosowanie dotyczące wydłużenia przerw dla ucznia pomiędzy zajęciami oraz zmiany aranżacji przestrzeni w sali – usytuowanie ławki w takim miejscu, aby uczeń mógł samodzielnie, swobodnie poruszać się po klasie i przemieszczać się do toalety. Nauczyciele zaproponują Adamowi dodatkowe, alternatywne źródła informacji i materiały.

B. ZAKRES DZIAŁAŃ WSPIERAJĄCYCH RODZICÓW

Rodzice (partnerzy szkoły w procesie wparcia ucznia) uczestniczą w zajęciach otwartych organizowanych oraz w spotkaniach zespołu wspierającego rozwój ucznia. Są również w stałym kontakcie z wychowawcą, pedagogiem szkolnym oraz nauczycielem matematyki. Uzyskują rzetelne informacje o swoim dziecku i konstruktywne wskazówki do aktywnego wspomaganie jego rozwoju. Są zaangażowani w opracowanie indywidualnego planu rozwoju ucznia na kolejne etapy jego nauki. Wychowawca, nauczyciele i specjaliści wykorzystują informacje pozyskane od rodziców w doskonaleniu procesu wsparcia ucznia oraz zaspokajaniu oczekiwań i potrzeb rodziców.

C. ZAKRES WSPÓŁDZIAŁANIA Z INSTYTUCJAMI

Szkoła nawiązała współpracę z lokalnym ośrodkiem rehabilitacyjnym, który wspomaga uczniów z niepełnosprawnością ruchową oraz z Miejskim Ośrodkiem Kultury, który dodatkowo wspiera rozwój zainteresowań ucznia. Szkoła dzięki temu może zachęcać ucznia do udziału w imprezach okolicznościowych i plenerowych. Szkoła ma również podpisaną współpracę z Ośrodkiem Doradztwa Zawodowego, który pośredniczy w organizacji konkursu dla dzieci uzdolnionych matematycznie w regionie. Współpracuje z politechniką organizującą zajęcia dla uczniów – młodych naukowców. Wychowawca klasy konsultuje z rodzicami ucznia możliwość uczestnictwa ucznia w turnusach i koloniach rehabilitacyjnych.

D. WSPARCIE W ZAKRESIE STYMULACJI AKTYWNOŚCI WŁASNEJ UCZNIĄ ZDOLNEGO, PLANOWANIA JEGO DALSZEJ EDUKACJI I KARIERY ZAWODOWEJ

Psycholog szkolny powinien stopniowo zaznajamiać ucznia z ofertami klubów i centrów zajęć pozaszkolnych oraz instytucjami rozwoju kariery zawodowej, które mogą dodatkowo rozwijać jego umiejętności i zdolności matematyczne. Uczeń bierze udział również w cyklicznych spotkaniach dla młodych naukowców organizowanych na politechnice. Ma stały kontakt z doradcą zawodowym. Jest pod opieką specjalistów rehabilitantów.

IX. OŚWIADCZENIE STRON ODPOWIEDZIALNYCH ZA OPRACOWANIE PROGRAMU

A. OŚWIADCZENIE WYCHOWAWCY

Wychowawca klasy jest odpowiedzialny za organizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Niniejszy program został przygotowany zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Edukacji Narodowej i odnosi się do indywidualnych potrzeb edukacyjno-terapeutycznych ucznia. Efektywność form i sposobów udzielanej uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz stopień osiągnięcia celów edukacyjnych i terapeutycznych zapisanych w programie będą podlegać ocenie dokonywanej przez wychowawcę nie rzadziej niż raz do roku.

Podpis dyrektora szkoły _____ Data: _____

B. OŚWIADCZENIE RODZICA/ UCZNIĄ (PEŁNOLETNIEGO)

Byłem zaangażowany przez zespół w opracowanie _____ Rodzic/opiekun Uczeń (pełnoletni)
niniejszego programu

Odmówiłem udziału w opracowywaniu niniejszego _____ Rodzic/opiekun Uczeń (pełnoletni)
programu

Otrzymałem egzemplarz niniejszego programu _____ Rodzic/opiekun Uczeń (pełnoletni)

Podpis rodzica/opiekuna: _____ Data: _____

Podpis ucznia (pełnoletniego): _____ Data: _____

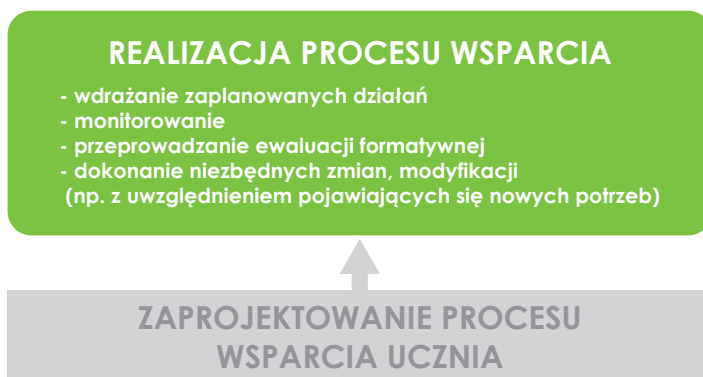
Polecana literatura dotycząca projektowania procesu wsparcia

- Borzym I., *Praca z uczniem zdolnym*, w: K. Kruszewski (red.), *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa 1991.
- Hłobił A., *Działalność szkoły we wspomaganiu rozwoju ucznia zdolnego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2010.
- Kruszewski K., *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa 1991.
- Maksymowowska M., Werwicka M., *Poradnik wychowawcy*, Wydawnictwo Raabe, Warszawa 2001.
- Nowak-Dziemianowicz, M., *Edukacja i wychowanie w dyskursie nauki*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.
- Piotrowski E., *Pedagogika dzieci zdolnych i uzdolnionych*, w: W. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna: praca zbiorowa*, UAM, Poznań 2001.
- Podgórecki A., *Charakterystyka nauk praktycznych*, PWN, Warszawa 1962.
- Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Materiały szkoleniowe, cz. II, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2010.
- Pomykało W. (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna*, Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa 1993.
- Popek S., *Człowiek jako jednostka twórcza*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003.
- Sękowski A., *O sytuacji ucznia zdolnego w szkole*, w: *Psychologia w szkole*, nr 3, 2004.
- Sękowski A., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2001.
- Simons H., *Getting to Know Schools in a Democracy: the politics and process of evaluation*, Falmer Press, Lewes 1987.
- Strzemieczny J., *Jak zorganizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne. Poradnik dla dyrektorów szkolnych organizatorów i nauczycieli opiekunów*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2011.
- Szumski G., *Dobór i kształcenie uczniów zdolnych*, Wydawnictwo WSPS, Warszawa 1995.
- Taraskiewicz M., *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 1996.
- Turska D., *Skuteczność ucznia. Od czego zależy udana realizacja wymogów edukacyjnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006.

5. Realizacja procesu wsparcia

*Ludzie w dowolnym wieku mogą nauczyć się dosłownie wszystkiego,
jeśli pozwoli im się zastosować własny styl nauki
i wykorzystają swoje mocne strony.*

B. Prashing⁹⁶

Rysunek 11. Realizacja procesu wsparcia, opracowanie własne

Wsparcie prowadzone zgodnie z przygotowanym programem/planem powinno podlegać monitorowaniu (tj. ciągłemu przyglądaniu się, czuwaniu nad procesem) i ewaluacji formatywnej (cyklicznemu sprawdzaniu jak przebiega realizacja wsparcia i czy sprzyja osiągnięciu celów). Dzięki temu jest możliwe pozyskiwanie informacji przydatnych w ustalaniu odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy i jak szkoła analizuje organizację, realizację i efekty pracy z uczniem zdolnym w odniesieniu do ustalonych celów i sposobów ich osiągnięcia?
- Czy wnioski z analiz wykorzystuje do doskonalenia, wzbogacania działań? Jakie wprowadza zmiany, modyfikacje? Czego one dotyczą?
- Czy szkoła upowszechnia informacje o sukcesach w pracy z uczniami zdolnymi? Jakie sposoby i formy promowania osiągnięć uczniów i nauczycieli stosuje?
- Czy szkoła śledzi losy zdolnych absolwentów? Jak i do czego je wykorzystuje?
- Czy szkoła współpracuje ze szkołą ponadgimnazjalną w dalszym rozwoju ucznia?

Nauczyciele w swojej codziennej pracy powinni analizować postępy uczniów nie tylko pod kątem treści, ale przede wszystkim w kontekście osiągnięcia ustalonych celów wsparcia.

Monitorowanie to nieodzowny element procesu modelowania pracy z uczniem zdolnym, który powinien być prowadzony na każdym etapie udzielania wsparcia uczniowi, poczynając od identyfikacji i diagnozy, poprzez planowanie i realizację procesu wsparcia, aż po samą ocenę efektywności udzielanego wsparcia i analizę dalszych losów absolwentów.

⁹⁶ S. Karwala, *Mentoring...*, dz. cyt.

Dzięki monitorowaniu i ewaluacji formatywnej nauczyciele na bieżąco mogą śledzić postępy uczniów i w razie potrzeby, szybko reagować dokonując korekt niwelujących przyczyny występujących trudności i niezgodności przebiegu procesu z zamierzeniami, np.:

- wprowadzać niezbędne usprawnienia/modyfikacje działań, (jeśli np.: podejmowane nie sprawdzają się w praktyce, stosowane metody nie są skuteczne lub nie motywują ucznia do pracy, brak zaprojektowanych efektów lub zostały osiągnięte szybciej niż założono),
- weryfikować zasoby szkoły (np. wtedy, gdy zasoby wykorzystywane nie sprzyjają osiąganiu założonych celów, gdy pojawiają się nowe potrzeby w tym zakresie),
- dokonać dodatkowej diagnozy pedagogicznej/uzyskać wyniki dodatkowej pogłębionej diagnozy przeprowadzonej przez psychologa (np. kiedy okazuje się, że oferta wsparcia nie motywuje ucznia do pracy czy zaspokaja/lub nie zaspokaja jego potrzeb).

Działanie takie jest konieczne nie tylko z perspektywy ucznia, ale również nauczycieli, którzy są odpowiedzialni za organizację i realizację procesu kształcenia oraz za jego efektywność.

Monitorowanie służy również kompleksowemu wspieraniu rozwoju uczniów zdolnych. Dzięki temu, iż ich postępy i możliwości są analizowane w okresie edukacji szkolnej, nauczyciele uzyskują informacje z wielu źródeł na różnych etapach kształcenia. Mogą więc analizować całościowy obraz zmian rozwojowych każdego ucznia oraz dobierać cele, zadania i działania dydaktyczno-wychowawcze adekwatne do jego potrzeb i potencjału.

Zakończeniu procesu wsparcia (prowadzonego w określonym czasie) towarzyszy ewaluacja sumatywna, podejmuje się ją wówczas, gdy proces wdrażania został zakończony. Celem jest określenie ostatecznej wartości zmiany. Ewaluacja sumatywna może być stosowana w formie oceny stopnia osiągnięcia celu z chwilą zakończenia cyklu kształcenia, może ona też być stosowana w przypadku dokonywania globalnej oceny mocnych i słabych stron zmiany oraz jako podsumowanie całokształtu osiągnięć ucznia.

Studium przypadku – realizacja procesu wsparcia

Igor w pierwszym roku nauki w gimnazjum kontynuował naukę gry na gitarze, ale od klasy drugiej zaczął spełniać swoje marzenie – rozpoczął naukę gry na pianinie w szkole i w pałacu młodzieży (dzięki zaangażowaniu nauczyciela muzyki i rodziców). Samodzielnie uczył się o zasadach muzyki, kształcenia słuchu, harmonii i wiedzy o muzyce często korzystając z konsultacji z nauczycielem, który inspirował go i ukierunkowywał jego pracę.

Wymagania/osiągnięcia	Formy zajęć i aktywności:	Kryteria i metody ich sprawdzania
<i>rozszerzone, pogłębione treści kształcenia z zakresu muzyki, podwyższone wymagania i planowane osiągnięcia w obszarach preferowanych przez ucznia</i>	<i>nauka gry na wybranym instrumencie (w ramach zajęć dodatkowych i pozaszkolnych)</i>	
<i>pełnienie roli eksperta/asystenta nauczyciela – prowadzenie fragmentów lekcji i zajęć koła muzycznego oraz mentora dla rówieśników o podobnych zainteresowaniach</i>	<i>gra na instrumencie skomplikowanych utworów muzycznych z tzw. górnej półki, dalszy rozwój funkcji wzrokowo-słuchowo-ruchowych i tworzenie muzyki</i>	

<i>czas dostosowany do tempa pracy z możliwością jego „regulowania” przez samego ucznia</i>	<i>inicjowanie i organizacja/ współorganizacja wydarzeń muzycznych na terenie szkoły (np. koncertów, przeglądów, list przebojów, szkolnego muzykowania, działalności orkiestry uczniowskiej)</i>	<i>zadania o wysokim stopniu trudności, zarejestrowana aktywność muzyczna na terenie szkoły i poza nią ze szczególnym uwzględnieniem gry na instrumencie i tworzenia muzyki</i>
<i>wyniki określone przyrostem wiedzy i rozwojem umiejętności, potwierdzone udziałem w wydarzeniach artystyczno-muzycznych oraz osiągnięcia (np. produkty projektów edukacyjnych, wytwory własnej twórczości, sukcesy w konkursach – udokumentowane w portfolio) oraz świadome planowanie własnego rozwoju i dalszej ścieżki edukacyjnej</i>	<i>popisy/występy klasowe, szkolne i pozaszkolne</i>	<i>wiedza sprawdzana zgodnie z przedmiotowym systemem oceniania uwzględniającym zindywidualizowane wymagania</i>

Metody i techniki

Dostosowanie warunków kształcenia do potrzeb ucznia zdolnego

W ujęciu słownikowym „dostosowanie” znaczy „dopasowanie”, „dostrojanie”, „zrobienie odpowiednim”⁹⁷, znaczy to, że dostosować można/trzeba coś do czegoś/kogoś i w jakiś sposób. W edukacji dostosowania to powodowanie, że warunki nauki są zgodne z potrzebami uczniów. Aby tak było, należy świadomie tworzyć sposobności do rozwoju ucznia z optymalnym wykorzystaniem dostępnych zasobów, czemu mogą służyć regionalne, lokalne lub rządowe projekty, programy, stypendia dotyczące wspierania edukacji uzdolnionych dzieci i młodzieży⁹⁸.

Na etapie projektowania działań konieczne jest więc uwzględnienie uwarunkowań znacząco wpływających na organizację, realizację i skuteczność procesu kształcenia. Spośród nich do kluczowych należą:

- **uwarunkowania tkwiące w uczniu** (np. cechy osobowości, predyspozycje, zainteresowania, potrzeby, oczekiwania, ograniczenia, zdolności poznawcze, procesy myślowe, styl uczenia się, postawy),
- **uwarunkowania formalno-prawne** (np. przepisy prawa oświatowego, wymagania wobec edukacji, system organizacji pracy szkoły),
- **uwarunkowania środowiskowe** (np. kompetencje kadry pedagogicznej, baza szkoły, koleżanki i koledzy szkolni, rodzina, osoby spoza szkoły pracujące z uczniem zdolnym).

Ustalenie planu pracy z uczniem zdolnym jest możliwe na podstawie identyfikacji i diagnozy jego zasobów, analizy uregulowań prawnych dotyczących kształcenia, znajomości specyfiki szkoły i doświadczeń zawodowych nauczycieli. Wymienione czynniki mają wpływ na dostosowanie wymagań, metod i form pracy oraz warunków organizacji zajęć do potrzeb rozwojowych ucznia. Tabela 2 przedstawia przykładowe zestawienie wybranych dostosowań.

⁹⁷ *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1983.

⁹⁸ Art. 90t, Art. 90, *Ustawa o systemie oświaty...*, dz. cyt.

Tabela 2. Przykłady dostosowań dla zdolnego gimnazjalisty

	Dostosowania w odniesieniu do ...	Sposób dostosowania	Przykłady
1.	Treści kształcenia	<p>1. Rozszerzenie, wzbogacenie, pogłębienie treści z podstawy programowej:</p> <ul style="list-style-type: none"> • konkretnego przedmiotu, • bloku przedmiotowego, • działu konkretnego przedmiotu, • kilku przedmiotów z uwzględnieniem interdyscyplinarności. 	<p>1. Wprowadzenie zagadnień znajdujących się w kręgu</p> <ul style="list-style-type: none"> • zainteresowań ucznia, • będące przedmiotem konkursów, • aktualnych wydarzeń i rocznic. <p>2. Ukierunkowanie ucznia na poszukiwanie ciekawostek w konkretnych dziedzinach wiedzy.</p> <p>3. Łączenie wiedzy z różnych przedmiotów w sposób holistyczny.</p> <p>4. Zwiększenie świadomości ucznia z zakresu psychologii uczenia się: trening kreatywności, radzenia sobie ze stresem itp.</p> <p>5. Uczestnictwo w festiwalach nauki, wydarzeniach kulturalnych, zapewnienie kontaktów z ciekawymi ludźmi itp.</p>
2.	Wymagań i oceniania	<p>1. Podwyższenie wymagań i planowanych osiągnięć w zakresie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • jednego przedmiotu, • bloku przedmiotowego, • jednego działu przedmiotowego danego przedmiotu, • kilku przedmiotów. <p>2. Zróznicowanie wymagań i planowanych osiągnięć w zakresie jednego przedmiotu lub kilku przedmiotów.</p> <p>3. Ocena ucznia za pomocą:</p> <ul style="list-style-type: none"> • oceniania kształtującego, • oceny opisowej, • wspólnej oceny pracy, • sumatywnej, np. punktowej. 	<p>1. Ustalenie wspólnie z uczniem i jego opiekunem stawianych mu oczekiwań oraz sformułowanie celów i sposobu oceny, np. w sposób etapowy z określonym stopniem trudności.</p> <p>2. Określenie zakresu działania ucznia oraz poziomu trudności zadań.</p> <p>3. Ocena dwuetapowa:</p> <ul style="list-style-type: none"> • w stosunku do podstawy programowej, • w odniesieniu do celów założonych w zaproponowanym programie, planie wsparcia i realizacji. <p>4. Ocenianie np. poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> • samoocenę, • arkusz obserwacji, • oceny szkolne, • punkty, • opis. <p>5. Opracowanie wniosków i propozycji działań na następny okres.</p>
3.	Oferty edukacyjnej (zależnej od zasobów kadrowych i materialnych szkoły)	<p>1. Organizacja różnych form zajęć:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kół zainteresowań, • uczniowskich akademii, klubów, • sesji naukowych, • kompensacyjnych i/lub dydaktyczno-wyrównawczych dla uczniów podwójnie wyjątkowych. <p>2. Tworzenie warunków do uczniowskiej działalności:</p> <ul style="list-style-type: none"> • społecznej, • samorządowej, • eksperckiej. <p>3. Realizacja uczniowskich projektów edukacyjnych.</p> <p>4. Przydzielenie tutora.</p>	<p>1. Pozyskiwanie dodatkowych środków na organizację dodatkowych zajęć, np. z funduszy unijnych, JST itp.</p> <p>2. Nawiązanie współpracy z pracownikami ze szkół ponadgimnazjalnych, uczelni, poradni psychologiczno-pedagogicznych, placówek wychowania pozaszkolnego lub innych instytucji celem pozyskania wykwalifikowanej kadry pedagogicznej.</p> <p>3. Skorzystanie z oferty wolontariatu studenckiego.</p> <p>4. Organizacja kółek o charakterze e-learningowym, dyskusja na forum, blogi, wideokonferencje, WebQuest, festiwale nauki itp.</p> <p>5. Udział w akcjach promocyjnych i charytatywnych.</p> <p>6. Realizacja obowiązku szkolnego w zakresie przedmiotów szkolnych w różnych szkołach.</p>

		<p>5. Realizacja indywidualnego programu lub toku nauki.</p> <p>6. Ukończenie szkoły w skróconym czasie.</p> <p>7. Umożliwianie uczestnictwa w zajęciach poza klasą lub szkołą.</p>	
4.	Zadań	<p>1. Różnicowanie zadań wykonywanych w szkole i w domu pod względem:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rodzaju, • stopnia trudności, • form realizacji, • ilości, • czasu potrzebnego na wykonanie. 	<p>1. Przyspieszone nauczanie</p> <ul style="list-style-type: none"> • indywidualny tok nauki, • indywidualny program nauki, • systemy stypendialne, granty, • możliwość wcześniejszego rozpoczęcia nauki, • możliwość promocji do klasy programowo wyższej. <p>2. Zalecane formy organizacyjne podczas konkretnych zajęć:</p> <ul style="list-style-type: none"> • indywidualna, • grupowa, • dobór grupy. <p>a) grupy jednorodne (wg zainteresowań, wiedzy i doświadczeń),</p> <p>b) grupy o zróżnicowanym poziomie;</p> <p>3. Formy organizacyjne w systemie kształcenia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zajęcia pozalekcyjne w szkole, • zajęcia pozaszkolne, • udział w konkursach, turniejach i olimpiadach, projektach tematycznych oraz obozach, szkołach letnich itp.
5.	Sposobów pracy	<p>1. Stosowanie zróżnicowanych metod/technik i form pracy.</p> <p>2. Przydzielanie czasu na realizację zadań adekwatnie do tempa pracy ucznia.</p>	<p>1. Metody:</p> <ul style="list-style-type: none"> • aktywizujące (metody problemowe, burza mózgu, techniki szybkiego uczenia się), • rozwijające umiejętności komunikacyjno-społeczne (metoda projektu, gry dydaktyczne, dyskusje, trening kreatywności, tutoring, coaching itp.), • metody umożliwiające ekspresję ucznia (drama, udział w przedstawieniach, wystawach, spotkaniach z ciekawymi ludźmi itp., • ewaluacji (np. samoocena).
6.	Środków pracy (zależnych od zasobów materialnych szkoły)	<p>1. Dobór:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sprzętu, • środków techniczno-dydaktycznych, • przyborów, • materiałów, <p>z uwzględnieniem ich adekwatności do potrzeb ucznia oraz przydatności w kontekście celów, treści i efektywności kształcenia.</p>	<p>1. Analiza zasobów szkoły i potrzeb uczniów, również z zastosowaniem TIK.</p> <p>2. Korzystanie z zasobów naturalnych, innych szkół i instytucji.</p> <p>3. Zakup lub pozyskanie potrzebnego sprzętu.</p>

7.	Ról ucznia w procesie dydaktycznym	<p>1. Umożliwianie pełnienia ról:</p> <ul style="list-style-type: none"> • lidera grupy projektowej, • eksperta w określonej dziedzinie i prowadzenia fragmentów zajęć dotyczących zagadnień z danej dziedziny, • asystenta nauczyciela podczas zajęć w grupach, • udzielającego pomocy koleżeńskiej innym uczniom (np. w ramach działalności uczniowskich grup wsparcia), • nauczyciela dla samego siebie (samokształcenie). 	<p>1. Rozwijanie aktywności ucznia podczas zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych.</p> <p>2. Wymiana doświadczeń z uczniami z innych szkół w środowisku ucznia, regionie, kraju, za granicą.</p>
8.	Innych form wsparcia	<p>1. Pomoc w przygotowaniu do konkursów, turniejów, olimpiad.</p> <p>2. Wspieranie w wyborze dalszej drogi kształcenia.</p> <p>3. Udostępnianie informacji o instytucjach oferujących zajęcia dla uczniów uzdolnionych/ udzielanie pomocy w pozyskiwaniu tych informacji.</p> <p>4. Motywowanie do udziału w formach kształcenia/ rozwijania zdolności i uzdolnień pozaformalnego/pozaszkolnego (np. obozach naukowych, szkołach letnich, zajęciach weekendowych, specjalistycznych kursach itp.).</p> <p>5. Stosowanie różnorodnych form promowania osiągnięć uczniów.</p> <p>6. Wspomaganie wolontariatu uczniowskiego.</p> <p>7. Przyznawanie stypendiów, pomocy materialnej.</p> <p>8. Pozyskiwanie sponsorów/ mecenasów uczniów.</p>	<p>1. Spotkania z doradcami zawodowymi, przedstawicielami instytucji wspierającymi uczniów zdolnych.</p> <p>2. Organizowanie gal zdolności i talentów.</p> <p>3. Współpraca z przedstawicielami firm, świata biznesu (fundowanie indywidualnych stypendiów dla przyszłych pracowników).</p> <p>4. Tworzenie własnych kont na profilach społecznościach, stron www.</p> <p>5. Prowadzenie „kąćka informacji” i promowania osiągnięć uczniów zdolnych dla uczniów i ich rodziców na stronach www szkoły, dni otwarte i pikniki z prezentacjami dokonań uzdolnionych.</p> <p>6. Tablica informacyjna prezentująca dokonania gimnazjalistów.</p> <p>7. Powołanie szkolnego koordynatora ds. dzieci zdolnych itp.</p>

Źródło: Opracowanie własne

Dostosowania mają sprzyjać **wzmacnianiu i wzbogacaniu** mocnych stron ucznia, pielęgnowaniu i rozwijaniu zainteresowań, talentów oraz niwelowaniu (ograniczaniu) słabych stron i trudności. Uczniom zdolnym należy umożliwiać (poza zajęciami obowiązkowymi klasowo-lekcyjnymi), udział w zajęciach pozalekcyjnych i pozaszkolnych, obozach naukowych, szkołach letnich, zajęciach weekendowych, specjalistycznych kursach, warsztatach i treningach, turniejach i konkursach, a także w zajęciach realizowanych np. przez uczelnie, zależnie od zainteresowań i uzdolnień uczniów. Sprzyjają one lepszemu rozpoznaniu predyspozycji, a co za tym idzie dostosowaniu do nich treści.

Organizując i prowadząc proces kształcenia, trzeba zapewnić **dostęp do środków dydaktycznych**, umożliwiających poznanie wielozmysłowe pamiętając, że najefektywniejsze jest uczenie się przez do-

świadczenie, odkrywanie, przeżywanie. Gimnazjaliści mogą również wykorzystywać w pracy Internet, gdzie mogą znaleźć różnorodne informacje, symulacje zjawisk fizycznych i doświadczeń chemicznych, a także wymieniać swoje uwagi i doświadczenia na forach dyskusyjnych. Nawiązanie kontaktu z osobami o podobnych zainteresowaniach i uzdolnieniach sprzyja budowaniu motywacji wewnętrznej i kształtuje poczucie wspólnoty z innymi ludźmi. Internet może być również środkiem upowszechniania ich dokonań czy też okazją do konsultacji swoich działań z ekspertami, publikowania prac, rozwijania umiejętności językowych z przedstawicielami innych państw.

W procesie kształcenia uczniów zdolnych nie można zapomnieć o **wdrażaniu ich do samokształcenia**. Samokształcenie sprzyja rozwijaniu zdolności poznawczych (np. obserwacji, uwagi, myślenia, wyobraźni, pamięci) oraz podstawowych procesów myślowych (analizy, syntezy, porównywania, klasyfikowania, uogólniania, wnioskowania). Przygotowuje również gimnazjalistę do nauki w szkole ponadgimnazjalnej, m.in. w kontekście sporządzania notatek, organizacji własnego uczenia się, brania odpowiedzialności za jego efekty.

Warto też unikać metod podających. Szczególnie przydatna jest **metoda projektu**, gdyż kształtuje świadomość poszczególnych etapów procesu uczenia się: wymaga planowania, realizacji, prezentacji i oceny uzyskanych efektów, daje nieograniczone możliwości twórczego rozwiązywania zadań i problemów. Jeśli projekty są wykonywane grupowo, sprzyjają integracji uczniów zdolnych z innymi uczniami i podnoszą ich pozycję społeczną wśród rówieśników, (gdy np. są przez nich uznani za autorytety w konkretnej dziedzinie czy temacie).

Wśród stosowanych sposobów pracy z uczniem zdolnym znajdują się np.:

- **metody aktywizujące** – sprzyjające: samodzielności w myśleniu, definiowaniu pojęć, logicznemu argumentowaniu, poszukiwaniu strategii rozwiązywania problemów, korzystaniu z różnorodnych źródeł informacji, wnioskowaniu, kojarzeniu, a także współpracy i integracji,
- **metody heurystyczne** – służące samodzielnemu poszukiwaniu i odkrywaniu prawd, prawdziwości, faktów i związków między nimi,
- **techniki pytań problemowych** – pozwalające zaobserwować zjawiska, dostrzegać m.in. problemy typu „odkryć” i „wynaleźć” oraz problemy intelektualne i społeczno-moralne, wysnuć wnioski,
- **techniki uczenia się**, np. szybkiego czytania i mnemotechniki.

Warto przypomnieć, że skuteczne mogą być również metody podające, np.:

- **wykład aktywny** (poprzedzony krótką informacją o tym, czego będzie dotyczył, interesujący dla uczniów – logicznie uporządkowany, ilustrowany schematycznymi rysunkami, prezentacją multimedialną, dynamiczny, odwołujący się do doświadczeń uczniów, wygłaszany zrozumiałym dla nich językiem i w sposób wywołujący zaciekawienie, inspirujący do zadawania pytań, na które nauczyciel odpowiada konkretnie i wyczerpująco lub zachęca uczniów do odpowiedzi czy przedstawienia własnego zdania, opinii dotyczących pytania)⁹⁹,
- **praca z tekstem** (wymagająca przede wszystkim uświadomienia celu tej pracy, rozpoczynająca się od wyszukania i wyjaśnienia niezrozumiałych słów, zwrotów, polegająca na czytaniu pod kątem wyselekcjonowania konkretnych informacji lub ustalenia odpowiedzi na podane/ustalone pytanie lub przygotowania pytań (np. dla innych uczniów) na podstawie treści czytanego tekstu)¹⁰⁰.

⁹⁹ Zob. także M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 1996.

¹⁰⁰ Tamże.

Rozważając problematykę pracy uczniów zdolnych w grupach, należy pamiętać, że często są oni samotnikami izolującymi się od rówieśników i nie funkcjonują dobrze w strukturach organizacyjnych skupiających mniejszą lub większą liczbę członków. Ważne jest wtedy tworzenie warunków i sytuacji edukacyjnych sprzyjających „pogodzeniu interesów”, tzn. nawiązywaniu relacji interpersonalnych z kolegami i pracy w grupie, przy jednoczesnym rozwijaniu predyspozycji z wykorzystaniem samokształcenia świadomie ukierunkowanego. Procesem samokształcenia kieruje nauczyciel-doradca, który przygotowuje **karty instrukcyjne dla ucznia** zawierające np.: cele, tematykę, proponowane źródła i wskazówki dotyczące korzystania z nich (oczywiście uczeń może samodzielnie dotrzeć do innych przydatnych źródeł), wskazówki, informacje o pożądanym efekcie, produkcie finalnym i pytania do samokontroli¹⁰¹.

W ramach wspierania rozwoju ucznia zdolnego szkoła powinna organizować spotkania z osobami odnoszącymi sukcesy w określonych dziedzinach, również ze świata biznesu, w tym z absolwentami. Warto wtedy zaprosić uczniów zdolnych z sąsiednich szkół, pracowników pobliskich firm i instytucji. Posłuży to nawiązaniu kontaktów między nimi. Może zainspirować do dzielenia się doświadczeniami czy podjęcia wspólnych działań.

Wychowanie i nauka ucznia zdolnego wymaga systematycznej współpracy rodziców i nauczycieli, którzy powinni znać możliwości uczniów, obserwować postępy, podkreślać osiągnięcia i wspierać w dążeniach do wykorzystywania własnego potencjału i pokonywania słabości. Konieczne jest również kształtowanie prawidłowej hierarchii wartości i zachęcanie do poszukiwania nowych zainteresowań. Warto, aby w ramach wspierania rodziców uczniów zdolnych nauczyciele zapraszali ich do udziału w spotkaniach uświadamiających, że wysoka inteligencja, uzdolnienia dziecka bywają przyczyną problemów, np. emocjonalnych, społecznych oraz wskazujących na znaczenie dostrzegania ich i jak najszybszego reagowania, szukania pomocy. Nauczyciele uczniów zdolnych powinni być przygotowani na to, że uczeń może „przerosnąć mistrza”. Doświadczony, mądry nauczyciel umie zmierzyć się z taką sytuacją i nie konkurować z uczniem.

Jak dostosowywać organizację pracy do potrzeb ucznia zdolnego?

Na przykład:

- dobierając cele i treści do potrzeb,
- ustalając wymagania w górnej granicy możliwości ucznia,
- zapewniając wysoki poziom kształcenia i warunki stymulujące do uczenia się we własnym stylu i tempie,
- pielęgnując, rozbudzając ciekawość poznawczą, potrzebę autonomii, samorealizacji, osiągnięć,
- umożliwiając poszerzanie, wzbogacanie, pogłębianie wiedzy, rozwijanie posiadanych i kształtowanie nowych umiejętności,
- inspirując do aktywności, podejmowania działań na rzecz własnego rozwoju, kształtując poczucie odpowiedzialności za siebie i wobec siebie,
- rozwijając kompetencje społeczne,
- tworząc sposobności do podejmowania inicjatyw oraz ich realizacji,
- motywując do wykorzystywania własnego potencjału we wspieraniu rozwoju innych uczniów,
- mobilizując do prezentacji własnych umiejętności i osiągnięć, do „sprawdzania” siebie,
- przekonując za Johannem Wolfgangiem von Goethe *Cokolwiek potrafisz lub myślisz, że potrafisz, rozpocznij to. Odwaga ma w sobie geniusz, potęgę i magię.*

¹⁰¹ J. Moos, *Wdrażanie uczniów do samokształcenia*, w: J. Moos (red.), *Kształcenie w zawodzie szerokoprofilowym. Program UPET-IMPROVE*, Biuro Koordynacji Kształcenia Kadr, Fundusz Współpracy, Warszawa 1998, s. 148-156.

Ważne

Dostosować do kogo?

– do ucznia zdolnego, jego specyficznych potrzeb

Dostosować co?

– cele, wymagania, treści, warunki

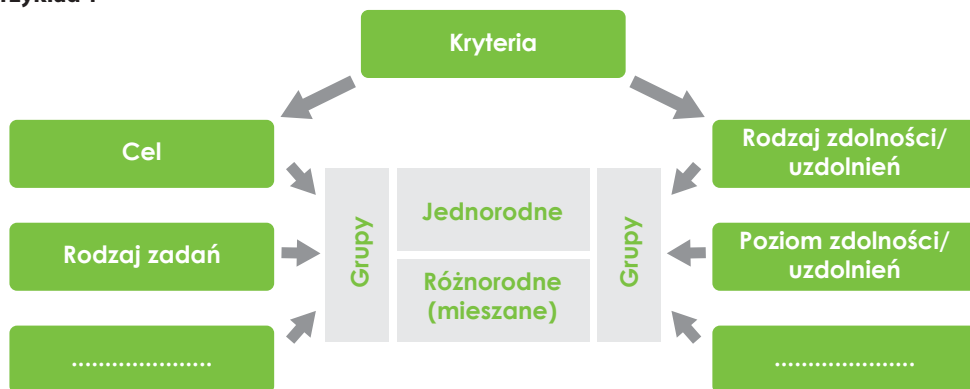
Dostosować jak?

– głębiej i więcej (np. podnosząc stopień trudności i rozszerzając zakres treści, pogłębiając wiedzę i umiejętności ucznia w danym zakresie tematycznym),

– ciekawiej (np. wprowadzając nowe metody, formy pracy z uczniem, zmieniając przestrzeń edukacyjną np. poprzez zajęcia w terenie, spotkania z ciekawymi osobami, chat z ekspertem, indywidualny tok nauki)

Praca uczniów zdolnych w grupach

Grupowanie to łączenie obiektów rzeczywistych bądź abstrakcyjnych w klasy, zgodnie z przyjętą funkcją podobieństwa¹⁰². Grupowanie uczniów (nie tylko zdolnych), to temat wywołujący wiele dyskusji, których uczestnicy nie mają jednakowych poglądów i często prezentują skrajne stanowiska. Jedni uznają grupowanie za zasadne a nawet pożądane, inni – wręcz przeciwnie. Idealny model grupowania zakłada tworzenie grup na podstawie propozycji uczniów i dokonywanych przez nich wyborów. Jednak ze względu na uwarunkowania formalno-organizacyjne (np. system klasowo-lekcyjny) istnieje potrzeba dostosowania założeń modelowych do realiów szkolnych. Dlatego nauczyciele przygotowują oferty edukacyjne, uwzględniające grupowanie uczniów zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami. Z praktyki wynika, że podstawy doboru członków grup/zespołów mogą być różne, np. takie, jakie przedstawiają poniższe przykłady.

Przykład 1**Rysunek 12. Kryteria tworzenia grup jednorodnych i różnorodnych, opracowanie własne**¹⁰² P. Cichosz, *Systemy uczące się*, WNT, Warszawa 2000.

Ten przykład prezentuje koncepcję podziału uczniów na grupy jednorodne i różnorodne zależnie od wybranego kryterium, np.:

- jeśli celem jest *przygotowanie uczniów do konkursu krasomówczego*, to można utworzyć grupę jednorodną, (z uczniów o zbliżonym poziomie umiejętności) albo grupę mieszaną (skupiającą uczniów zainteresowanych krasomównictwem, bez względu na poziom umiejętności),
- jeśli celem jest *prezentacja spektaklu podczas uroczystości szkolnej*, to grupę jednorodną będą tworzyli uczniowie zainteresowani zajęciami teatralnymi, a w tej grupie będą różnorodne podgrupy – aktorzy, scenografowie, muzycy, itd.,
- jeśli celem jest *kształtowanie umiejętności pełnienia określonych ról* przez ucznia na terenie szkoły lub poza nią, to grupę jednorodną będą tworzyli uczniowie uzdolnieni informatycznie, którzy jednocześnie są wolontariuszami uczącymi korzystania z komputera dzieci z domu dziecka. Natomiast grupę mieszaną będą stanowili uczniowie uzdolnieni kierunkowo (w zakresie różnych przedmiotów) pomagający w nauce innym uczniom,
- jeśli celem jest *realizacja przez uczniów zdolnych międzyszkolnego projektu edukacyjnego*, to grupą jednorodną będą uczniowie z kilku szkół,
- jeśli celem jest *upowszechnianie osiągnięć uczniów*, to w lokalnym festiwalu/przeeglądzie będą uczestniczyli uczniowie w różnym wieku, z kilku szkół, ale o podobnym poziomie zdolności/uzdolnień.

Przykład 2

Tabela 3. Kryteria tworzenia grup jednorodnych i różnorodnych

Lp.	Kryteria grupowania	Przykłady grup
1.	Predyspozycje kierunkowe	<ul style="list-style-type: none"> • ogólne zdolności umysłowe, • specyficzne umiejętności w głównych przedmiotach szkolnych (przedmiotowe, międzyprzedmiotowe), • zdolności przywódcze, • sztuki plastyczne i wykonawcze, • zdolności psychomotoryczne, itd.
2.	Predyspozycje interdyscyplinarne	<ul style="list-style-type: none"> • dla uzdolnionych w zakresie poezji śpiewanej, • dla uzdolnionych w zakresie modelarstwa, • dla uzdolnionych w zakresie grafiki komputerowej, itd.
3.	Zainteresowania	<ul style="list-style-type: none"> • artystyczne, • krajoznawczo-turystyczne, • sportowe, • naukowo-badawcze, itd.
4.	Trudności	<ul style="list-style-type: none"> • wychowawcze, • dydaktyczne.
5.	Funkcje i aktywności w szkole	<ul style="list-style-type: none"> • Samorząd Uczniowski (aktywność społeczna), • Zespół Klasowych Liderów ds. Promocji Zdrowia, • Szkolny Ośrodek Kariery, • Zespół Redakcyjny Gazetki Szkolnej, • Orkiestra Szkolna, itd.
6.	Zasięg	<ul style="list-style-type: none"> • wewnątrzklasowe, • międzyoddziałowe, • międzyszkolne (wewnątrz powiatu, regionu, województwa), • regionalne, itd.
...	...	• ...

Źródło: Opracowanie własne

Według kryteriów wyróżnionych w powyższym zestawieniu, grupy uczniów są tworzone w ramach obowiązkowych zajęć lekcyjnych (przedmiotowych) lub zajęć dodatkowych, a także w ramach działalności samorządowej i społecznej (często inicjowanej i prowadzonej przez uczniów). Analiza przedstawionych kryteriów uświadamia, że uczeń zdolny może (zgodnie ze swoimi potrzebami), funkcjonować w kilku grupach. Na przykład osiągający świetne wyniki z przedmiotów matematyczno-przyrodniczych, będący dobrym organizatorem aktywnie uczestniczącym w życiu szkoły, znajdzie swoje miejsce w zespole międzyprzedmiotowym, w kole naukowo-badawczym i w zespole redakcyjnym gazetki szkolnej. Ale czy znajdzie czas na wszystkie zajęcia? Decyzję powinien podjąć sam. Z kolei pasjonat astronomii i poezji śpiewanej może być nieśmiałym „odludkiem” i dlatego warto, aby rozwijał swoje predyspozycje w ramach kół zainteresowań, a jednocześnie uczestniczył w zajęciach integrujących i kształtujących umiejętności społeczne, komunikację interpersonalną.

Przykład 3

Podział uczniów na grupy według:

- **poziomu zdolności ogólnych** (w odniesieniu do obszarów obejmujących przedmioty szkolne) – łączenie w zespoły uczniów o określonym potencjale intelektualnym i różnych zainteresowaniach sprzyja wytwarzaniu najefektywniejszych pomysłów i jest istotą synektycznych metod kształcenia. Wzajemne stymulowanie się osobowości o różnych temperamentach, zachowaniach, emocjach i doświadczeniach umożliwia wielostronne rozwijanie umiejętności, poszerzenie wiedzy i kształtowanie postaw.

Inne przykłady podziału uczniów na grupy:

- w ramach zajęć pozaszkolnych organizowanych przez domy kultury, centra zajęć pozaszkolnych, stowarzyszenia (np. grupy taneczne, teatralne, literackie),
- w ramach kształcenia pozaformalnego organizowanego przez uprawnione instytucje, ośrodki wydające dokumenty potwierdzające umiejętności (np. kursy języków obcych),
  - szkoły dla dzieci uzdolnionych. W Polsce należą do nich, np.: Gimnazjum i Liceum Akademickie w Toruniu (pod patronatem Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu), Ogólnokształcąca Szkoła Muzyczna II stopnia w Warszawie, Zespół Państwowych Szkół Artystycznych w Zakopanem.

Szkoły te są najczęściej doskonale wyposażone i dysponują wysoko wykwalifikowaną kadrą pedagogiczną. Ich uczniowie są laureatami wielu olimpiad i konkursów. Postrzegane są jednak jako elitarne (dla wybranych). Wielu psychologów uważa za niekorzystne wychowawczo tworzenie swoistych „gett” dla młodzieży uzdolnionej, gdyż dziecko powinno stykać się z różnorodnością świata, a szkoła powinna integrować dzieci niezależnie od ich poziomu fizycznego i psychicznego.

W praktyce stosuje się wiele sposobów podziału na grupy uczniów zdolnych uwzględniających różne kryteria, np.:

- grupy uczniów jednej szkoły uczestniczące w zajęciach z języków obcych, które prowadzone są na kilku poziomach (grupy jednorodne),
- grupy gimnazjalistów z różnych szkół, z którymi zajęcia prowadzą nie tylko nauczyciele, ale także pracownicy uczelni, specjaliści w danej dziedzinie (grupy międzyшколne),
- grupy uczniów z różnych klas jednego gimnazjum mających zbliżone zainteresowania lub zdolnościach (grupy międzyoddziałowe),

- oddziały dwujęzyczne (np. z językiem angielskim, językiem niemieckim, językiem francuskim, językiem hiszpańskim),
- odrębne szkoły skupiające uczniów wybitnie uzdolnionych (np. szkoły: baletowe, muzyczne, plastyczne, sportowe).

Ważne

Najistotniejsze jest to, żeby podział uczniów na grupy był procesem celowym, planowym i dobrze służył rozwojowi uczniów (a nie stanowił tylko urozmaicenia organizacyjnego).

Wspieranie aktywności własnej ucznia zdolnego

Bardzo ważnym aspektem pracy z uczniem zdolnym jest otwieranie się na dialog z nim, by wesprzeć go w wyborze właściwej drogi do sukcesu, poszukiwaniu jego własnej motywacji i zaangażowania. Aktywność własna ucznia rozumiana jest najczęściej jako praca nad samym sobą, kształtowanie siebie, doskonalenie prowadzące do samorealizacji. Aktywność *oznacza podmiotowość, dokonywanie wyborów, przyjemność istnienia, smakowania i doświadczania życia*¹⁰³. Tylko dzięki rozmowie z uczniami i poznaniu ich myśli oraz poglądów na proces edukacyjny nauczyciel może im w pełni pomóc na poziomie indywidualnym. Stawianie przed uczniami zdolnymi wyzwań w zakresie samodzielnego planowania procesu ich własnego rozwoju powinno być integralną częścią ich procesu edukacyjnego. Zdolny gimnazjalista jest w stanie sam opracować własny plan rozwoju z dziedziny, w której przejawia uzdolnienia lub talent. Może ustalić interesującą go tematykę treści, nad którą chciałby popracować i rozszerzyć swoją wiedzę oraz umiejętności, a także wyrazić swoją opinię, w jakich sekwencjach czasowych będzie realizował stawiane przed nim zadania, jakie metody, formy i narzędzia pracy wybierze do osiągnięcia założonych sobie celów ogólnych i szczegółowych oraz w jaki sposób będzie weryfikował stopień wykonania poprawności powierzonego mu zadania. Nauczyciele powinni zdawać sobie sprawę, że młodzi „geniusze” cenią i lubią czuć się autorami własnej ścieżki rozwoju, są bardziej odpowiedzialni za jej przebieg, mają prawo do własnych opinii i sądów. Potrzebują czasami doświadczenia w zdobywaniu koniecznej wiedzy na bazie wielu eksperymentów, porażek, aby zrozumieć, że jest to niezbędna część tego procesu.

Zadaniem nauczyciela jest takie stymulowanie młodzieży, aby aktywność własna uruchamiała proces uczenia się, czyli badania, poznawania i tworzenia. Środowisko zdolnego gimnazjalisty, nie zawsze otwartego na zmiany i chętnego do współpracy, może tę aktywność osłabiać, hamować lub wzmacniać.

Wspieranie aktywności własnej, czyli uwalnianie energii i uruchamianie potencjału ma na celu pobudzenie zdolnego gimnazjalisty do podejmowania działań wywołujących z wewnętrznej motywacji, brania odpowiedzialności za efekty i popełnione błędy oraz dokonywania wyborów. Aktywność własna gimnazjalisty zależy w dużej mierze od otoczenia zewnętrznego, a zatem również od działań pedagogicznych i atrakcyjnej przestrzeni edukacyjnej.

¹⁰³ J. Jakubowski, *Aktywność – na szczęście*, <http://grupatrop.nazwa.pl/jacek/index.php/trening/18-aktywno-na-szczcie> (dostęp: 3.05.2013).

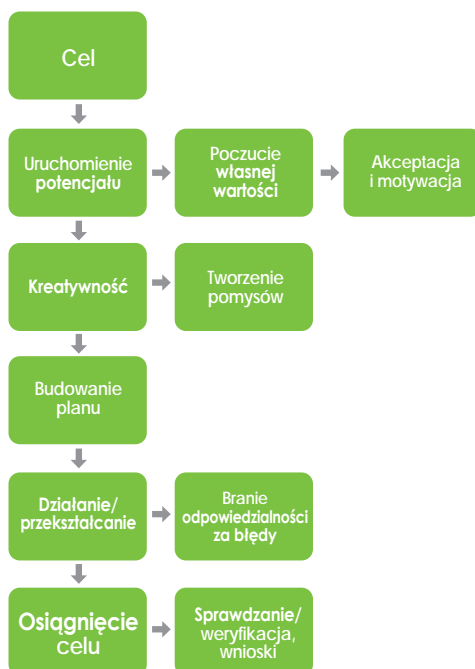
Rysunek 13. Działania ucznia zdolnego, opracowanie własne

Stymulowanie aktywności to...

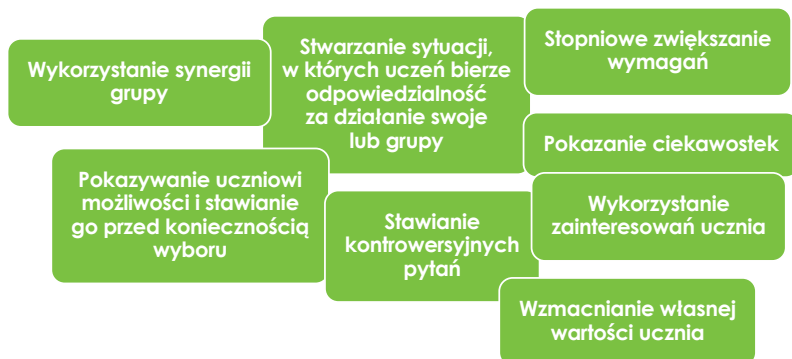
Rysunek 14. Stymulowanie aktywności ucznia zdolnego, opracowanie własne

Szkolna aktywność własna ucznia zdolnego to głównie aktywność myślowa, stanowiąca niezbędny warunek zgłębienia wiedzy i jej wykorzystania w twórczym działaniu, w którym aktywizacja powinna dominować od momentu sprecyzowania celu do jego osiągnięcia.

Rysunek 15. Formułowanie i realizacja celów w trakcie pobudzania aktywności własnej, opracowanie własne

W podejściu Christopa Perleth, Tanji Schatz i Martyny Gast-Gamp, pobudzanie aktywności ucznia to wywoływanie zaciekawienia i niepokoju poznawczego, motywowanie, inspirowanie do dociekania i poszukiwania odpowiedzi na intrygujące pytania oraz wykorzystywanie synergii grupy z zachowaniem pełnej akceptacji osoby ucznia zdolnego z zachowaniem prawa do jego autonomii.

Rysunek 16. Pobudzanie aktywności ucznia zdolnego na podstawie Perleth, Schatz i Gast-Gamp¹⁰⁴

¹⁰⁴ Ch. Perleth, T. Schatz, M. Gast-Gamp, *Jak odkrywać i rozwijać uzdolnienia u dziecka?*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2003.

Tabela 4. Wspieranie aktywności własnej zdolnego gimnazjalisty

Rodzaj aktywności	Kształtowana umiejętność	Działania
Emocjonalna	<ul style="list-style-type: none"> odporność na stres związany z rywalizacją, samoocena. 	<ul style="list-style-type: none"> przygotowanie uczniów do konkursów i olimpiad, przygotowanie kryteriów na podstawie których uczeń oceni poprawność wykonanego przez siebie zadania.
Spoleczna	<ul style="list-style-type: none"> funkcjonowanie i porozumiewanie się w grupie, współodpowiedzialność, pomoc innym. 	<ul style="list-style-type: none"> przydzielenie uczniowi roli lidera (sekretarza prezentera itp.) w czasie pracy w grupie, powierzenie uczniowi roli eksperta, stworzenie uczniowi możliwości do pomocy uczniom mającym trudności w uczeniu się.
Osobowościowa	<ul style="list-style-type: none"> motywacja do uczenia się, wytrwałość w pokonywaniu trudności, uświadomienie własnych możliwości i ograniczeń, rozpoznawanie preferowanego stylu uczenia się, planowanie samorozwoju. 	<ul style="list-style-type: none"> wykorzystanie w praktyce efektów pracy twórczej ucznia, przygotowywanie zadań i ćwiczeń do wykonania przez ucznia, np. w Lidze zadaniowej, umożliwienie uczniowi udziału w sesjach prowadzonych przez szkoły ponadgimnazjalne i szkoły wyższe, określenie stylu uczenia się ucznia zdolnego na podstawie badań psychologiczno-pedagogicznych, umożliwienie konsultacji z psychologiem, doradcą zawodowym itp., przygotowanie uczniów do planowania i monitorowania własnego rozwoju (zapoznanie z metodami/technikami planowania).

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Piechowski¹⁰⁵

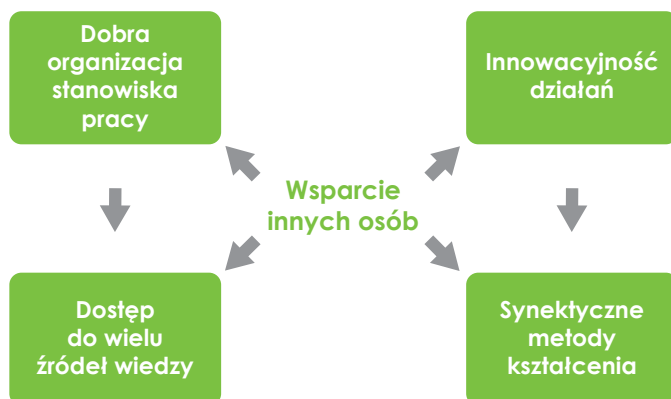
Niska aktywność ucznia zdolnego nie musi wynikać z jego złej woli czy niechęci do podejmowania działań. Nierzadko jest spowodowana niewłaściwą organizacją pracy, brakiem dostępu do podstawowych źródeł wiedzy, nieumiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami itp. Wynika więc z uwarunkowań zewnętrznych, na które on nie ma wpływu.

Według **koncepcji otwartego okna**¹⁰⁶ uczeń nie zamyka się w pokoju swojego wewnętrznego świata, ale stoi przy otwartym oknie. W ten sposób silnie odczuwa bodźce zewnętrzne (wpływające na niego motywująco lub hamująco) i sam może ingerować w najbliższe otoczenie. Jednak to, że znajduje się w pokoju, (z którego nie musi wychodzić, jeśli nie chce), daje mu poczucie bezpieczeństwa. Dlatego we wspieraniu ucznia zdolnego, z zastosowaniem koncepcji otwartego okna, zwraca się uwagę nie tylko na wykorzystanie własnych zasobów uczącego się, ale również na czynniki zewnętrzne, w tym wsparcie innych osób. Duże znaczenie ma dobra, sprawna organizacja stanowiska pracy oraz jakość i innowacyjność działań (wykorzystanie synektycznych metod kształcenia, zajęcia w niekonwencjonalnych miejscach z wykorzystaniem nietypowych narzędzi, stopień trudności zadań), które sprzyjają „otwarceniu się” ucznia na stymulatory i wyzwalają jego aktywność własną.

Koncepcja otwartego okna umożliwi uczącemu się osobisty i elektroniczny kontakt z mentorem przez dłuższy czas w ciągu doby, a więc daje szansę dostosowania czasu intensywnej aktywności edukacyjnej do indywidualnych cech (np. uczeń efektywniej pracuje wieczorem) i zainteresowań ucznia. Proponuje wykorzystanie w szerszym zakresie nauczania, poprzez platformy edukacyjne, na których nauczyciel może zamieszczać problemy do rozwiązania w godzinach odpowiadających uczniowi, a tak-

¹⁰⁵ M. Piechowski, *Emotional Giftedness: The measure of intrapersonal intelligence*, w: N. Colangelo (red.), *Handbook of Gifted Education*, G.A. Davis, Needham 1997.

¹⁰⁶ Koncepcja własna autorek modelu.

Rysunek 17. Koncepcja otwartego okna i jej podstawy, opracowanie własne

że wskazówki do rozwiązania, odnośniki do źródeł wiedzy itd. Konsultacje mogą odbywać się wtedy drogą internetową, np. w godzinach dyżurów pełnionych przez grupę nauczycieli. Model zakłada grupowanie nauczycieli z kilku szkół w ten sposób, aby uczeń mógł zasięgać rad specjalistów z różnych dziedzin wiedzy. Ważne jest w tej koncepcji tworzenie sytuacji wymagających nieszablonowego myślenia w rozwiązywaniu problemów dywergencyjnych i omawiania ich poprzez konstruktywną krytykę (np. w jaki sposób otrzymać pięciokąt foremny, nie mając przyrządów geometrycznych, ale dysponując kartką papieru).

W codziennej pracy ważne jest organizowanie takich sytuacji, które wyzwalają zaciekawienie i ukierunkowują aktywność. Nie jest łatwo zaplanować zajęcia edukacyjne dla całej klasy tak, aby zachęcić ucznia zdolnego do współdziałania i dzielenia się z innymi swoją wiedzą i umiejętnościami. Jaką więc strategię przyjąć, aby zdolnym „chciało się chcieć” i aby rozwijali się na miarę swoich możliwości? Do dobrych, sprawdzonych w praktyce sposobów na „ożywienie” zdolnych należą:

- **metoda zaskakujących sytuacji** – wykorzystanie elementów dramy na lekcji biologii¹⁰⁷,

Biologia: Nauczyciel przydziela uczniowi i kilku grupom uczniów odmienne zadania dotyczące układu nerwowego. Nauczyciel prosi ucznia zdolnego, aby mając do dyspozycji Internet, źródła książkowe, dwa jednakowej wielkości arkusze szarego i białego papieru (miękkiego) wykonał model mózgu i przygotował krótki wykład na temat jego budowy i funkcjonowania. Uczeń ugniatając papier tworzy kształt półkul mózgowych. Uformowany model kładzie na widocznym miejscu.

Nauczyciel zwraca się do ucznia: Do budowy modelu mózgu użyłeś dwóch kolorów papieru. Jaki to ma związek z jego budową?

Uczeń prezentuje nauczycielowi przygotowany wykład, wypowiada się wykorzystując wiadomości o budowie mózgu oraz o „istocie” białej i szarej tkanki mózgowej.

Następnie nauczyciel inspiruje ucznia do ustalenia odpowiedzi na pytanie: Jeżeli założymy, że powierzchnia papieru obrazuje powierzchnię mózgu, to jaka jest powierzchnia mózgu? (uczeń może papier „rozprostować”). Po czym uczeń przedstawia swoją prezentację pozostałym zespołom zadani-

¹⁰⁷ Z. Mogielnicka, *Rola mózgu i układu nerwowego w łączności organizmu żywego (człowieka) z otoczeniem*, w: *Drama, Poradnik dla nauczycieli i wychowawców*, zeszyt 31, s. 27, Szkoła Podstawowa w Ostrowcu – Konspekt lekcji biologii, b.m.r.w.

wym, pełniąc przy tym rolę asystenta nauczyciela oraz eksperta, udzielając odpowiedzi na pytania pojawiające się od pozostałych uczniów.

- **metoda zaskakujących wniosków** – z podanych faktów zostają wyciągnięte nieoczekiwane wnioski,

Matematyka: Każdą liczbę naturalną dodatnią można zapisać za pomocą iloczynu liczb pierwszych (systemy zabezpieczeń bankowych opierają się na szyfrowaniu układów złożonych z liczb pierwszych. Gdy ktoś ustali algorytm znajdowania liczb pierwszych, łatwo zostaną złamane systemy szyfrujące. Można zatem stracić pieniądze złożone w banku.

- **rozpoczynanie zajęć od podania ciekawostki**, która związana jest z zainteresowaniami ucznia,

Fizyka: Dla miotacza kulą równie ważny jak trening fizyczny jest trening umysłowy. Miotacz nie tylko musi być silny, ale dokładnie musi wiedzieć pod jakim kątem do poziomu wyrzucić kulę, aby spadła jak najdalej.

- **powołanie ucznia na eksperta** w dziedzinie, która go najbardziej interesuje.

Aktywne działanie ucznia jest warunkiem nabywania indywidualnego doświadczenia koniecznego do samodzielnego rozwiązywania coraz bardziej złożonych problemów. Nauczyciel-tutor inspirowanie i motywuje aktywność zewnętrzną i wewnętrzną uczącego się tak, aby przybierała formy działania skierowanego na poznanie nowych obszarów wiedzy i nabywanie nowych doświadczeń. Facylitator pobudza i ukierunkowuje *stan wewnętrznej napięcia, od którego zależy możliwość aktywności poznawczej człowieka*¹⁰⁸. Ważne jest, aby na każdym etapie pracy uczeń miał świadomość swoich możliwości. Mistrzostwo nauczyciela objawia się w doborze takich metod, form pracy i środków dydaktycznych, które oddziałując na sferę emocjonalną, intelektualną, sensoryczną, motoryczną, werbalną lub recepcyjną młodzieży sprzyjają osiągnięciu ustalonych celów.

Ważne

Wspierać to nie narzucać, ale towarzyszyć, pomagać w poszerzaniu, usprawnianiu i optymalizowaniu umysłowych działań twórczych zdolnego gimnazjalisty.

Współpraca z rodzicami ucznia zdolnego

Jak skutecznie współpracować z rodzicami ucznia zdolnego? Jak pozyskać rodziców do współpracy? Jak z rodzicami, nauczycielami pracującymi z danym uczniem i specjalistami tworzyć koalicję na rzecz optymalnego wsparcia rozwoju ucznia zdolnego? Ustalając odpowiedzi na powyższe pytania należy przypomnieć, że kluczowe jest ustalenie wspólnych celów jako podstawy dialogu i współdziałania nauczyciel/szkoła – rodzice/rodzina (szczególnie wtedy, gdy rodzice wierzą, iż wrodzone zdolności determinują rozwój talentu, a osiągnięcie zakładanego celu zależy w minimalnym stopniu od systematycznej pracy i wytrwałości).

Do najczęściej stosowanych przez szkoły rodzajów kontaktów z rodzicami wszystkich uczniów należą konsultacje, organizowane zazwyczaj raz w miesiącu. Ważne jest dostosowanie przez szkołę terminów i godzin do możliwości rodziców oraz formy i tematyki spotkań do potrzeb adresatów. Kluczowe

¹⁰⁸ T. Tomaszewski, *Wstęp do psychologii*, PWN, Warszawa 1995, s. 6.

jest ustalenie wspólnych celów jako podstawy dialogu i współdziałania nauczyciel/szkoła – rodzice/rodzina. Alternatywą do konsultacji może być skorzystanie z jednej z opcji dziennika elektronicznego – korespondencji e-mailowej lub też z kontaktu telefonicznego.

Partnerstwo rodzice – szkoła

Dla większości rodziców najważniejsze są postępy w nauce ich dzieci. Życie rodzinne jest wtedy skoncentrowane na pomaganiu im w osiągnięciu sukcesów w szkole i rozwijaniu zainteresowań poza szkołą. Ci rodzice są świadomi odpowiedzialności, jaka na nich spoczywa i konieczności poszukiwania pomocy u specjalistów – nauczycieli, pedagogów, psychologów. Dobra współpraca nauczycieli z rodzicami, przestrzeganie ustalonych norm i procedur, wzajemna akceptacja i zrozumienie sprzyjają wypracowaniu indywidualnego planu rozwoju adekwatnego do potrzeb ucznia. Umożliwiają również wymianę doświadczeń, spostrzeżeń i sugestii, jednolite oddziaływanie, wzajemne uzupełnianie się we wspólnym kształtowaniu osobowości ucznia i w dążeniu do jak najlepszego zaspokojenia potrzeb zdolnego gimnazjalisty.

Współpraca z rodzicami może napotykać na trudności spowodowane na przykład biernością rodziców w czasie spotkań, ich postawą roszczeniową, przenoszeniem odpowiedzialności za dziecko na szkołę lub kwestionowaniem ustalonych wymagań podejmowanych działań. Nauczyciel musi więc być bardzo dobrze przygotowany do każdego spotkania z rodzicami.

Tabela 5. Tablica dobrych rad dla nauczyciela i rodziców

<p>Tablica dobrych rad dla nauczyciela Ważne jest:</p> <ul style="list-style-type: none"> • akceptowanie rodziców takimi, jakimi są, • tworzenie klimatu zaufania i bezpieczeństwa, • kształtowanie w rodzicach poczucia, że są najważniejszym partnerem szkoły, • prowadzenie rozmów w sposób umożliwiający rodzicom samodzielne identyfikowanie problemów, • unikanie dyrektywnych rad, na rzecz dialogu i wspólnego wypracowania rozwiązań, • ostrożne, rozważne formułowanie ocen, • branie pod uwagę opinii rodziców i ich możliwości (również materialnych), • okazywanie cierpliwości, wyrozumiałości i życzliwości, • unikanie negatywnych emocji, • skuteczne komunikowanie się, przekonujące argumentowanie, dostrzeganie wszystkich „za” i „przeciw”, • spójne, zwięzłe, rzetelne i zrozumiałe przekazywanie informacji i propozycji, • uzasadnianie proponowanych działań i wskazywanie możliwych efektów ich wdrożenia, • dotrzymywanie obietnic i wspólnych ustaleń, • uszanowanie kompetencji rodziców do podejmowania decyzji dotyczących ich dziecka¹⁰⁹. 	<p>Tablica dobrych rad dla rodziców Wspierając rozwój zdolności dziecka:</p> <ul style="list-style-type: none"> • stawiaj wymagania adekwatne do możliwości, • bądź opoką emocjonalną, • pokazuj, jak radzić sobie ze stresem, jak rozwiązywać problemy i jak aktywnie odpoczywać, • zachęcaj do współpracy i otwartości, • akceptuj szalone i twórcze pomysły oraz odmienne spojrzenie na rzeczywistość, • dostarczaj materiałów rozwijających wyobraźnię, • zachęcaj do stawiania pytań i poszukiwania na nie odpowiedzi, • zachęcaj do samodzielności i wytrwałości, • dawaj czas na przemyślenia i marzenia, • zachęcaj do sprawdzania i utrwalania pomysłów, • pomóż w nadawaniu wytworom dziecka zamkniętej formy – np. pomóż w oprawie napisanej przez dziecko powieści, • pozwól na samodzielny wybór zajęć dodatkowych, lektur, • doceniaj, chwal, nagradzaj, • krytykuj konstruktywnie, • w razie trudności zasięgaj rad specjalistów: pedagogów, psychologów, • współpracuj z nauczycielami, bądź w stałym kontakcie z wychowawcą dziecka.
--	---

Źródło: opracowanie własne

¹⁰⁹ E. Maksymowska, M. Werwicka, *Poradnik wychowawcy*, Wydawnictwo Raabe, Warszawa 2001.

Formy współpracy z rodzicami

W planie pracy z uczniem zdolnym, nauczyciel uwzględni też różne formy współpracy z rodzicami. Aby współpraca układała się dobrze, warto zacząć od wstępnej rozmowy, w której można wzajemnie poznać się, ustalić, jakie są oczekiwania rodziców w stosunku do szkoły i do dziecka. W czasie tej rozmowy nauczyciel może zaprezentować własną koncepcję pracy z uczniem, prosić o dokładne przeanalizowanie jej i ewentualne sugestie zmian.

Warto też zapoznać rodziców z przepisami określającymi prawa i obowiązki uzdolnionego gimnazjalisty. Zwrócić uwagę np. na możliwość zgłaszania go przez rodziców do udziału w programach wspierania uzdolnień, występowania o indywidualny tok nauki. Dobrze jest, gdy to rodzice są inicjatorami uzyskania opinii z poradni psychologiczno-pedagogicznej, która pomoże w określeniu rodzaju inteligencji ucznia, jego preferencji w uczeniu się, poziomu rozwoju intelektualnego.

Nauczyciel może zachęcać rodziców do korzystania z możliwości rozwijania zainteresowań ucznia poza szkołą (szczególnie w dużych miastach jest ich wiele) i podpowiedzieć, w jakich konkursach i imprezach pozaszkolnych uczeń mógłby brać udział. Może także pomóc w załatwieniu formalności związanych z uczestnictwem ucznia w określonym przedsięwzięciu, jednak to rodzic jest odpowiedzialny za zagospodarowanie czasu wolnego swojego dziecka.

Tabela 6. Sposoby inspirowania rodziców do wspierania ucznia zdolnego

Nauczyciel inspirowuje rodziców do wspierania ucznia zdolnego:

- informując o postępach edukacyjnych ucznia,
- odkrywając i ukazując możliwości ucznia,
- podsuwając pomysły na pobudzenie aktywności twórczej dziecka w domu,
- wspierając w rozwiązywaniu problemów wychowawczych i udostępniając lub wskazując przydatną literaturę,
- umożliwiając kontakty ze specjalistami,
- wskazując pozaszkolne formy wspomagania rozwoju ucznia,
- udostępniając adresy instytucji działających na rzecz uczniów zdolnych,
- pomagając w załatwieniu wielu formalności związanych z przyspieszaniem rozwoju ucznia, np. indywidualnym tokiem nauki, udziałem w projektach stypendialnych,
- opiekując się uczniem w czasie konkursów i różnorodnych imprez pozaszkolnych,
- pomagając w obiektywnym spojrzeniu na dziecko zdolne.

Źródło: opracowanie własne

Warto zadbać, aby rodzice czuli się swobodnie podczas spotkań (np. można zaaranżować przestrzeń w sposób zapewniający kontakt wzrokowy, czy budować partnerskie relacje). Temat spotkania powinien być wcześniej ustalony. Dzięki temu obie strony będą miały szansę przygotowania się do niego, co zwiększy prawdopodobieństwo, że rozmowa będzie rzeczowa i efektywna. Dobrze, gdy wszyscy pamiętają o właściwych formach dialogu i starają się nie poruszać nieistotnych zagadnień, nie generalizować, nie próbować manipulacji, nie pouczać się wzajemnie, wystrzegają się negatywnego lub zbyt optymistycznego diagnozowania.

Kontakty z rodzicami nie powinny ograniczać się tylko do rozmów, można zachęcać rodziców np. do udziału w warsztatach prowadzonych przez psychologa, zajęciach otwartych, a nawet do przygotowania i przeprowadzenia przez nich ćwiczeń dla uczniów. Ogólnie, kontakty można podzielić na dwie kategorie – indywidualne i zbiorowe.

Tabela 7. Przykłady relacji między rodzicami uczniów zdolnych a szkołą, opracowanie własne

Forma	Przykładowe cele	Uwagi
Konsultacje z wychowawcą, dyrektorem lub nauczycielem danego przedmiotu	Bieżące informowanie rodziców o postęпах ucznia, ustalanie wspólnych działań	Konsultacje odbywają się w czasie stałych dyżurów popołudniowych nauczycieli, rodzic może przyjść bez wcześniejszej zapowiedzi.
Konsultacje z pedagogiem, psychologiem	Zasięgnięcie rady przez rodziców na temat wychowania, sposobów uczenia się, motywowania dziecka itp.	Konsultacje mogą odbywać się w czasie dyżurów pedagoga szkolnego lub psychologa, albo po uprzednim ustaleniu czasu i miejsca spotkania.
Rozmowy telefoniczne, informacje przekazywane pocztą internetową	Rozwiązanie nagłych, doraźnych problemów w sytuacji, gdy kontakt osobisty nie jest konieczny	Pocztą internetową można przysyłać zaproszenia, informować o ważnych wydarzeniach szkolnych, bieżących ocenach ucznia, wynikach konkursów itp.
Wizyty domowe (na zaproszenie rodziców lub za ich zgodą)	Rozpoznanie sytuacji rodzinnej uczącego się lub pomoc w nagłej sytuacji wymagającej obecności nauczyciela	Odbywają się na zaproszenie rodziców lub w przypadkach koniecznych, np. gdy dziecko jest niepełnosprawne, jest chore w trakcie przygotowań do konkursu, z nieznanych przyczyn nie uczęszcza do szkoły, rodzina wymaga pomocy (wizytę może złożyć nauczyciel wraz z pedagogiem).
Spotkanie z ekspertem (przedstawicielem nauki, kultury, doradcą zawodowym)	Prezentowanie rodzicom możliwości rozwijania przez ucznia zdolności pod opieką mistrza-mentora (np. pracownika uczelni), zaprezentowanie oferty zajęć pozaszkolnych, poinformowanie o preferencjach ucznia w wyborze dalszej drogi kształcenia czy wyborze przyszłego zawodu	Może odbywać się w szkole lub w innym, dogodnym dla wszystkich miejscu. Dotyczy spraw i sytuacji wykraczających poza kompetencje zawodowe nauczyciela.
Sesje, seminaria	Poszerzenie wiedzy rodziców na temat wychowania i sposobów przezwycięzania kłopotów wychowawczych, rozwoju psychicznego młodzieży, stylów uczenia się, itp.	Zajęcia powinny być adekwatne do potrzeb rodziców, prowadzone w sposób atrakcyjny, wiedza prezentowana przystępnie, obudowana materiałami dla rodziców.
Zajęcia warsztatowe	Prezentacja metod oraz form pracy skutecznie wspierających akcelerację uzdolnień w warunkach pozaszkolnych	Zajęcia organizowane są w szkole lub na terenie poradni psychologiczno-pedagogicznej, uczelni, placówki kulturalno-oświatowej, muzeum, itp. Mogą prowadzić je również rodzice-eksperti.
Modelowe zajęcia edukacyjne lub zajęcia otwarte	Umożliwienie obserwacji własnego dziecka w sytuacji edukacyjnej Prezentowanie sposobów pracy, zachowań uczniów	Rodzic może uczestniczyć w wybranym fragmencie zajęć (np. koła zainteresowań), być nie tylko obserwatorem (za zgodą innych rodziców), ale również czynnym uczestnikiem lub współprowadzącym zajęcia, (co daje nauczycielom, rodzicom i uczniom okazję do wspólnych przeżyć i integracji).
Uroczystości szkolne, imprezy klasowe, prezentacje prac uczniowskich	Upowszechnianie osiągnięć uczniów	W czasie takich spotkań można przekazać rodzicom np. listy gratulacyjne, podziękowania za zaangażowanie w organizację uroczystości.
Pomoc rodziców	Włączenie rodziców w życie szkoły, klasy, np. organizację wycieczek, kół zainteresowań, zajęć pozaszkolnych	Można zachęcić też rodziców do objęcia patronatem lub prowadzenia organizacji uczniowskich (np. zrzeszających uczniów o zbliżonych zainteresowaniach i zdolnościach).

Źródło: opracowanie własne

Jedną z najefektywniejszych form zespołowych spotkań z rodzicami są **warsztaty**. Sprzyjają one aktywnemu poszukiwaniu możliwości współdziałania i partnerstwa we wspieraniu rozwoju zdolności dziecka. Tematem takich zajęć może być np.:

- rozpoznawanie różnorodnych zdolności i talentów ze szczegółowym omówieniem teorii wielorakich inteligencji Howarda Gardnera,
- nabywanie/poszerzanie wiedzy o dominantach inteligencji i rozpoznawanie ich wpływu na zachowania dziecka.

Warto też zapoznawać rodziców z grami edukacyjnymi, pomocami dydaktycznymi oraz propozycjami efektywnego i twórczego wykorzystania czasu wolnego w domu.

Nauczyciele (szczególnie, ale nie tylko, ci o krótkim stażu pracy) powinni pamiętać, że aby spotkania były ciekawe i przynosiły oczekiwane efekty, trzeba:

- dobrze przemyśleć i określić ich cel,
- przygotować interesujący temat,
- ułożyć plan spotkania,
- dobrać metody i formy realizacji,
- przygotować środki dydaktyczne, w tym materiały dla uczestników,
- zaplanować sposób podsumowania i ewaluacji zajęć,
- przekazać rodzicom informację o spotkaniu,
- zadbać o dobrą atmosferę spotkania – zaaranżować odpowiednio salę, przygotować drobny poczęstunek,
- w razie potrzeby zaprosić do współpracy innego nauczyciela czy specjalistę.

Ważne

Nauczyciel przełamuje poczucie niepewności i osamotnienia rodziców w pracy wychowawczej z dzieckiem. Wspólnie z rodzicami planuje sposoby wspierające wszechstronny rozwój zdolnego gimnazjalisty. Sugeruje metody pracy, wskazuje źródła informacji pomocne w rozwiązywaniu trudności wychowawczych, pomaga w organizowaniu działań uwzględniających zainteresowania i potrzeby uczniów.

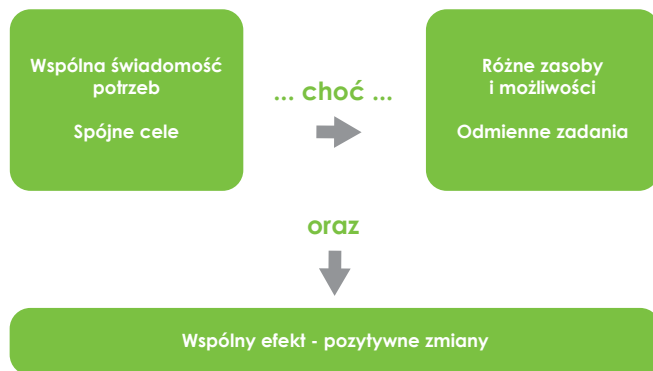
Współpraca z instytucjami wspierającymi

Wielość i różnorodność wymagań wobec współczesnej szkoły określonych w licznych aktach prawa oświatowego sprawia, że praca zespołowa samych nauczycieli nie wystarczy, aby sprostać oczekiwaniom¹¹⁰. Istnieje potrzeba integracji potencjału osób i instytucji mającej na celu kompleksową, spójną realizację działań skoncentrowaną na skutecznym wspieraniu rozwoju wszystkich uczniów, w tym uczniów zdolnych. Integracja ta umożliwia:

- wzajemne wspomaganie się i uzupełnianie w pracy z uczniem,
- wspólne uczenie się i wzbogacanie oferty wsparcia,
- poszukiwanie i stosowanie skutecznych metod i form pracy z uczniem zdolnym,
- ujednolicenie działań ukierunkowanych na rozwój ucznia zdolnego.

¹¹⁰ Por. *Ustawa o systemie oświaty...*, dz. cyt., oraz *Ustawa z dnia 26 stycznia 1986 r. – Karta Nauczyciela*, (Dz.U. 1982, Nr 3, poz. 19 z późn. zm.).

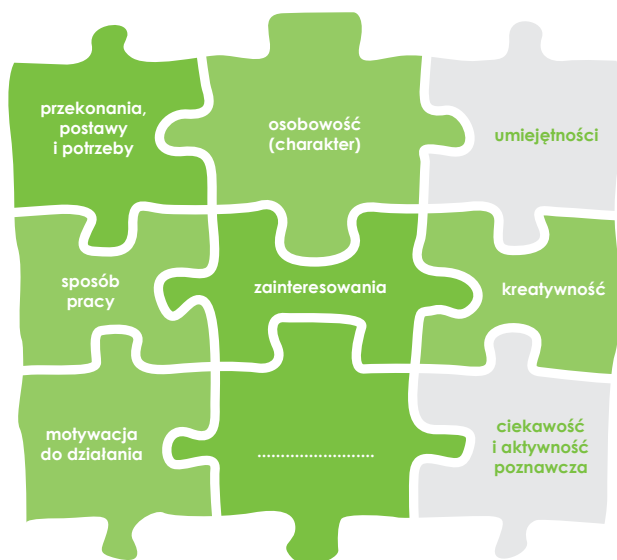
Osoby i instytucje wspierające ucznia zdolnego mają

Rysunek 18. Współdziałanie podmiotów wspierających rozwój ucznia zdolnego, opracowanie własne

Przedstawione powyżej podobieństwa i różnice są podstawą do racjonalnego, komplementarnego współdziałania wszystkich podmiotów, opartego na zasadach współodpowiedzialności i współdecydowania.

Wszystkie osoby (nauczyciele, specjaliści, rodzice, instruktorzy, itp.) i instytucje (szkoła, poradnie, psychologiczno-pedagogiczne, domy kultury, centra zajęć pozaszkolnych, stowarzyszenia,...) pracujące na co dzień z uczniem zdolnym, są odpowiedzialne za tworzenie warunków do zaspokajania jego specjalnych potrzeb edukacyjnych. W związku z tym powinny koncentrować się na istotnych cechach charakteryzujących ucznia, takich jak¹¹¹:

Rysunek 19. Cechy charakterystyczne ucznia zdolnego, opracowanie własne

¹¹¹ T. Dąbrowska, A. Madziara, *Nauczyciel lider – kto to taki?, Poradnik dla nauczyciela*, Wydawnictwo Raabe, Warszawa 2006.

Ważne

Tylko wówczas, gdy patrzymy na szkołę i jej partnerów jak na system wzajemnie powiązanych i wpływających na siebie podmiotów, działania podejmowane wobec uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (w tym uczniów zdolnych) są spójne i skuteczne. Świadomość równości w zakresie potrzeb i różnorodności w sposobach ich zaspokajania, ułatwia rozumienie tego, czym jest indywidualizacja i sprzyja efektywności udzielanego wsparcia, tj. pozytywnym zmianom w uczniu i rozwojowi na miarę jego możliwości.

Jedną z interesujących możliwości jest podejmowanie współpracy z organizacjami działającymi na rzecz uczniów zdolnych. Wielostronność tematów i sposobów pracy oferowanych przez te organizacje stwarza szkole szansę poszerzenia i wzbogacenia swoich działań. Instytucje niezwiązane bezpośrednio ze szkołą proponują zwykle inne formy i metody pracy, niż rutynowo wykorzystywane w szkole, co niewątpliwie wpływa na zainteresowanie oferowanymi zajęciami.

Wśród instytucji, z którymi może współpracować szkoła można wyróżnić:

- jednostki samorządu lokalnego, np. urzędy gminne, miejskie,
Ich zakres działania to:
  - finansowanie przedsięwzięć szkolnych,
  - pozyskiwanie funduszy z projektów unijnych,
  - fundowanie stypendiów,
  - promocja działań uczniów zdolnych,
  - dofinansowanie dożywiania, zakupu podręczników, pomocy szkolnych, wycieczek, organizacja opieki i pomocy w świetlicach dziennych,
  - wsparcie osobowościowe dla podkreślenia dokonań ucznia zdolnego itp.
- instytucje systemu oświaty (kuratoria, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, ośrodki doskonalenia nauczycieli, placówki wychowania pozaszkolnego),
Ich zakres działania to:
  - organizacja konkursów i olimpiad,
  - udzielanie patronatu,
  - zatwierdzanie innowacji pedagogicznych,
  - prowadzenie działalności diagnostycznej, terapeutycznej, profilaktycznej i doradczej (wydawanie opinii, prowadzenie warsztatów dla dzieci i młodzieży, wydawanie decyzji o indywidualnym toku nauki,
  - prowadzenie konsultacji indywidualnych i zbiorowych przez specjalistów (np. z zakresu oceniania, metod i form pracy, doboru programu, pomocy itp.),
  - organizowanie różnych form doskonalenia dla nauczycieli,
  - realizacja projektów i programów itp.
- instytucje kultury, np. muzea, filharmonie, teatry, kina, publiczne instytucje kulturalno-oświatowe, np.: biblioteki, ośrodki kultury itp.
Ich zakres działania to:
  - organizacja lekcji muzealnych, koncertów dla młodzieży, sesji teatralnych, wystaw tematycznych, pokazów filmowych,

- spotkania z twórcami oraz kreatorami kultury, np. ze znanymi aktorami,
- bezpłatne korzystanie przez grupy uczniów z zasobów, np. wypożyczając stroje na uroczystości szkolne,
- umożliwienie wystąpienia na prawdziwej scenie,
- organizacja klas teatralnych prowadzonych przez profesjonalnych aktorów,
- uzupełnianie oferty szkoły, prowadzenie zajęć, które sprzyjają kształtowaniu umiejętności niezwiązanych bezpośrednio z przedmiotami szkolnymi (np. garncarstwo, taniec towarzyski itp.) i lekcji bibliotecznych,
- organizacja konkursów, festiwali, turniejów,
- pokazy dorobku młodzieży poprzez wystawy, projekcje filmów, recitale itp.
- kluby sportowe, nadleśnictwa, obserwatoria astronomiczne, parki krajobrazowe, placówki ochrony zdrowia,
Ich zakres działania to:
  - korzystanie z oferty zajęć organizowanych na terenie jednostek lub w naturalnych warunkach,
  - tworzenie klas o określonym profilu, sportowych,
  - prowadzenie badań naukowych, obserwacji, akcji promocyjnych,
  - działalność charytatywna, itp.
- przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe, szkoły ponadgimnazjalne, uczelnie,
Ich zakres działania to:
  - prezentacja osiągnięć uczniów połączonych z wymianą doświadczeń,
  - zajęcia pokazowe z różnych dziedzin,
  - oferowanie dodatkowych zajęć w formie wolontariatu,
  - udział w twórczej i życzliwej rywalizacji,
  - koordynacja konkursów i olimpiad,
  - prowadzenie szkoleń dla nauczycieli, konferencji i sympozjów, poszerzających ich wiedzę merytoryczną,
  - udział w zajęciach i warsztatach prowadzonych przez studentów lub pracowników naukowych,
  - pomoc w układaniu zadań konkursowych,
  - patronat nad sesjami i seminariami organizowanymi dla zdolnych gimnazjalistów,
  - akademickie sobotnio-niedzielne uniwersytety dziecięce, prowadzące wykłady również dla gimnazjalistów,
  - festiwale nauki,
  - patronat klas gimnazjalnych lub organizacja własnych gimnazjów czy liceów ogólnokształcących,
  - prowadzenie bezpłatnych zajęć dla gimnazjalistów, przygotowujących się do olimpiad lub konkursów międzynarodowych,
  - zgłaszanie udziału uczniów do projektów międzynarodowych (np. Comenius) i ogólnopolskich, dofinansowanych z funduszy Unii Europejskiej,
  - tworzenie centrów, wspomagających szkoły w rozwijaniu zdolności,
  - sponsorowanie podjętych inicjatyw przez młodzież,
  - organizacja przedstawień, koncertów itp.

- media, np. prasę lokalną, telewizję,
Ich zakres działania to:
  - promocja działań,
  - spotkania z ciekawymi ludźmi,
  - pomoc w redagowaniu szkolnej gazetki i jej kolportażu,
  - pisanie artykułów, prowadzenie audycji,
  - patronat medialny itp.

Uczniom zdolnym, na mocy ustawy o systemie oświaty, przysługuje **pomoc materialna** ze strony państwa albo właściwej jednostki samorządu terytorialnego. Mogą oni korzystać ze stypendiów za wyniki w nauce lub osiągnięcia sportowe – **stypendia Prezesa Rady Ministrów** lub **stypendia ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania**. Minister kultury i dziedzictwa narodowego przyznaje stypendia uczniom uzdolnionym artystycznie. Mogą oni ubiegać się także o stypendia przyznawane przez jednostki samorządu terytorialnego w ramach **lokalnych** lub **regionalnych programów wsparcia**.

Ważne

Współpracując z różnymi instytucjami szkoła może wdrożyć wiele wartościowych rozwiązań i projektów edukacyjnych ukierunkowanych na rozwijanie zdolności młodzieży lub uzyskać merytoryczne i finansowe wsparcie w realizacji zadań dotyczących pracy z uczniem zdolnym. Dzięki współpracy gimnazja pozyskują wartościowe środki dydaktyczne, nauczyciele poznają nowe metody pracy, a młodzież uczestniczy w ciekawych zajęciach.

Tabela 8. Przykładowy wykaz programów i instytucji wspierających ucznia zdolnego

Lp.	Nazwa programu/instytucji	Działalność	Strona www
1.	Krajowy Fundusz na rzecz Dzieci	<ul style="list-style-type: none"> • bezpłatne zajęcia dla uczniów • stypendia 	http://fundusz.org
2.	Fundacja Dzieło Nowego Tysiąclecia	<ul style="list-style-type: none"> • stypendia dla ubogich uczniów z małych miast i wsi 	http://www.dzielo.pl
3.	Towarzystwo Szkół Twórczych	<ul style="list-style-type: none"> • obozy, festiwale • promocja olimpijczyków 	http://www.szkolytworcze.edu.pl
4.	Stowarzyszenie Szkół Aktywnych	<ul style="list-style-type: none"> • przygotowanie uczniów do udziału w olimpiadach • promocja talentów 	http://www.ssa.edu.pl
5.	Fundacja Uniwersytet Dzieci	<ul style="list-style-type: none"> • płatne zajęcia organizowane w siedzibach uczelni wyższych 	http://www.uniwersytetdzieci.pl
6.	Fundusz Pomocy Młodym Talentom Jolanty i Aleksandra Kwaśniewskich	<ul style="list-style-type: none"> • stypendia w formie rzeczowej lub finansowej 	http://www.fpbb.pl
7.	Fundacja Banku Zachodniego WBK	<ul style="list-style-type: none"> • stypendia 	http://fundacja.bzwbk.pl
8.	Fundacja im. Stefana Batorego	<ul style="list-style-type: none"> • lokalne stypendia 	http://www.batory.org.pl
9.	Fundacja Ewy Czeszejko-Sochackiej	<ul style="list-style-type: none"> • stypendia • koncerty 	http://www.czeszejkosochacka.pl
10.	Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży	<ul style="list-style-type: none"> • kontakty z ekspertami • wsparcie finansowe na konkretne przedsięwzięcia 	http://www.pcyf.org.pl
11.	Polskie Stowarzyszenie Kreatywności	<ul style="list-style-type: none"> • warsztaty, kursy, seminaria, konferencje, obozy naukowe 	http://www.p-s-k.pl/psk/index.php

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyselekcjonowanych stron www (dostęp 30.04.2013)

Uczestnictwo ucznia zdolnego w konkursach i olimpiadach

Dla uczniów gimnazjów organizowane są różnego rodzaju **konkursy** (o zasięgu lokalnym, wojewódzkim, ogólnopolskim, a nawet międzynarodowym) oraz **olimpiady**. Spośród konkursów najbardziej prestiżowe są **wojewódzkie konkursy przedmiotowe**. Ich laureaci i finaliści otrzymują na świadectwie oceny celujące z przedmiotów konkursowych. Ponadto, laureaci są zwolnieni z egzaminu zewnętrznego (lub jego części) i mogą wybrać szkołę ponadgimnazjalną, w której chcą kontynuować naukę. W kilku województwach laureaci mogą liczyć na opiekę uczelni lub stypendia przyznawane przez lokalne władze samorządowe.

Gimnazjaliści mogą uczestniczyć również w **konkursach interdyscyplinarnych** obejmujących wybrane treści kształcenia różnych przedmiotów lub bloków przedmiotowych oraz w **konkursach tematycznych** – związanych z określonym tematem, nawiązujących np. do rocznic ważnych wydarzeń historycznych. Często prezentują one całościowe podejście do wybranych zagadnień. Organizowane są zazwyczaj przez szkoły, samorządy, kuratoria oświaty, ministerstwa, szkoły wyższe, ośrodki doskonalenia nauczycieli, domy kultury, muzea i instytucje naukowe, fundacje, towarzystwa, stowarzyszenia, instytucje państwowe, banki, wydawnictwa edukacyjne itd. Do niektórych konkursów uczniowie mogą się zgłaszać indywidualnie, a do innych zgłasza ich szkoła. Oferty konkursowe znajdują się na stronach internetowych organizatorów.

Od roku szkolnego 2010/2011 gimnazjaliści mogą uczestniczyć w czterech olimpiadach (języka hiszpańskiego, języka angielskiego, informatycznej i matematycznej) organizowanych pod patronatem Ministerstwa Edukacji Narodowej i Ośrodka Rozwoju Edukacji w ramach realizacji projektu *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym*. Udział w zmaganiach olimpijskich jest bezpłatny. Pierwszy etap eliminacji odbywa się w szkołach.

Ważne

Współpraca z instytucjami wspomaga wielowymiarowy rozwój uczniów zdolnych, ich zainteresowań i umiejętności. Jest ona wsparciem dla procesu edukacyjnego i stwarza możliwość pozyskania dodatkowych materiałów dydaktycznych. Zajęcia prowadzone przez osoby spoza szkoły mają większą moc oddziaływania i są atrakcyjniejsze dla uczniów, a nauczyciele dzięki temu mają możliwość poznania nowych form pracy.

Tabela 9. Wykaz olimpiad dla gimnazjalistów*

Lp.	Przedmiot/dziedzina	Nazwa olimpiady	Strona www
1	Język angielski	Olimpiada Języka Angielskiego dla Gimnazjalistów	http://www.ojag.wsjo.pl/
2	Informatyka	Olimpiada Informatyczna Gimnazjalistów	http://oig.edu.pl/
3	Matematyka	Olimpiada Matematyczna Gimnazjalistów	http://www.omg.edu.pl/
4	Język hiszpański	Olimpiada Języka Hiszpańskiego	http://www.ojh.edu.pl/

* W roku szkolnym 2013/2014 odbywać się będą trzy olimpiady: Olimpiada Języka Angielskiego, Olimpiada Informatyczna oraz Olimpiada Matematyczna.

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://www.ore.edu.pl> (dostęp: 15.05.2013)

Sposoby upowszechniania osiągnięć ucznia zdolnego

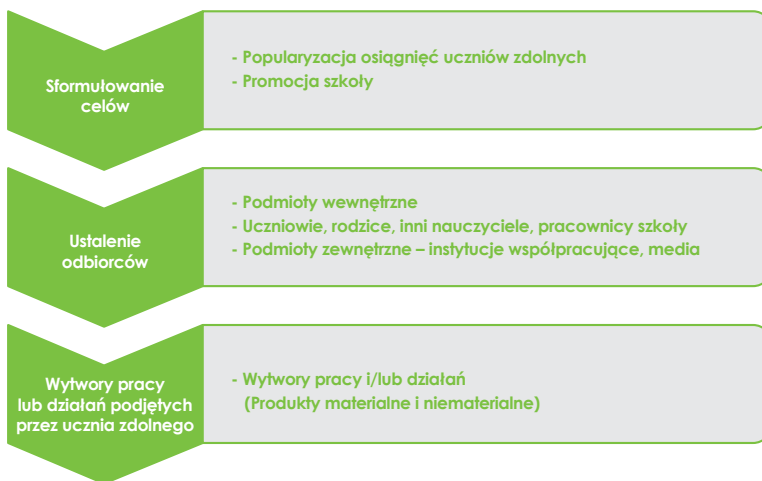
Upowszechnianie rozumiane jest najczęściej jako informowanie o osiągnięciach ucznia zdolnego, mające na celu pokazanie możliwości wykorzystania umiejętności ucznia przez różne podmioty. Różni się ono od działań informacyjno-promocyjnych, które odnoszą się bardziej do całej obudowy towarzy-

szącej wytworowi (np. celów, działań, źródeł finansowania, obszarów wsparcia, zaangażowanych partnerów, itp.), a nie tylko do rezultatów procesu. Celem upowszechnienia osiągnięć ucznia zdolnego jest zwiększenie wiedzy na temat jego cech charakterystycznych, sposobu pracy, funkcjonowania w zespole klasowym, planowania jego rozwoju, działań, (które podejmie lub podejmuje) oraz efektów jego pracy (wytworów, sukcesów, itp.).

Z upowszechniania wynikają korzyści:

- **dla ucznia zdolnego**, np.: wzrost satysfakcji z wykonanej pracy, zwiększenie motywacji do dalszych działań, wzmocnienie poczucia własnej wartości i dumy z efektów pracy, wzbudzenie zainteresowania uczniem i jego osiągnięciami,
- **dla nauczyciela**, np.: postrzeganie go jako osoby operatywnej i pomysłowej, podniesienie aury, szansa otrzymania zaproszeń do udziału w konferencjach umożliwiających prezentację dobrych praktyk, dorobku zawodowego,
- **dla szkoły**, np.: promocja, postrzeganie szkoły jako dbającej o rozwój uczniów, zwiększenie możliwości pozyskiwania partnerów i sponsorów, inspiracja dla innych nauczycieli i uczniów, poszerzenie oferty edukacyjnej.

Optymalne upowszechnianie osiągnięć uczniów zdolnych wymaga opracowania dobrze przemyślanej strategii. Jej przygotowanie nie jest łatwe m.in. ze względu na to, że na etapie planowania nie wiadomo, czy ustalona oferta i formy wsparcia zostaną wdrożone zgodnie z założeniami, czy wzbudzą zainteresowanie uczniów, jakie rezultaty zostaną osiągnięte, jakie finalne produkty powstaną itd. Na ogół działania promocyjne szkół bazują na doświadczeniach z lat wcześniejszych. Zdarza się również, że są podejmowane zależnie od bieżących wydarzeń i potrzeb. Dobrze jest, gdy w szkole została wyznaczona osoba (lub grupa osób) odpowiedzialna za działania w zakresie upowszechniania osiągnięć uczniów zdolnych. Koordynuje ona prace w tym zakresie – planuje przedsięwzięcia, monitoruje terminowość ich realizacji, ewentualnie modyfikuje plan oraz pozyskuje sojuszników, rozszerza i wzbogaca działania promocyjne.

Rysunek 20. Strategia upowszechniania osiągnięć uczniów – Etap I¹¹²

¹¹² H. Mruk, B. Pilarczyk, B. Sojkin, H. Szulce, *Podstawy marketingu*, Akademia Ekonomiczna, Poznań 1996.

Planując strategię upowszechniania, należy zacząć od **określenia celu**. Powinien on być spójny z misją szkoły, koncepcją jej pracy, strategią wspierania uczniów zdolnych, itp. Głównym celem może być np. promocja szkoły, a celami pośrednimi: promocja uczniów zdolnych, ukazanie wdrażanych rozwiązań innowacyjnych i ich efektów, inspirowanie innych do nowatorstwa itp.

Zgodnie z celem trzeba ustalić **odbiorcę lub odbiorców**, tzn. określić, do kogo będą kierowane działania promocyjne, czy tylko do szkoły, czy do szkoły i jej najbliższego otoczenia (np. Rady Osiedla, zaprzyjaźnionych szkół), czy mają mieć większy zasięg (lokalny, krajowy, międzynarodowy).

Następnie należy dokonać wyboru **wytworów pracy lub działań podjętych przez ucznia zdolnego**, które będą upowszechniane. Mogą to być wytwory intelektualne (np. osiągnięte wybitne wyniki w konkursach, innowacyjne metody pracy) lub materialne (np. efekty pracy uczniów).

Kolejny etap to wybór rodzaju i **formy przekazywania informacji** – czy upowszechnionemu **wytworowi pracy lub działaniu podjętym przez ucznia zdolnego** będzie towarzyszył opis, broszura, prezentacja multimedialna, inscenizacja, itp.

Określone formy przekazywania informacji wpłyną na dobór **mediów**, w których szkoła chce promować osiągnięcia uczniów. Warto pamiętać, że media to różnorodne środki przekazu, np. prasa, radio, telewizja, internet, i że do ich specyfiki trzeba dostosować sposób prezentacji materiałów informacyjnych. Oczywiście duże znaczenie ma również ich atrakcyjność i różnorodność sposobów upowszechniania. Dzięki nim zwiększa się szansa na to, że potencjalny odbiorca zwróci uwagę na produkty prezentowane przez szkołę. Realne, racjonalne ustalenie **budżetu** jest kluczowe dla powodzenia planowanych przedsięwzięć. Jeśli koszty będą przeszacowane, brak funduszy może obrócić w niwecz kilkumiesięczne wysiłki uczniów oraz starania nauczycieli i rodziców.

W zaplanowanych terminach należy **gromadzić dane dotyczące osiągnięcia celów**. Będą to informacje zwrotne od adresatów działań upowszechniających, które umożliwią udzielenie odpowiedzi na następujące pytania.

Tabela 10. Przykładowe pytania pomagające w mierzeniu osiągania celów

Czy zakładane rezultaty zostały osiągnięte?	<ul style="list-style-type: none"> szkolna dokumentacja, np. raporty, protokoły, analiza testów szkolnych, wyniki konkursów, fotorelacje z uroczystości szkolnych, prezentacje projektów, wytwory prac uczniów, ankiety, plany rozwoju itp.
Czy reklama była skuteczna?	<ul style="list-style-type: none"> wyniki ewaluacji, opracowane wnioski i rekomendacje, dalsze losy absolwentów itp., artykuły w prasie, wywiady w radiu i telewizji, prowadzenie zajęć przez dzieci zdolne dla młodszych uzdolnionych z innych szkół w weekendy.
Czy upowszechnienie osiągnięć przyniosło szkole, uczniom, rodzicom określone korzyści?	<ul style="list-style-type: none"> zwiększenie liczby uczniów w szkole, wzrost prestiżu szkoły w środowisku lokalnym, nawiązanie współpracy z różnymi osobami ze świata nauki, biznesu, mediów, kultury, sztuki oraz instytucjami itp., pozyskanie nowych pomocy dydaktycznych, wymiana doświadczeń z uczniami z innych szkół, prezentacja dobrych praktyk dla innych, otrzymanie dodatkowych dotacji i stypendiów naukowych.

Czy te korzyści miały wymiar kształcący dla odbiorców?	<ul style="list-style-type: none"> • wzrost wiary we własne możliwości, • zwiększenie motywacji do dalszych działań, • chęć dzielenia się swoją wiedzą z innymi, • nawiązanie kontaktów z osobami o podobnych zainteresowaniach, • wykorzystanie własnej wiedzy w praktyce, • porównanie („zmierzenie”) swojej wiedzy i umiejętności z innymi, • promocja własnych działań.
Czy zostali zainspirowani do podobnych rozwiązań?	<ul style="list-style-type: none"> • opublikowanie swoich rozwiązań, np. w biuletynie, prasie, broszurze, • prowadzenie pokazów, przeglądów, pikników, dni nauki, • redagowanie własnej strony www, gazety szkolnej, • powołanie zespołu ds. uczniów zdolnych itp.

Źródło: opracowanie własne

Co i jak warto upowszechniać?

W każdej szkole uczniowie zdolni uczestniczą w zajęciach zróżnicowanych pod względem rodzaju, treści, metod pracy, stosowanych środków dydaktycznych. Ta oferta zależy oczywiście od zdiagnozowanych predyspozycji uczniów, ale także od ustalonego przez pedagogów celu – często informującego o koncepcji pracy (zorientowanego np. na sukcesy w konkursach albo na wspieranie uczniów szczególnie uzdolnionych artystycznie) oraz od specyfiki najbliższego otoczenia szkoły (w tym instytucji działających na rzecz edukacji). W związku z tym szkoły upowszechniają odmienne osiągnięcia i wytwory uczniów. Wśród efektów pracy z uczniem zdolnym, które warto upowszechniać (zarówno w aspekcie marketingowym jak i ze względu na potrzebę prezentacji dobrych praktyk oraz innowacyjnych rozwiązań), można wyróżnić np. **wytwory prac materialne** (m.in. opisy prac badawczych, środki dydaktyczne, utwory muzyczne, dzieła plastyczne i literackie, scenariusze, filmy, programy informatyczne) oraz **nie-materialne** (m.in. recitale, innowacyjne rozwiązania organizacyjne, innowacyjne metody pracy, wdrożone projekty edukacyjne).

Do najczęściej stosowanych form upowszechniania osiągnięć należą:

- reklama internetowa,
- komunikaty przesyłane pocztą elektroniczną,
- kreatywne formy otwarte z udziałem uczniów,
- konferencje, sesje, seminaria, sejmiki,
- gazetki szkolne i wystawy, komunikaty,
- ekspozycje pucharów, dyplomów,
- foldery, ulotki i gazetki,
- wystąpienia poza szkołą,
- udział w projektach innowacyjnych i innych realizowanych przez szkołę z partnerami,
- zaangażowanie w działalność społeczną, charytatywnych lub wolontariat.

Trzeba również pamiętać o nawiązaniu współpracy z **mediami**. Dzięki nim informacje o sukcesach uczniów (a więc także nauczycieli i szkoły) mogą dotrzeć do dużej liczby odbiorców – czytelników, radiosłuchaczy i widzów. Warto więc zapraszać przedstawicieli mediów na ważne wydarzenia i zabiegać o to, aby uczniowie mieli możliwość, np. publikowania w prasie codziennej lub specjalistycznej materiałów opisujących ich działania, sukcesy, pasje.

Doświadczenia związane ze wspieraniem rozwoju uczniów zdolnych i jego efekty, nauczyciel-mentor ma okazję prezentować uczestnikom różnorodnych **spotkań metodycznych** organizowanych przez konsultantów i doradców metodycznych, pracujących w ośrodkach doskonalenia nauczycieli oraz osobom biorącym udział w konferencjach organizowanych przez stowarzyszenia naukowe, uczelnie, organizacje użyteczności publicznej.

Pośrednią formą upowszechniania osiągnięć uczniów (a jednocześnie docenieniem ich aktywności i zaangażowania we własne uczenie się i rozwój) jest wnioskowanie o przyznanie im **nagród i stypendiów**.

Ważne

Upowszechnianie osiągnięć uczniów zdolnych efektywne jest wtedy, gdy ma charakter świadomych, zaplanowanych i systematycznych działań pełniących funkcję informacyjną, wzbudzających zainteresowanie i inspirujących do praktycznego wykorzystania prezentowanych rozwiązań.

Dobre praktyki i narzędzia – rekomendacje

Ogromnym wsparciem w rozwoju ucznia zdolnego jest stosowanie podczas pracy z nim różnorodnych metod wpływających na zaangażowanie i uatrakcyjnienie procesu lekcyjnego. Do najbardziej efektywnych metod pracy ze zdolnymi gimnazjalistami możemy zaliczyć: metodę dramy, projektu, trening twórczości, tutoring, mentoring, coaching, Action learning, itp.

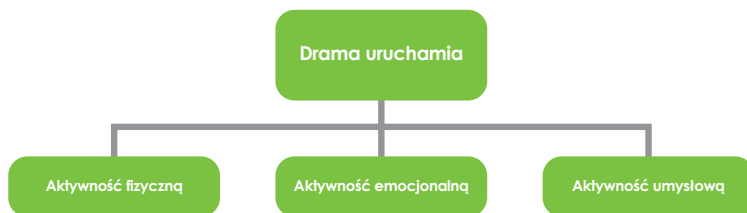
Metoda dramy wywodzi się z greckiego słowa *drao*, (czyli działam, walczę, usiłuję, zmagam się, próbuję), sygnalizuje, że jej istotą jest działanie skupione wokół problemu. Drama to „ćwiczenie życia”, polegające na rozgrywaniu (w różnych możliwych rolach) trudnych sytuacji w celu ich zrozumienia oraz nabycia bądź pogłębienia wiedzy o świecie, o sobie, o innych. Działania dramowe podejmowane przez uczniów koncentrują się wokół problemu, z którym uczniowie stykają się w zainicjowanej przez uczniów lub nauczyciela sytuacji fikcyjnej.

Cennym aspektem dramy jest:

- możliwość „testowania” przez uczniów sytuacji fikcyjnej, które mogą zdarzyć się w prawdziwym życiu, wcielają się w role (w które uczniowie wchodzić za pomocą technik teatralnych), spontanicznie przybierają pozy, wykonują gesty, by przekazać lub zaprezentować sens danego zdarzenia,
- podejmują decyzje o konkretnych zachowaniach, improwizując, a nie realizując ustalony wcześniej scenariusz tak, aby w życiu prawdziwym potrafić sobie poradzić z daną sytuacją,
- tworzą narrację, polegającą na rozgrywaniu w różnych rolach, nowych, często trudnych (nieznanych) sytuacji w celu ich zrozumienia.

Ogromnym walorem tej metody jest to, że:

- umożliwia aktywizowanie uczniów w sferze umysłowej, fizycznej i emocjonalnej,
- ukierunkowuje się na poszukiwanie i odkrywanie informacji, jak również ich przetwarzanie, selekcjonowanie i wykorzystanie w praktyce,
- pozwala na kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia, a w konsekwencji rozwiązywania problemów,
- działania dramowe, podejmowane przez uczniów, wspomagają rozwój jego procesów myślowych na poziomie analizy, syntezy i ewaluowania (w konkretnych działaniach praktycznych).

Rysunek 21. Właściwości metody dramy, opracowanie własne

Anna Bargielska podkreśla znaczenie dramy w rozwijaniu u uczniów myślenia krytycznego, czyli umiejętności posługiwania się własnym rozumem, co sprzyja nie tylko pogłębianiu ich wiedzy, ale także samoświadomości¹¹³. Zaangażowanie emocji w proces kształcenia przyczynia się do tego, że uczniowie lepiej przyswajają, zapamiętują i rozumieją treści kształcenia. Metoda dramy sprzyja problemowemu uczeniu się, zorganizowanemu wokół konkretnego pytania, na które uczeń musi znaleźć odpowiedź. Dydaktycy podkreślają znaczenie dramy w edukacji przedmiotowej oraz interdyscyplinarnej i w nabywaniu ogólnego wykształcenia. Dostrzegają w niej metodę pozwalającą na rozwijanie sprawności umysłowych i zdolności poznawczych, takich jak uwaga, pamięć, umiejętność obserwacji, spostrzegawczość, wyobraźnia, myślenie.

Krystyna Pankowska twierdzi, że dzięki technikom dramowym każdy problem można przeanalizować ze wszystkich stron, a w efekcie osiągnąć jego głębokie zrozumienie¹¹⁴. Drama sprzyja również demaskowaniu dotychczasowych błędnych podejść i odkrywaniu nowych sposobów rozwiązywania problemów.

Ważne

Drama jest metodą niwelującą utarte schematy kształcenia. Pozwala stworzyć nowy typ relacji nauczyciel – uczeń oraz sprzyja organizowaniu zajęć, podczas których uczniowie sami mogą dokonywać wartościowania i wyboru poglądu, tworzyć systemy wartości, a więc zajęć wymagających samodzielnego wysiłku myślowego i podejmowania decyzji.

Trening kreatywności według Krzysztofa J. Szmidta to *system ćwiczeń indywidualnych i grupowych, stosowanych w celu pobudzenia rozwijania zdolności generowania nowych i wartościowych pomysłów rozwiązania problemów poznawczych i praktycznych*¹¹⁵. Dopuszczalne jest zamienne stosowanie pojęć trening kreatywności, trening pomysłowości, trening twórczego rozwiązywania problemów lub trening myślenia twórczego. Wszystkie te nazwy oddają w pełni cel tej formy nauczania twórczości, czyli stymulowanie ogólnych predyspozycji do niesztampowego rozwiązywania sytuacji problemowych.

¹¹³ A. Bargielska, *Znaczenie dramy w kształtowaniu się kompetencji krytycznych uczniów w klasie szkolnej*, w: *Drama*, zeszyt 47, 2003/2004.

¹¹⁴ K. Pankowska, A. Madziara, H. Jastrzębska-Gzella, *Drama w przekraczaniu granic niepełnosprawności*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2006.

¹¹⁵ K. J. Szmidt, *Trening kreatywności. Podręcznik dla pedagogów, psychologów i trenerów grupowych*, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2008, s. 23.

Typowy trening kreatywności jest zazwyczaj zespołową formą psychoedukacji, w której lider zaprasza dobrze umotywowanych uczestników do uczenia się przez własne doświadczenia twórcze. Grupa stanowi forum wsparcia dla poszczególnych uczestników, jak również pole do porównywania wygenerowanych twórczych dokonań i napotykaných trudności z innymi.

Metodyka prawie każdego treningu obejmuje kodeks stosowania ćwiczeń:

- od łatwych do trudniejszych,
- od prostych do złożonych,
- od indywidualnych do grupowych,
- od symulacyjnych do rzeczywistych.

Główne zasady opracowane przez Krzysztofa Szmidta to:

- zadbanie o wywołanie właściwego klimatu grupowego i dobry początek treningu dla wszystkich,
- przedstawienie i wyjaśnienie celów poszczególnych ćwiczeń,
- zachowanie umiaru w ilości zaproponowanych ćwiczeń, lepiej mniej, ale dobrze zrealizowanych, niż więcej, ale pospiesznie i „po łebkach”.

Metoda projektu polega na samodzielnym realizowaniu przez uczniów zadania przygotowanego przez nauczyciela na podstawie wcześniej ustalonych założeń. To przedsięwzięcie, trwa przez dłuższy czas: od jednego do kilku tygodni, a nawet miesięcy. Metoda ta kładzie nacisk na samodzielną pracę uczniów i uczy korzystania z różnych źródeł informacji, podczas której uczą się odpowiedzialności, podejmowania decyzji, dokonywania samooceny. W pracy grupowej rozwijają się umiejętności podejmowania decyzji w zespole, rozwiązywania konfliktów, wyrażania własnych opinii, słuchania innych osób, poszukiwania kompromisów, dyskusowania, dokonywania oceny pracy swojej i innych.

Na podstawie Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 sierpnia 2010 r. gimnazja mają obowiązek organizowania pracy uczniów z wykorzystaniem metody projektu¹¹⁶. Jacek Strzemieczny (zgodnie z wcześniej cytowanym rozporządzeniem) wskazuje warunki, jakie powinny być spełnione przy wdrażaniu gimnazjalnych projektów edukacyjnych¹¹⁷:

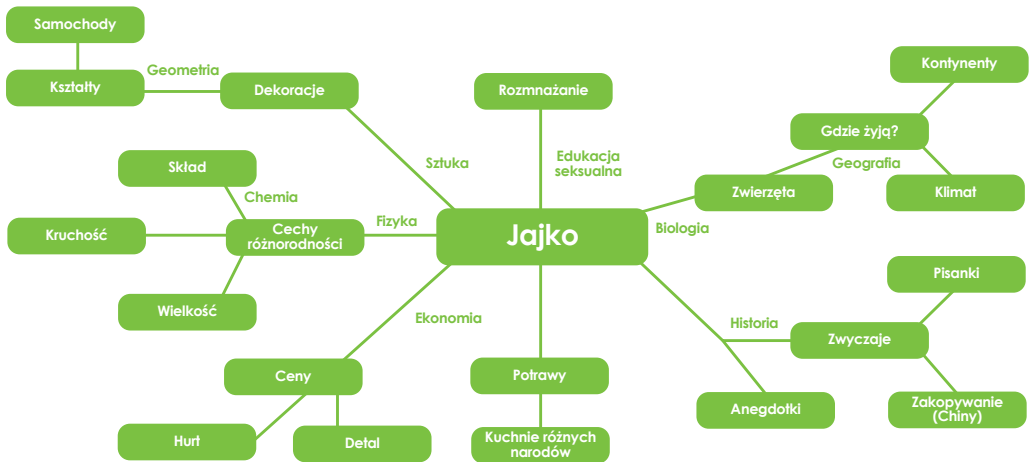
- koncentracja na rozwiązaniu konkretnego problemu,
- realizacja projektu przez zespół uczniów,
- zgodność z opracowanym planem.

Projekt to metoda edukacyjna kształtująca wiele umiejętności i integrująca wiedzę z różnych przedmiotów. Istotą metody projektów jest samodzielna praca uczniów służąca realizacji określonego przedsięwzięcia w oparciu o wcześniej przyjęte założenia. Dobry projekt to taki, który pogłębia szkolną edukację i jest powiązany z programem, a zarazem odpowiada zainteresowaniom uczniów i łączy celową, świadomą działalność praktyczną z pracą umysłową. Metodę projektu można stosować w ramach zajęć lekcyjnych ze wszystkich przedmiotów szkolnych i zajęć nieobowiązkowych. Pozwala ona również koncentrować się na dowolnym temacie.

---

¹¹⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 20 sierpnia 2010 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, Dz.U. 2010, Nr 156, poz. 1046.

¹¹⁷ J. Strzemieczny, *Jak zorganizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne. Poradnik dla dyrektorów szkolnych, organizatorów i nauczycieli opiekunów*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2011.

Rysunek 22. Siatka wstępna projektu na podstawie I. Dzierzgowskiej¹¹⁸

Projekt to cykl zaplanowanych działań związany z programem konkretnej szkoły, placówki, który ma jasno i jednoznacznie określone cele¹¹⁹. Jako metoda edukacyjna projekt posiada swoje charakterystyczne cechy – fazy działania.

Tabela 11. Fazy projektu

Fazy projektu	Opis fazy projektu
Wybór tematu	Ze względu na rolę nauczyciela w praktyce stosuje się wiele różnych podejść – od towarzyszenia uczniom, doradzania, wskazania działu programowego, aż do określenia tematu przez samego nauczyciela.
Planowanie (przygotowanie przez nauczyciela instrukcji do projektu)	Na tym etapie realizacji zamierzenia ustala się, w jakim celu, kto, kiedy i co wykona. Określa się zasady gromadzenia i opracowywania danych i informacji, formułuje kryteria oceny rezultatów oraz ustala zasady i formy prezentacji. Uczniowie otrzymują instrukcję, która powinna zawierać: <ul style="list-style-type: none"> • temat projektu i jego cele, • zadania, które mają prowadzić do osiągnięcia celów, • źródła, w których należy poszukiwać danych i informacji, • termin prezentacji projektu, • terminy poprzedzających ją konsultacji, • możliwe sposoby prezentacji projektu i czas na nią przeznaczony, • kryteria oceny projektu.
Wykonanie projektu	To faza realizacji celów i zadań. Uczniowie prowadzą własne prace badawcze, zbierają materiały, segregują je i opracowują. Nauczyciel czuwa nad pracą uczniów, udziela im rad, wskazuje literaturę, ułatwia dotarcie do informacji.

¹¹⁸ I. Dzierzgowska, *Pracujemy metodą projektów*, Prezentacja multimedialna, RAABE, Warszawa 2008.

¹¹⁹ *Program Sierra – pakiet edukacyjny*, Warszawa 1997.

Prezentacja projektu	Może mieć charakter happeningu, reportażu, eseju, spektaklu, wystawy, konkursu, festynu i innych form (np. uczniowie mogą wykonać różnego rodzaju pomoce dydaktyczne, rysunki, wykresy, przedmioty użytkowe czy dokumentacji na potrzeby klasy lub szkoły). Efektem końcowym projektu będzie także opracowanie artykułów do gazetek szkolnych i prasy lokalnej lub przygotowanie i przeprowadzenie zajęć lekcyjnych, spotkań z rodzicami, itp.
Ocena projektu	Powinna przebiegać zgodnie z ustalonymi kryteriami. Najważniejszym kryterium powinna być możliwość zaobserwowania, w jakim stopniu czynności uczniów prowadzą do tworzenia interdyscyplinarnych uogólnień i kształtowania określonych umiejętności.

Źródło: opracowanie własne na podstawie W. H. Kilpatrick, *The project method*, w: *Teachers College Record*, nr 19, b.m.r.w., s. 319-335.

Całe zamierzenie może być zrealizowane w ramach jednego przedmiotu lub poprzez współdziałanie w ramach kilku przedmiotów. W tym drugim przypadku, odnoszącym się do działań interdyscyplinarnych, projekt jest trudniejszy do wdrożenia ze względów organizacyjnych, gdyż jego wszystkie fazy są bardziej skomplikowane i złożone. Szczegółowo należy tutaj określić nie tylko zadania, ale również zakres treści poszczególnych przedmiotów, zasady współpracy nauczycieli i uczniów oraz sposób ostatecznego zamknięcia poszczególnych elementów w spójną całość.

Inną metodą pracy sprzyjającą wzmocnieniu wszechstronnego rozwoju i poczucia odpowiedzialności za własny rozwój jest tutoring. **Tutoring** to proces długofalowej współpracy z podopiecznym. Jego istotą są spotkania, podczas których tutor wspiera uczącego się w wybranym obszarze wiedzy, pomaga w kształtowaniu umiejętności samodzielnego jej nabywania oraz wzmocnia ciekawość poznawczą i sprzyja rozwijaniu zainteresowań. Potrzeba na to czasu, uwagi i regularności – między innymi tym tutoring wyróżnia się spośród innych metod edukacyjnych. Innymi słowy tutor to mądry nauczyciel – mistrz stojący obok, służący radą i pomocą.

14 lat temu we Wrocławiu, w Artystycznym Liceum ALA zainicjowano tutorski system opieki nad uczniami, szczególnie istotny w kontaktach z uczniem zdolnym, w pracy, z którym niezbędna jest indywidualizacja. Wrocławskie Kolegium Tutorów wdrożyło z powodzeniem kilka programów tutorskich w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. „Eksperyment” ten trwa do tej pory, a uczący się odnoszą sukcesy w wielu różnorodnych dziedzinach. Bezpośrednio zainteresowani, czyli uczniowie i rodzice, mówią, że „to kuźnia talentów”. **Tutor** – to osoba posiadająca wiedzę, odpowiednie doświadczenie oraz umiejącą pracować w relacji indywidualnych kontaktów.

Jakie korzyści może przynieść tutoring w pracy z uczniem zdolnym?

Przede wszystkim:

- sprzyja samoorganizacji pracy ucznia i motywuje do stałego rozwoju,
- daje możliwość regularnego konsultowania wyników pracy, a więc uczy systematyczności, (co w przypadku ucznia zdolnego może okazać się bezcenne),
- kształtuje umiejętność analizy, pozwala wypracować własne stanowisko w danej sprawie i dokonać jego merytorycznej obrony,
- doskonali umiejętność rozwiązywania problemów,
- umożliwia wspólne ustalenie celów oraz zakresu programu umożliwiającego ich osiągnięcie,
- przygotowuje do efektywnego wykorzystywania własnej wiedzy,
- uczy rzetelności w myśleniu i działaniu.

W tej sytuacji warto propagować tutoring jako:

- wsparcie dla rozwoju szeroko rozumianej twórczości (kierunkowej – tutoring artystyczny, naukowy; kreatywności, postawy twórczej, samorealizacji – tutoring rozwojowy); *Twórcze zmaganie z sobą* – przykład ALA,
- „furtkę wolności” działań dydaktyczno-wychowawczych (szansę na omijanie typowych barier szkolnych, realizację wielu postulatów pedagogiki twórczości),
- bazowanie na zasobach i potrzebach ucznia – indywidualizacja kształcenia, indywidualizacja procesu wspierania twórczości i twórczego rozwoju,
- możliwość obopólnego rozwoju twórczego i rozwoju własnej twórczości – nauczyciela i ucznia, pogłębiony twórczy aspekt *spotkania z człowiekiem*, wspólne twórcze rozwiązywanie problemów,
- odpowiedź na potrzebę rozwojowego ujęcia twórczości, *kształtującej się indywidualnej* kompetencji kreatywnej, zdolności twórczych,
- osadzenie procesu w konkretnej sytuacji życiowej (postulat autentyczności i podmiotowej ważności zadania twórczego),
- „pomoc w tworzeniu”, której celem jest *ukształtowanie ucznia posiadającej kreatywną postawę w stosunku do życia*¹²⁰.

W praktyce wygląda to tak, że nauczyciel, który spędza z uczniami najwięcej czasu, najlepiej ich zna, obserwuje w rozmaitych sytuacjach i ma największe możliwości udzielenia im wsparcia. Może też najszybciej określić, jakimi możliwościami dysponuje konkretny uczeń. Jest to szczególnie istotne w przypadku uczniów gimnazjów. Bowiem w tym okresie rozwoju młodego człowieka ujawniają się różnorodne umiejętności, talenty, zdolności.

Kolejną bardzo efektywną metodą w pracy z uczniem zdolnym jest **mentoring**, który w praktyce szkolnej rozumiany jest jako relacja między nauczycielem a uczniem oparta na partnerstwie, mająca na celu odkrywanie i rozwijanie potencjału uczącego się. Więź łącząca mistrza i ucznia jest zazwyczaj głęboka i bazuje na obustronnych zobowiązaniach. Mentor inspirowanie podopiecznego do poznawania samego siebie, do odkrywania własnych możliwości i ograniczeń oraz wspiera go w dążeniu do samorealizacji. Jest autorytetem, którego wiedza i doświadczenie inspirowanie ucznia do wyboru drogi własnego rozwoju. Dialog mentor – uczeń rozwija proces samoświadomości, doskonalenia kompetencji i urzeczywistniania możliwości twórczych. Więź emocjonalna i intelektualna wyzwala większą motywację i zaangażowanie ucznia.

Ważne jest, aby mistrz spoglądał krytycznie na ucznia, ale nie narzucał mu swoich poglądów i wartości. Z kolei uczeń powinien być otwarty na sugestie, ale też zadawać pytania, brać odpowiedzialność za własne uczenie się, za sukcesy i porażki. Ważną zaletą mentoringu jest możliwość obustronnego dzielenia się wiedzą i doświadczeniem. Znaczące jest również to, że odbywa się on systematycznie przez dłuższy czas oraz wymaga od obu stron motywacji do współpracy i ogromnego zaangażowania.

Zadania mentoringu to:

- urzeczywistnianie potencjału ucznia, rozwijanie samoświadomości i motywacji,
- pomoc w wyznaczaniu i weryfikacji celów oraz ich osiągnięciu,
- wspomaganie w planowaniu własnych aktywności zorientowanych na rozwój,

¹²⁰ M. Nowak-Dziemianowicz, *Edukacja i wychowanie w dyskursie nauki*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009, s. 50.

- zapoznanie z zasadami uczenia się,
- stymulowanie kreatywności, pobudzenie ciekawości,
- uwrażliwianie na nieszablonowe problemy i inspirowanie do rozwiązywania ich,
- wsparcie w drodze do sukcesu i w czasie porażek.

Indywidualizacja działań, wyraźne ich ukierunkowanie i dynamika dobrana do preferencji uczącego się skłaniają ucznia do refleksji, pomagają mu w ustaleniu celów i kierunków własnego rozwoju. W modelu idealnym uczący się ma nieograniczony kontakt z mistrzem i może na bieżąco rozstrzygać wątpliwości oraz uzyskiwać informacje zwrotne na temat zbliżania się do osiągnięcia wytyczonych celów. Cele te powinny być ambitne, ale możliwe do osiągnięcia w niezbyt długim terminie, gdyż odległa perspektywa osiągnięcia sukcesu może ucznia zniechęcić.

W rzeczywistości szkolnej strategia mentoringu nie jest zbyt popularna, choćby ze względu na bariery organizacyjne, finansowe i niejednoznacznie określoną odpowiedzialność mentora. Najczęściej wykorzystywana jest w pracy z uczniami realizującymi indywidualny program lub tok nauki. Jest to jednak jedna z najefektywniejszych metod kształcenia, ze względu na ścisłe dostosowanie do stylu uczenia się i tempa pracy podopiecznych. Najlepsze efekty daje mentoring tradycyjny, czyli oparty na relacjach jeden na jeden. Mentoring grupowy (dla 2-3 osób) może mieć charakter konsultacji, konwersatorium, seminarium.

W dobie cyfryzacji nabiera znaczenia e-mentoring. Mentor może zamieszczać na platformie edukacyjnej materiały dla ucznia, korespondować z nim. Jest to jednak tylko wygodna i szybka forma przekazu informacji, która nie zastąpi osobistych kontaktów.

Mentoring powinien wynikać z wewnętrznej potrzeby uczącego się i mentora. Mentor nie może być „przydzielany” instytucjonalnie do osoby, nad którą ma sprawować pieczę. Wybór powinien być dobrowolny i świadomy, gdyż tylko wtedy więzi emocjonalne będą na tyle silne, aby obie strony dążyły tą samą ścieżką. Jednak gimnazjalista powinien mieć świadomość, że opieka mentora nie zwalnia go od kreowania własnej przyszłości i odpowiedzialności za swoje dążenia i działania. Mentor dostarcza uczącemu się bodźców stymulujących kreatywne poszukiwanie i rozwiązywanie problemów. Inspiruje go do samooceny, konfrontacji zamierzonych osiągnięć z rzeczywistością, refleksji nad poziomem satysfakcji z postępów, zaangażowaniem i motywacją do zmiany sposobów postępowania.

Najważniejszym elementem mentoringu są sesje, które dają szansę na wyjaśnienie wątpliwości, stawianie pytań, analizę działań i ich efektów. W wielu przypadkach zadaniem mentora będzie również pomoc uczniowi w nawiązywaniu kontaktów z osobami (np. z instytucjami działającymi na rzecz oświaty), mogącymi wspierać go w różnych obszarach edukacji. Aby zaspokoić oczekiwania i potrzeby uczącego się, mentor może zapraszać na spotkania specjalistów z interesującej gimnazjalistę dziedziny wiedzy.

Mentoring lub **Coaching koleżeński** to bardzo popularne i wykorzystywane od wieków metody rozwijania potencjału i promocji młodych adeptów. Od kilku lat chętni i zdolni licealiści obejmują opieką zdolnych gimnazjalistów. Uczniowie III etapu edukacyjnego mają okazję rozwijać swoje pasje, a licealiści, wspomagając młodszych kolegów, porządkują, utrwalają, poszerzają swoją wiedzę i doskonałą umiejętność.

W języku polskim nie ma trafnego odpowiednika słowa coaching, które kojarzy się raczej z biznesem niż z edukacją. Jednak jako metoda często utożsamiana ze wspieraniem, pomnżaniem powinien być stosowany również w oświacie. Według Anny Baczyńskiej-Spaulenok celem

coachingu jest m.in. pomaganie danej osobie w doskonaleniu jej działania poprzez wykorzystanie refleksji¹²¹.

Jednym z najważniejszych i zarazem najtrudniejszych zadań szkoły jest zaszczepienie i ugruntowanie w uczniach odpowiedzialności za własny rozwój. To zadanie szczególnie trudne w pracy z gimnazjalistami, którzy wchodzi w drugi, niełatwy dla nich, etap okresu adolescencji. W tym okresie w ich osobowości zachodzą istotne zmiany:

- kształtuje się centralny punkt osobowości – struktura *Ja*, tzn. nazywanie swoich cech, utożsamianie się z nimi i wartościowanie ich,
- kształtuje się samoocena – porównywanie siebie z innymi,
- kształtuje się samowiedza – analizowanie i ocenianie własnych działań, dokonań,
- kształtuje się światopogląd często oparty na zdecydowanych, skrajnych stanowiskach, gdyż jest to czas idealizmu, krytycyzmu.

Ogromne zmiany zachodzą również w rozwoju społecznym uczniów gimnazjum:

- następuje rozluźnienie więzi z rodziną,
- krytycyzm dotyczy często rodziców (np. nadopiekuńczość jest odbierana jako ograniczenie wolności i swobody życia osobistego),
- wzrasta rola grup rówieśniczych, które nie są tworzone przypadkowo; trzeba „czymś” się wyróżniać, żeby do nich należeć, są silnie skonsolidowane, solidarne wewnątrz, akcentują siebie na zewnątrz – *my jesteśmy inni niż wy*, kształtują zażyłość, uczą przyjaźni; grupa rówieśnicza często zastępuje rodzinę, ma wpływ na poczucie własnej wartości, określa standardy zachowania, zapewnia bezpieczeństwo wynikające z liczebności.

Uczniowie zdolni często nie wpasowują się w model kreowany przez rówieśników. Bywa, że dokonując różnych wyborów, gubią po drodze własne pasje i nie poświęcają wystarczająco dużo czasu na pielęgnowanie i rozwijanie talentu. Często manifestują swoją niezależność powszechnie nieakceptowanym zachowaniem, wchodząc w konflikt z dorosłymi.

W pracy z uczniem zdolnym zapomina się często o tym, że obok doskonalenia umiejętności przedmiotowych, ważny, a nawet najważniejszy, jest rozwój osobowościowy i społeczny. Ukierunkowanie tego rozwoju zadecyduje o właściwym wykorzystaniu potencjału młodego człowieka w przyszłości. Dla uczniów bardzo ważne w tym okresie jest nawiązanie relacji z nauczycielem przez nich akceptowanym, który pomoże przejść przez trudny okres adolescencji, zaakceptować siebie, znaleźć drogę i najlepsze rozwiązania w trudnych momentach. Nauczyciel zadba, aby negatywne emocje i zachowania nie kumulowały się. Nie pozwoli „dojść do ściany”, nie pozwoli trwać w przeświadczeniu, że z problemem nie da się nic zrobić. Wtedy przydatne mogą być techniki coachingowe, sprzyjające ugruntowaniu własnej tożsamości ucznia i jego rozwojowi.

Metodą opartą na technikach coachnigowych, która może sprawdzić się w pracy z uczniem zdolnym, jest **Action learning** bazujący na pracy zespołowej, co stanowi jej dodatkową wartość. Metoda ta umożliwi nawiązanie więzi między uczestnikami procesu, szczególnie ważnej dla młodych ludzi. Najlepiej, gdy spotkania grupy odbywają się regularnie, np. 1 raz w miesiącu. Prowadzone są przez nauczyciela moderatora, którego zadaniem jest dbanie o przebieg procesu i o to, żeby grupa koncentrowała się na własnym uczeniu się, nabywaniu i analizowaniu doświadczeń, budowaniu na ich podstawie

¹²¹ *Edukacja, Internet, Dialog*, http://www.eid.edu.pl/archiwum/2005,103/padziernik,212/coaching_-_nowe_slowo_na_okreslenie_znanej_metody,1838.html (dostęp: 13.01.2013).

wiedzy oraz generowaniu pomysłów potrzebnych do rozwiązywania własnych problemów. Działania te są zorientowane na doskonalenie umiejętności i kształtowanie właściwych zachowań. Ze względu na przebieg spotkań/sesji, grupa powinna liczyć 6-8 osób.

Podstawowe zasady action learning:

1. Udział w sesjach jest dobrowolny (uczniowie powinni otrzymać rzetelną informację o przebiegu sesji oraz zapewnienie o niewykorzystywaniu informacji ze spotkań w innych sytuacjach – będzie to sprzyjało poczuciu bezpieczeństwa i zaufania).
2. Grupa powinna pracować w oparciu o autentyczne wydarzenia, doświadczenia (należy zadbać, aby sytuacje opisywane przez uczniów dotyczyły wydarzeń szkolnych, a nie prywatnych).
3. Uczestnicy powinni zobowiązać się do wdrażania przyjętych rozwiązań (istota zajęć polega nie tylko na udzielaniu pomocy uczestnikom w podejmowaniu decyzji, ale przede wszystkim na wspieraniu ich podczas działania).
4. Uczniowie powinni mieć świadomość, że rozwiązań problemów dokonują w oparciu o własne pomysły, a za podjęte działania biorą pełną odpowiedzialność (bardzo ważne, a zarazem najtrudniejsze w tej metodzie jest uświadomienie młodzieży odpowiedzialności za własne czyny; przed podjęciem decyzji, co *zrobię*, uczestnik sesji może czerpać z doświadczeń innych, ale wybór rozwiązania jest tylko i wyłącznie jego decyzją).
5. Grupa uczniów uczestnicząca w sesjach jest stała (nie dopuszcza się przyjmowania nowych osób do grupy w trakcie procesu, zaburza to poczucie bezpieczeństwa i zaufania uczestników; uczeń może opuścić sesję, może się spóźnić na zajęcia, ale wtedy jest biernym słuchaczem, nie zabiera głosu w sprawie, która była omawiana podczas jego nieobecności).

Nauczyciel dba o przebieg procesu, ale również jest członkiem grupy. Może zadawać pytania, a tym samym wywoływać motywację do uczenia się, zachęcać do rozwoju i przezwycięzania trudności. Może także podsuwać pomysły i wskazywać metody poszukiwania rozwiązań. Czy każdy nauczyciel może prowadzić takie zajęcia? Jakie cechy i predyspozycje są potrzebne nauczycielowi-coachowi? Z pewnością nauczyciel-coach to mistrz w budowaniu twórczej atmosfery spotkań, empatyczny, cierpliwy, uczciwy, odkrywający potencjał innych osób, obiektywny i nieoceniający, spostrzegawczy i uważny. To osoba, która wydobywa potencjał ucznia. Umiejętnie słuchając i zadając pytania, prowadzi go tak, aby jego podopieczny nie tylko spojrzął na problem z perspektywy, przeanalizował możliwości i podjął decyzje o działaniach, ale przede wszystkim wprowadził zaplanowane działania w życie. Istotne jest to, żeby uczeń miał świadomość, że nie został pozostawiony z problemem „sam sobie”.

E-rozwiązania w pracy z uczniem zdolnym

Jednym z przykładów innowacyjnego podejścia do kształcenia ucznia zdolnego jest wykorzystywanie przez nauczycieli i specjalistów narzędzi informatycznych, które nie tylko wspierają ich pracę, ale również wpływają na efektywniejsze udzielanie uczniom zdolnym wsparcia. **Generacja Y** żyje w „globalnej wiosce” dzięki dostępowi do Internetu mają znajomości na całym świecie. Technologia, z której tak aktywnie korzystają, pozostawia im mało czasu na myślenie autonomiczne i wyrobienie sobie własnych poglądów, jednocześnie zaś umożliwia im sprawdzanie wiedzy w różnych źródłach. Bardzo często uważają, że jeśli czegoś nie ma w sieci, to taka rzecz nie istnieje – ogranicza to ich zdolność rozwiązywania problemów. Są nauczeni biegłego posługiwania się klawiaturą, zapominają jak się pisze ręcznie. W od-

różnieniu od poprzedniej generacji, określanej mianem **Generacji X**, „oswoili” nowinki technologiczne i aktywnie korzystają z mediów cyfrowych i technologii cyfrowych.

Współczesne technologie informatyczno-komunikacyjne są użytecznym narzędziem edukacyjnym i warto z nich korzystać podczas planowania i wsparcia rozwoju ucznia zdolnego. Dają one możliwość poznania zupełnie nowych metod rozwiązywania problemów i rozwijania kreatywności, dzięki czemu stają się one cennym i standardowym elementem wyposażenia każdej klasy. Poza tym, komputery oraz technologie multimedialne mogą otworzyć przed uczniami całkiem nowy świat doświadczeń (korzystanie z e-podręczników, multibooków, tworzenie stron www, redakcja szkolnej gazetki, prezentowanie swoich prac na stronie internetowej szkoły, źródło informacji, bezpłatny dostęp do prasy popularno-naukowej, przeprowadzanie wywiadów na żywo z ciekawymi osobami, przeprowadzanie komputerowych symulacji, tak by poczuć się uczestnikami ciekawych wydarzeń, np. wyborów czy kampanii reklamowych, itp.) oraz umożliwić kontakt z organizacjami, specjalistami (e-learning, chat z ekspertem, indywidualna praca domowa, udział w dodatkowych zajęciach) i uczniami na całym świecie (wideokonferencje, poczta elektroniczna, profile społecznościowe, realizacja programów i projektów, rozwijanie umiejętności i kompetencji lingwistycznych).

Również nauczyciele i specjaliści mogą wykorzystać system informatyczny do pracy z uczniami zdolnymi, przeprowadzać interaktywne sprawdziany, konkursy, monitorować osiągnięcia podopiecznych, kontaktować się z rodzicami, np. korzystając z jednej z opcji dziennika elektronicznego, czy też mogą zaplanować indywidualny plan rozwoju uzdolnionego gimnazjalisty, spotkania powołanego zespołu dla organizacji dla niego pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz monitorowania efektów jego pracy. Mogą oni również rejestrować wyniki identyfikacji i diagnozy specjalnych potrzeb ucznia, sposoby wsparcia, ustalone dostosowania dydaktyczno-wychowawcze, w szybki i skuteczny sposób komunikować się z osobami zaangażowanymi w pomoc uczniowi i ocenę efektywności realizowanego wsparcia.

Ciekawą metodą pracy z wykorzystaniem źródeł informatycznych w pracy z uczniem zdolnym jest **WebQuest**, który wyrósł z paradygmatu poszukiwania informacji w źródłach sieciowych¹²². Powstał w 1995 r. jako metoda, która ma na celu odkrywanie i badanie prawdy poprzez szukanie informacji przy wykorzystaniu narzędzi internetowych. *WebQuest wspomaga proces myślowy ucznia na poziomie analizy, syntezy i ewaluacji. Z reguły jest on ćwiczeniem grupowym, ale może być też zaprojektowany jako zadanie indywidualne dla zdolnego ucznia dla jednej dyscypliny lub jako projekt interdyscyplinarny*¹²³. Pozwala on efektywnie wykorzystywać możliwości technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesie rozwijania zdolności ucznia na przykład poprzez nauczanie na odległość, tak podczas zajęć lekcyjnych, jak i poza nimi. WebQuest składa się z następujących elementów:

1. Wprowadzenie: krótkie streszczenie projektu.
2. Temat projektu WebQuest.
3. Zadanie: krótki opis celu jaki chcemy osiągnąć poprzez pracę nad danym WebQuestem.
4. Proces: opis działań jakie uczniowie będą po kolei realizować; jakie będą obowiązki członków grupy, efekt końcowy.
5. Źródła informacji: strony internetowe, z których będą korzystać uczniowie.
6. Ewaluacja: ocena bazująca na kryteriach oceny.

¹²² N. Guzowska, *WebQuest i jego zastosowanie w nauczaniu*, w: Meritum, Nr 4, 2007.

¹²³ Tamże, s.10.

7. Podsumowanie prac nad projektem oraz wyciągnięcie wniosków/dobrych rad na przyszłość dla ucznia (od nauczyciela oceniającego projekt).
8. Strona internetowa (opcjonalnie): informacja zawierająca dane na temat wykonanego projektu, imion autorów oraz ich refleksji dotyczących przeprowadzonego projektu.
9. Promocja działań podjętych w ramach pracy metodą WebQuestu.

Tabela 12. Przykładowy WebQuest

Temat	Śladami słynnych artystów Warszawy międzywiecia wojennego						
Wprowadzenie	Przypomnij sobie jakie słynne postacie mieszkały w Warszawie w okresie międzywojennym oraz jakie miejsca słynęły z ich wizyt.						
Zadanie	Zapoznaj się z sylwetkami słynnych pisarzy, malarzy, polityków, poetów zamieszkujących Warszawę w dwudziestoleciu międzywojennym oraz poznaj miejsca, w których bywali na co dzień.						
Proces	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dokonaj analizy informacji w źródłach internetowych. Przyjrzyj się znalezionym zdjęciom i opisom sławnych historycznych postaci. 2. Zapoznaj się z miejscami Warszawy, gdzie przebywali wielcy sławni. 3. Wybierz sylwetki osób i miejsc, które Cię zainteresowały. 4. Zastanów się nad metodą w jaki sposób chcesz zaprezentować swój projekt. 5. Zgromadź wszystkie wymagane materiały. 6. Zaprezentuj swój projekt nauczycielowi. 						
Źródła informacji	<ul style="list-style-type: none"> - http://www.warszawa.pl - http://dwudziestolecie-miedzywojenne.klp.pl/ - http://www.culture.pl - http://film.wp.pl/idGallery,8503,idPhoto,277052,title,Polski-Rudolph-Valentino-Tragiczna-historia-Eugeniusza-Bodo,galeria.html?ticaid=1105f1 - http://www.nieznanahistoria.pl/znani-ii-rp-w-anegdocie/ - http://pl.wikipedia.org 						
Ewaluacja	Poziom wykonania	Początkujący	Rozwijający się	Zaawansowany	Ekspert	Punkty	
	Zawartość merytoryczna	Bardzo pobieżne opracowanie	Opracowanie poprawne, brak jednak niektórych elementów	Bardzo dobre opracowanie wszystkich elementów	Bardzo dobre opracowanie, twórcze i zawierające dodatkowe informacje	0-10	
	Wrażenia estetyczne	Bardzo niedbałe wykonanie	Wykonanie mało ciekawe, widoczne są niedociągnięcia	Ciekawa forma, bardzo dobre wykonanie	Bardzo oryginalna forma	0-10	
	Wykorzystanie narzędzi	Prezentacja	Prosta prezentacja, tekst, niewiele grafiki, bez animacji slajdu i prezentacji	Prosta prezentacja, tekst poprawnie sformatowany, niewiele grafiki z dobrą rozdzielczością, animacja prezentacji	Znajomość programu, swobodne posługiwanie się tekstem, obrazem, dźwiękiem, animacją	Duża znajomość programu, swobodne posługiwanie się tekstem, obrazem, dźwiękiem, animacją	0-10

	Materiały pomocnicze	Proste materiały, wykonane niedbale (występują błędy pisowni)	Krótki tekst z małą ilością ozdób graficznych. Pojawiają się sporadyczne błędy w pisowni	Materiały z rzetelnie przygotowanymi informacjami z dużą ilością dodatków graficznych	Materiały z rzetelnie przygotowanymi informacjami z dużą dbałością o grafikę. Brak błędów w pisowni	0-10
	Grafika/plakat	Poprawna forma graficzna	Poprawna forma, ale nie uwzględniono najważniejszych informacji	Dobrze przedstawiony problem, dobre rozwiązania graficzne	Ciekawe rozwiązanie graficzne, oryginalny sposób przedstawienia problemu	0-10

Skala ocen:

Ocena	Liczba punktów
Celująca	50-48
Bardzo dobra	47-41
Dobra	40-33
Dostateczna	32-20
Dopuszczająca	19-10
Niedostateczna	9-0

Źródło: A. Koludo, D. Wojtuś, B. Wrąbel, J. Pastusiak, *EUBuildIT*, Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego, Łódź 2008, s.10.

Podsumowanie WebQuestu:

Celem tego zadania było zachęcenie Cię do zdobycia wiedzy i do poszukiwań informacji o Twoim mieście i jego historii. Zadanie umożliwiło Ci zaprezentowanie Twoich zdolności artystycznych i zamiłowań historycznych oraz odpowiedziało na pytanie czy potrafisz prezentować siebie i swoją pracę. Mam nadzieję, że to zadanie zaciekawi Cię, aby pogłębiać swoją wiedzę na temat historii Twojego miasta.

Największą zaletą narzędzi informatycznych jest gromadzenie kompleksowej informacji na temat danego ucznia, co umożliwia całościową analizę jego przypadku, z uwzględnieniem informacji uzyskanych od wszystkich osób i instytucji zaangażowanych w proces wpierania ucznia. Nauczyciele pracujący z uczniem mogą w każdym momencie korzystać ze zgromadzonych materiałów dotyczących ucznia lub też dodać stosowny komentarz, który pomoże pozostałym członkom zespołu w planowaniu dalszego wsparcia. Ponadto, narzędzia informatyczne wprowadzają ujednoczony system pracy wszystkich nauczycieli, wypracowany wspólnie, co powoduje, że wspieranie uczniów jest spójne, a zaplanowane z uczniem elementy kształcenia ustrukturyzowane w jednolity model. Stosowanie takiego systemu pracy z uczniem zdolnym zmniejsza czas poświęcony przez nauczyciela na wykonywanie obowiązków administracyjno-dokumentacyjnych, a tym samym sprzyja koncentracji na procesie kształcenia i jego efektywności. Nauczyciele mogą ponadto wprowadzić do systemu informacje o specjalnych potrzebach ucznia, jego mocnych i słabych stronach, a także wspólnie zaproponować sposoby pracy ze zdolnym gimnazjalistą.

Dobre praktyki i narzędzia – rekomendacje

Plan działania i plan monitorowania wdrożenia pracy z uczniem zdolnym							
Strategia							
Kolejne działania	Termin realizacji	Osoba odpowiedzialna	Potrzebne zasoby	Wskaźniki wdrożenia (po czym poznamy, że działanie miało miejsce?)	Mierzalne rezultaty (po czym poznamy, że osiągnęliśmy zamierzony cel działania? Jak to zmierzymy?)	Data sprawdzenia	Osoba monitorująca

Polecana literatura dotycząca realizacji procesu wsparcia

- Borzym I., *Praca z uczniem zdolnym*, w: K. Kruszewski (red.), *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa 1991.
- Brzezińska, A.I., Rycielska, L. *Tutoring jako czynnik rozwoju ucznia i nauczyciela*, w: M. Budzyński, P. Czekierda (red.), *Tutoring w szkole. Między teorią a praktyką zmiany edukacyjnej*, Towarzystwo Edukacji Otwartej, Wrocław 2009.
- Buckley M.A., Zimmermann S. H., *Mentoring Children and Adolescents: A Guide to the Issues*, Praeger, Westport 2003.
- Cichosz, P., *Systemy uczące się*, WNT, Warszawa 2000.
- Dzierzgowska I., *Nauczanie nauczycieli. Podręcznik dla edukatora*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2001.
- Dzierzgowska I., *Pracujemy metodą projektów*, Prezentacja multimedialna, RAABE, Warszawa 2008.
- Hłobił A., *Działalność szkoły we wspomaganiu rozwoju ucznia zdolnego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2010.
- Karwala S., *Mentoring jako strategia wspierająca wszechstronny rozwój osobisty*, Wyższa Szkoła Biznesu – National Louis University, Nowy Sącz 2009.
- Klawiter A., *Formy aktywności umysłu*, PWN, Warszawa 2008.
- Królikowski J., *Projekt edukacyjny. Materiały dla zespołów międzyprzedmiotowych*, CODN, Warszawa 2000.
- Kruszewski K., *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa 1991.
- Lewis D., *Jak wychować zdolne dziecko*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1988.
- Lewowicki, T., *Kształcenie uczniów zdolnych*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1986.
- Limont W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nimi pracować*, GWP, Gdańsk 2010.
- Łobocki M., *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1985.
- Machulska H., Pruszkowska A., Tatarowicz J., *Drama w szkole podstawowej, Lekcje języka polskiego w klasach 4-6*, Warszawa 1997, s. 67-68, w: E. Szymik, *Drama w nauczaniu języka polskiego*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2011.
- Maksymowowska M., Werwicka M., *Poradnik wychowawcy*, Wydawnictwo Raabe, Warszawa 2001.
- Moos J., Kaczorkiewicz U., *Propozycje organizacji samokształcenia w szkole zawodowej*, w: J. Moos (red.), *Łódzkie Inspiracje oświatowe*, Kuratorium Oświaty i Wychowania, Wojewódzka Rada Postępu Pedagogicznego, Łódź 1988.
- Moos J., *Wdrażanie uczniów do samokształcenia*, w: J. Moos (red.), *Kształcenie w zawodzie szerokoprofilowym*. Program UPET – IMPROVE, Biuro Koordynacji Kształcenia Kadr, Fundusz Współpracy, Warszawa 1998.
- Niebrzydowski L., *Stymulowanie dzieci uzdolnionych*, w: Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze, nr 9, 1999.
- Niemierko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
- Nowak-Dziemianowicz M., *Edukacja i wychowanie w dyskursie nauki*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.
- Pankowska K., Madziara, A., Jastrzębska-Gzella, H., *Drama w przekraczaniu granic niepełnosprawności*, APS, Warszawa 2006.
- Pelczyński Z., *Tutoring wart zachodu. Z doświadczeń tutora oksfordzkiego MT Biznes*, Warszawa 2007.

- Perleth Ch., Schatz T., Gast-Gamp M., *Jak odkrywać i rozwijać uzdolnienia u dziecka?*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2003.
- Rudnik M., Kornacki J., Czysz R., Janczewski J., *Upowszechnienie i mainstreaming w projektach innowacyjnych Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, Krajowa Instytucja Wspomagająca Centrum Projektów Europejskich, Warszawa 2010.
- Sokołowska M., *Współpraca szkoły z rodzicami uczniów – możliwości i bariery*, w: *Remedium*, 10/2003.
- Stevenson H. W., *Learning from Asian school*, w: *Scientific American*, USA 1992.
- Strzemieczny J., *Jak zorganizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne. Poradnik dla dyrektorów, szkolnych organizatorów i nauczycieli opiekunów*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2011.
- Szaruga S., *Praca z uczniem uzdolnionym informatycznie*, w: *Nauczycielski Zespół Postępu Pedagogicznego w szkolnictwie zawodowym województwa łódzkiego, część II*, Wojewódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego w Łodzi, Łódź 1999.
- Szumski G., *Dobór i kształcenie uczniów zdolnych*, Wydawnictwo WSPS, Warszawa 1995.
- Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 1996.

6. Ewaluacja

Nauczycielem wszystkiego jest doświadczenie.

Cezar

Rysunek 23. Ewaluacja sumatywna, opracowanie własne

Czym właściwie jest ewaluacja i jak ją rozumieć? Leszek Korporowicz definiuje ewaluację jako „proces”, który „staje się” z konkretnymi ludźmi, w konkretnym środowisku i kontekstach. Zawsze winien on mieć charakter dynamiczny (wspierający). Ewaluację można rozumieć jako rodzaj negocjacji, dyskursu. Nie jest ona nigdy celem samym w sobie – zawsze ma czemuś służyć¹²⁴. Barbara Sitarska podkreśla konieczność refleksji, jaka powinna towarzyszyć ewaluacji, refleksji nad własnym działaniem, służącej lepszemu planowaniu i rozwojowi (autorefleksja ukierunkowania)¹²⁵. Większość definicji terminu *ewaluacja* stosowana jest na oznaczenie procesu systematycznego gromadzenia informacji o rzeczywistości w celu sformułowania wniosków o jakości i efektywności ewaluowanych zjawisk, przedsięwzięć, obiektów. W odniesieniu do edukacji mówi się również o ewaluacji pedagogicznej, która – jak pisze Anna Malenda – *oznacza proces systematycznego zbierania informacji (danych) o rzeczywistości edukacyjnej, ich analizowanie, interpretowanie oraz formułowanie wniosków, które można wykorzystać w praktyce, podejmując określone decyzje na podstawie informacji zwrotnej*¹²⁶. Definicja ta szczególnie dobrze opisuje konieczność wykorzystania danych podczas ewaluacji. Tak sformułowana definicja pokazuje bowiem, że ewaluacja w edukacji

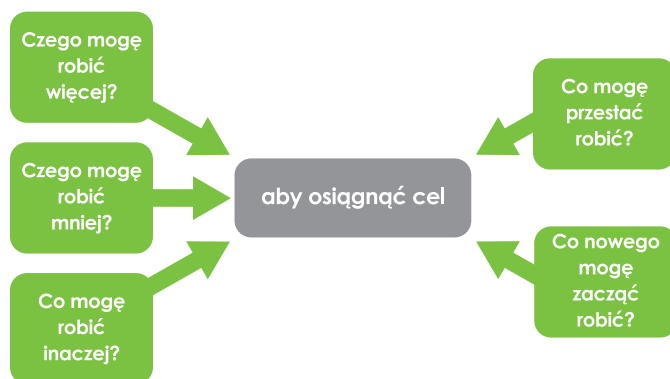
¹²⁴ L. Korporowicz (red.), *Ewaluacja w edukacji*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1997, s. 7-8.

¹²⁵ B. Sitarska, *Ewaluacja nauczyciela akademickiego i jej znaczenie dla diagnozy w zakresie jego kompetencji (studium przypadku)*, w: *Pomiar edukacyjny jako kompetencje pedagogiczne...*, dz. cyt., s. 115.

¹²⁶ A. Malenda, *Ewaluacja*, w: T. Pilch (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. T. I*, Warszawa 2003, s. 1091.

oznacza zorganizowane zbieranie, analizę i interpretację danych związanych na przykład z oceną efektywności działań podjętych z zamiarem wspierania ucznia zdolnego w rozwoju¹²⁷.

Ewaluacja w procesie wspierania uczniów zdolnych ma prowadzić nauczycieli i szkołę do zdobycia informacji, które będą wykorzystywane do podejmowania decyzji dotyczących ich dalszego kształcenia, np. decyzji wskazujących na konieczność kontynuacji, zamknięcia lub modyfikacji istniejącego planu wsparcia czy poszczególnych działań lub zaplanowania i ewentualnego rozpoczęcia jakiegoś nowego programu edukacyjnego¹²⁸. Nauczyciel, który przyjmuje postawę badacza w refleksji nad efektywnością swojej pracy z uczniem¹²⁹, zanim wprowadzi zmiany w przyjętym planie działania, powinien w ramach ewaluacji formatywnej zweryfikować obecny stan realizacji celów – sprawdzić postęp w przybliżaniu się do ich osiągnięcia poprzez analizę wybranych wskaźników i postawienie sobie następujących pytań:

Rysunek 24. Pytania pomocnicze w ewaluacji formatywnej i monitorowaniu efektywności działań, opracowanie własne

Szkoła podejmuje autonomiczne decyzje w jaki sposób w procesie ewaluacji wykorzysta dostępne dane takie jak raport z ewaluacji zewnętrznej, wyniki ewaluacji wewnętrznej, czy inne zestawienia danych zarówno ilościowych (np. wyniki sprawdzianów czy egzaminów) jak i jakościowych (np. obserwacje, informacje z wywiadów czy przykłady aktywności uczniów). To szkoła decyduje o narzędziach, metodach i sposobach swojej pracy w ramach kształcenia uczniów zdolnych oraz o ocenie ich efektywności. Uczeń zdolny ma natomiast prawo podjąć decyzję, w jakim zakresie skorzysta z tego swoistego „zaproszenia do rozwoju”¹³⁰. Tak rozumiana ewaluacja sprzyja rozwojowi zawodowemu nauczycieli i rozwojowi szkoły jako całości¹³¹.

¹²⁷ J. Michalak, M. Marciniak, *Ewaluacja a rozwój szkoły i nauczyciela w kontekście pracy z danymi*, w: *Ewaluacja a jakość edukacji. Konceptje - doświadczenia - kierunki praktycznych rozwiązań*, (red.) G. Michalski (s. 57-75). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.

¹²⁸ B. Niemierko, E. Kowalik (red.), *Perspektywy diagnostyki edukacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1998.

¹²⁹ Zob. także M. Cochran-Smith, S.L. Lytle, *Inquiry as Stance: Practitioner Research in the Next Generation*, Teachers College Press, New York 2009.

¹³⁰ L. Korporowicz, *Ewaluacja – zaproszenie do rozwoju*, w: *Edukacja i dialog*, Nr 6/2000.

¹³¹ J. Michalak, M. Marciniak, *Ewaluacja a rozwój szkoły i nauczyciela w kontekście pracy z danymi*, w: G. Michalski (red.), *Ewaluacja a jakość edukacji. Konceptje – doświadczenia – kierunki praktycznych rozwiązań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, s. 57-75.

Studium przypadku – ewaluacja

Podczas swojej drogi edukacyjnej, postępy Igora były na bieżąco monitorowane przez wychowawcę oraz nauczycieli muzyki, którzy bazując na jego zainteresowaniach mogli dostosowywać materiał nie tylko w oparciu o jego umiejętności, ale również w oparciu o zainteresowania ucznia (udział w konkursach muzycznych, występach, kontakt ze szkołą muzyczną w regionie). Dodatkowo, z każdego z etapów wspierania rozwoju ucznia, zbierane były informacje z rozmów z rodzicami, nauczycielami i bezpośrednio od Igora, których analiza pomogła lepiej zaplanować czas Igora w ramach dodatkowych zajęć wraz z innymi uzdolnionymi uczniami w środowisku lokalnym oraz na bieżąco modyfikować podjęte działania do bieżących potrzeb i możliwości ucznia.

Metody i techniki

Jednym z etapów procesu ewaluacji pracy z uczniem zdolnym jest wybór odpowiednich metod zbierania informacji, które pozwolą nam wyciągnąć wnioski na temat realizacji przedsięwzięcia, które ewaluujemy. Podczas realizacji badań ewaluacyjnych należy stosować wiele metod badawczych, gdyż daje to możliwość na uzupełnianie oraz pogłębianie danych i informacji zdobytych jedną metodą – innymi, a także, co istotne, sprzyja zachowaniu obiektywizmu. Takie postępowanie nazywane jest **triangulacją**. Triangulacja może być stosowana nie tylko wobec metod badawczych, ale również może dotyczyć źródeł informacji czy osób realizujących badania.

Godnymi polecenia metodami i technikami sprawdzającymi skuteczność zaproponowanego modelu pracy z uczniem zdolnym mogą być m.in.:

- **analiza dokumentów**, która będzie opierała się na poszukiwaniu danych i informacji w wytworzonych przekazach,
- **zogniskowany wywiad grupowy**, (ang. *focus group*) czyli metoda zbierania danych polegająca na rozmowie specjalnie dobranej grupy osób (rodziców uczniów zdolnych i ich nauczycieli, czy też samych uczniów zdolnych), z udziałem doświadczonego moderatora, który ukierunkowuje przebieg dyskusji na zagadnienia, które mają zostać omówione podczas spotkania. Spotkanie prowadzone jest na podstawie scenariusza, rozmowa nagrywana jest za pomocą dyktafonu lub na video. Umożliwia to pogłębienie interpretacji uzyskanych wcześniej informacji i danych,
- **inne narzędzia ewaluacyjne** opracowane przez zespół nauczycieli danej szkoły itp.

Tabela 13. Przykładowe źródła danych, które mogą być pomocne w ewaluacji oraz możliwe sposoby ich wykorzystania

Rodzaj danych	Przykładowe wykorzystanie danych
Testy	
Testy sprawdzające wiedzę	Bieżące badanie poziomu wiedzy
Testy sprawdzające umiejętności (np. czytanie ze zrozumieniem)	Bieżące badanie poziomu wiedzy i stopnia opanowania umiejętności
Testy sprawnościowe	Poziom sprawności, badanie przyrostu sprawności
Testy badające predyspozycje zawodowe	Pomoc uczniom w wyborze dalszej drogi kształcenia oraz kariery zawodowej
Testy badające zainteresowania, uzdolnienia	Pomoc uczniom w dokonaniu tej samooceny Pomoc uczniom w wyborze dalszej drogi kształcenia oraz kariery zawodowej
Testy gimnazjalne	Badanie przyrostu wiedzy i umiejętności
Dane osobowe uczniów	
Karty zdrowia uczniów	Planowanie pracy nauczyciela wychowania fizycznego
Dane dotyczące sytuacji rodzinno-bytowej uczniów	Do decyzji o dodatkowych formach wsparcia bądź ewentualnych dostosowaniach w procesie nauczania
Zestawienia danych z rekrutacji uczniów dla kolejnych roczników	Wstępne rozpoznanie grupy nowych uczniów celem identyfikacji potencjalnych obszarów do rozwoju
Wyniki uczniów ze sprawdzianów/egzaminów	
Wyniki uczniów ze sprawdzianu	Badanie stopnia opanowania umiejętności po klasie VI Identyfikacja uczniów na wejściu do kolejnego etapu edukacyjnego
Wyniki uczniów z egzaminu gimnazjalnego	Ocena skuteczności wdrażanych działań i strategii
Wyniki uczniów z egzaminów próbnych	Do zdiagnozowania wiedzy i umiejętności uczniów oraz lepszego przygotowania do egzaminu zewnętrznego
Wyniki z uwzględnieniem łatwości zadań w obszarach badanych umiejętności	Stopień opanowania danej umiejętności Ocena potencjału ucznia na wejściu
Wyniki EWD dla szkoły	Ocena przyrostu wiedzy uczniów
Wyniki EWD dla klas	Ocena przyrostu wiedzy poszczególnych uczniów na tle klasy
Dokumenty dotyczące kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi	
Opinie i orzeczenia z poradni psychologiczno-pedagogicznej	Przygotowanie do planowania indywidualizacji nauczania, wskazówki do pracy z uczniem
Indywidualne Programy Edukacyjno-Terapeutyczne	Zaplanowanie wsparcia Określenie mocnych i słabych stron ucznia
Dane o udziale uczniów w zajęciach terapeutycznych i korekcyjno-kompensacyjnych	Monitorowanie procesu wyrównywania wiedzy i rozwijania umiejętności
Arkusze obserwacji	Wychwycenie różnych cech ucznia wpływających na jego indywidualny rozwój
Inne rodzaje danych	
Oferta zajęć pozalekcyjnych organizowanych przez szkołę	Rozwijanie zainteresowań, wyrównywanie wiedzy

Dane na temat udziału uczniów w zajęciach pozalekcyjnych organizowanych przez szkołę	Ocena zainteresowania uczniów oferowanymi zajęciami. Monitorowanie frekwencji. Motywowanie do uczestnictwa
Informacja o udziale uczniów w zajęciach pozaszkolnych	Dostosowanie oferty zajęć organizowanych przez szkołę. Informacja na temat źródła wiedzy i umiejętności uczniów. Koordynacja różnorodnych zajęć rozwojowych dla ucznia
Wyniki uzyskiwane przez uczniów w konkursach przedmiotowych, wykaz osiągnięć uczniów zdolnych	Monitorowanie realizacji celów związanych z uczestnictwem w konkursach
Zapis wywiadów z rodzicami	Zdobywanie informacji dotyczących zainteresowań, emocji, zachowań ich dziecka
Wyniki ankiet, kwestionariuszy i testów predyspozycji uczniów (np.: zainteresowań, uzdolnień, predyspozycji zawodowych, stylów uczenia się)	Pomoc uczniom w dokonaniu tej samooceny Pomoc uczniom w wyborze dalszej drogi doskonalenia swoich umiejętności i rozwijania zainteresowań Identyfikacja uczniów zdolnych i indywidualizacja kształcenia
Wyniki badań ankietowych przeprowadzanych przez szkołę	Rozpoznawanie i reagowanie na pojawiające się problemy bądź sugestie
Dane gromadzone w ramach ewaluacji wewnętrznej	Podniesienie jakości pracy szkoły
Raport z ewaluacji zewnętrznej	Rozpoznanie obszarów pracy szkoły do dalszego rozwoju/doskonalenia
Raporty z obserwacji lub hospitacji prowadzonych przez członków grona pedagogicznego	Rozpoznanie u uczniów szczególnych uzdolnień
Plany pracy	Właściwa organizacja pracy szkoły
Wytwory prac uczniów	Analiza ilości i jakości prac celem rozpoznania uczniów utalentowanych/zdolnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów PCG Polska Sp. z o.o.

Przedstawione w Tabeli 13 propozycje rodzajów danych nie są listą zamkniętą. Do innych metod zbierania danych np. w badaniach jakościowych należą m.in.: dane z systemu monitoringu, ewaluacji fotograficznej, opinie ekspertów czy studia przypadku. To, która z dostępnych metod pozyskiwania i analizy danych zostanie przez szkołę wybrana do prowadzonej ewaluacji powinno zostać dokładnie przemyślane i dobrane w zależności od przedmiotu, celów, zakresu i odbiorców ewaluacji. Nie należy zapominać o innych istotnych kwestiach, takich jak sprawy organizacyjne, czy posiadane zasoby czasowe i finansowe, które powinniśmy również wziąć pod uwagę.

Dobre praktyki i narzędzia – rekomendacje

OCENA REALIZACJI DZIAŁAŃ NAUCZYCIELI ORAZ OSIĄGNIĘCIA CELÓW

SKŁAD ZESPOŁU NAUCZYCIELI I SPECJALISTÓW

Imię i nazwisko uczestnika	Funkcja pełniona w szkole	Podpis uczestnika

Kolejne spotkanie	Termin spotkania	Cel spotkania	Rezultat spotkania	Ocena osiągnięcia celów spotkania
Spotkanie nr 1				
Spotkanie nr 2				
Spotkanie nr 3				
Spotkanie nr 4				

OCENA REALIZACJI PLANOWANYCH PRZEZ ZESPÓŁ NAUCZYCIELSKI DZIAŁAŃ

Nazwa działania	Sposób realizacji	Planowana data realizacji i osoba odpowiedzialna	Mierzalne rezultaty – wskaźniki sukcesu (Po czym poznamy, że działanie zostało poprawnie zrealizowane?)	Ocena realizacji działania: ostateczny rezultat względem założonego wskaźnika sukcesu

OCENA OSIĄGANIA ZAPLANOWANYCH CELÓW – W TRAKCIE REALIZACJI PROGRAMU

Cel _____ Data pomiaru _____

- Postęp: Cel etapowy nie został osiągnięty
- Uczeń robi postępy, ale cel główny może nie być osiągnięty
- Cel etapowy został osiągnięty

Komentarz: _____

Zadania: _____

Zastosowane metody: _____

OCENA OSIĄGANIA ZAPLANOWANYCH CELÓW – NA ZAKOŃCZENIE REALIZACJI PROGRAMU

Cel _____ Data pomiaru _____

- Postęp: Cel nie został osiągnięty
- Uczeń zrobił postępy, ale cel nie został w pełni osiągnięty
- Cel został osiągnięty

Komentarz: _____

Zadania: _____

Zastosowane metody: _____

**FORMULARZ EWALUACYJNY
EWALUACJA DZIAŁAŃ PODJĘTYCH W RAMACH PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM**

Ewaluacja działań nauczycieli podjętych w ramach pracy z uczniem zdolnym			
Przedmiot ewaluacji			
Pytanie kluczowe			
Dane potrzebne do badania			
Ogólny opis działań			
Etapy pracy z uczniem zdolnym – krótki opis działań nauczycieli			
Identyfikacja			
Diagnoza			
Analiza zasobów			
Zaprojektowanie procesu wsparcia			
Realizacja procesu wsparcia			
Ewaluacja sumatywna			
Badanie losów absolwentów			
Analiza podjętych działań – model pracy z uczniem zdolnym			
Rodzaj działania	Opis zadań w ramach działania	Ocena wyznaczonych celów	Wnioski i kolejne kroki
Identyfikacja			
Diagnoza			
Analiza zasobów			
Zaprojektowanie procesu wsparcia			
Realizacja procesu wsparcia i monitorowanie			
Ewaluacja sumatywna			
Badanie losów absolwentów			

Sformułowanie wniosków na podstawie oceny skuteczności działań	
Obserwacje	
Wnioski	
Rekomendacje	

WNIOSKI Z PRZEPROWADZONEJ EWALUACJI SUMATYWNEJ

REKOMENDACJE I KOLEJNE KROKI

7. Badanie losów absolwentów

*Jeśli chcesz gdzieś dojść, najlepiej znajdź kogoś,
kto już tam doszedł.*

R. T. Kiyosaki

Badania losów absolwentów służą zebraniu danych i informacji o dalszej ścieżce edukacyjnej i zawodowej byłych uczniów. Pozyskane informacje pośrednio weryfikują trafność diagnozy i udzielanego im wsparcia. Systematycznie prowadzone wzbogacają również zasoby szkoły. Opisy przypadków absolwentów, którzy odnieśli sukcesy w różnych dziedzinach i sferach życia mogą motywować i inspirować uczniów do brania odpowiedzialności za własny rozwój, do pielęgnowania oraz rozwijania zdolności i zainteresowań. Mogą też być pośrednim źródłem informacji o efektywności szkolnego procesu wsparcia uczniów zdolnych.

Studium przypadku – badanie losów absolwentów

Kiedy Igor opuszczał mury swojego gimnazjum, Rada Pedagogiczna była już po dyskusjach na temat promowania sukcesów absolwentów celem promocji szkoły oraz ustaliła kolejne kroki, dla zbierania danych na temat dalszych losów swojego ucznia:

- *kontakty z absolwentem, jego rodzicami i szkołą, w której kontynuuje naukę (w tym organizacja spotkań uczniów z absolwentem na terenie szkoły, udział w jego koncertach, występach, prezentacjach),*
- *gromadzenie i upowszechnianie w szkole informacji na temat wydarzeń artystycznych z udziałem absolwenta oraz jego sukcesów artystycznych.*

Igor kontynuował naukę w liceum ogólnokształcącym, równoległe rozwijając swoje zdolności muzyczne. Z własnej inicjatywy rozpoczął naukę języka arabskiego, by móc studiować dawne traktaty muzyczne publikowane właśnie w tym języku. Zachęcony i wspomagany przez instruktora gry na pianinie, podjął również starania o uzyskanie stypendium. Po zdaniu egzaminu maturalnego otrzymał stypendium w Bostonie na kierunku „jazz”. Było to dla niego wielkim sukcesem, gdyż jako absolwent szkoły ogólnodostępnej, a nie muzycznej, miał teoretycznie mniejsze szanse niż jego konkurenci kształceni w szkołach artystycznych. W Bostonie ukończył również klasę fortepianu. Obecnie jest czynnym zawodowo muzykiem, komponuje muzykę klasyczną i rozrywkową. Utrzymuje okazjonalne kontakty z gimnazjum, w którym się uczył. Obecni uczniowie szkoły znają jego historię i uzupełniają zasoby banku informacji o absolwentach aktualnościami na jego temat. Przykład Igora jest dowodem na to, że bariery i ograniczenia nie powinny być powodem (albo łatwym usprawiedliwieniem) rezygnacji z pielęgnacji i rozwijania zdolności, talentów oraz dążenia do wytyczonych sobie celów.

Metody i techniki

PRZYKŁADOWE PYTANIA DLA NAUCZYCIELI DOTYCZĄCE ZDOLNYCH ABSOLWENTÓW

1. Co tak naprawdę było motorem napędowym rozwoju zdolnego absolwenta?
2. Które elementy kształcenia były z jego punktu widzenia najbardziej efektywne, motywujące, inspirujące?
3. Jak zdolny absolwent ocenia pracę nauczycieli, jak istotny był ich wpływ na jego rozwój?
4. Jakie metody nauczania, pracy były najbardziej stymulujące?
5. Na ile oferta edukacyjna zaspokoiła jego potrzeby rozwoju?
6. Czy i w jakim stopniu zdolny absolwent korzystał z technologii do nauczania na lekcjach lub poza lekcjami (chodzi o realne profesjonalne narzędzia/oprogramowanie/symulacje do prac badawczych)? Jaka była w tym rola nauczyciela?
7. Jak zdolny absolwent ocenia z perspektywy czasu wpływ i proporcje zaangażowania szkoły, rodziny, środowisko pozaszkolne, itp. na rozwój własnych uzdolnień?
8. Jak ocenia on wsparcie i jego elementy oferowane mu w obecnej szkole/uczelni w porównaniu z poprzednią?
9. Jak dalej potoczyły się jego losy edukacyjne, jakie ma plany?

Dobre praktyki i narzędzia– rekomendacje

Tylko te szkoły i placówki, które przygotowują młodzież do życia (we współczesnej rzeczywistości i najbliższej przyszłości) z zastosowaniem innowacyjnych rozwiązań, często wykraczających poza standardowe i obecnie stosowane, są atrakcyjne dla dzieci i młodzieży. Sens pedagogiczny tych innowacji jest wyznaczony przez ich użyteczność z punktu widzenia rozwoju uczniów.

Akademia Młodych Twórców

Jednym z przykładów w tym zakresie może być Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego, w którym zadbano o stworzenie środowiska dla rozwoju uczniów poprzez zapewnienie im warunków organizacyjnych i umożliwienie pracy w grupie. W ramach prac innowacyjnych zorganizowano **Akademiię Młodych Twórców** skupiającą uczniów uzdolnionych kierunkowo (informatycznie).

Specyfika działalności dydaktycznej w Akademii Młodych Twórców opiera się na:

- kształceniu pozaformalnym, które umożliwia pracę w różnych formach,
- osiągnięciu nowych kompetencji,
- indywidualnym rozwoju i aktywności własnej uczestników spotkań poprzez odpowiednią organizację procesu kształcenia,
- stwarzanie sytuacji inspirujących uczniów do kreatywności, formułowania pytań i tworzenia nowej wiedzy,
- przygotowaniu uczniów do kierowania własnym rozwojem (nauczyciel pełni tylko rolę opiekuna, doradcy, instruktora i kierownika ich samodzielnej pracy).

Od roku 1997 zajęcia realizowane są w formie cotygodniowych, zajęć, podczas których uczestnicy często realizacją własne wizje i projekty.

Istotną rolę podczas prac nad autorskimi projektami uczestników odgrywa motywowanie, które jest specyficzną zdolnością przekazywania entuzjazmu członkom zespołu i sprawianiem, że oni chcą i dzia-

lają z maksymalnym zaangażowaniem. Rozwijaniu wewnątrznie motywowanej aktywności twórczej sprzyja trafny dobór zadań problemowych (indywidualnych i zespołowych) do wcześniej rozpoznanych potrzeb i możliwości każdego ucznia. Znaczące jest również uznanie podmiotowości uczniów, co wiąże się głównie z zagwarantowaniem im dużo większego niż w ramach zajęć lekcyjnych, zakresu autonomii w ustalaniu celów własnego działania i określaniu sposobów ich osiągnięcia. Uczniowie otrzymują prawo do współdecydowania o tym, czego, kiedy, gdzie i jak chcą się uczyć oraz prawo do samodzielnej pracy bez nieustannej czy nadmiernej kontroli. Organizacja współpracy uczniów i konsultantów bazuje więc na zaufaniu, niezależności, swobodzie wyboru, odpowiedzialności za własne decyzje, działania i ich skutki.

W pracy z uczniami uzdolnionymi informatycznie organizowane są więc sytuacje, umożliwiające doświadczanie radości z intelektualnych odkryć i satysfakcji z własnych postępów. Proces ich organizowania poprzedza swoisty kontrakt edukacyjny zawarty pomiędzy nauczycielami i uczniami – członkami Akademii Młodych Twórców. Po przedstawieniu i zaaprobowaniu tematyki działań uczniowie prezentują swoje osiągnięcia przed kolegami i nauczycielami w formie multimedialnych prezentacji, popartych zgromadzoną dokumentacją uzupełniającą prezentowane zagadnienia. Instrumentem służącym potwierdzeniu i uznawaniu efektów uczenia się w Akademii Młodych Twórców jest certyfikat, który zgodnie z zamierzeniem ŁCDNiKP gwarantuje, że uczenie się w jej ramach zostanie uznane za doświadczenie edukacyjne i osiągnięcie konkretnych efektów uczenia się w trybie pozaformalnym.

Członków zespołu motywują następujące czynniki: osiągnięcia, uznanie, samodzielna praca, odpowiedzialność oraz rozwój. Uzyskują więc w Akademii Młodych Twórców szansę współpracowania w ramach Regionalnego Centrum Innowacji z firmą Microsoft, realizują system zarządzania szkoleniem na odległość na portalu Interklasa, uczestniczą w projekcie Leonardo da Vinci, organizują na zlecenie MEN międzynarodowy konkurs Netd@ys. Najbardziej wartościowe projekty przedstawiają na Łódzkich Targach Edukacyjnych oraz podczas wojewódzkich, krajowych i międzynarodowych seminariów. Biorą również czynny udział w ogólnopolskich konferencjach informatycznych oraz prowadzą zajęcia dydaktyczne dla swoich rówieśników z Łodzi, Kutna, Aleksandrowa Łódzkiego. W ramach programu „Partnersstwo dla Przyszłości” tworzą Ogólnopolską Akademię Młodych Twórców.

Wypracowany w Centrum i przedstawiony powyżej system edukacyjny umożliwia osobom w nim uczestniczącym kształtować umiejętności, które ułatwią funkcjonowanie na rynku pracy i w społeczeństwie informacyjnym. Umiejętności te charakteryzują się dużym stopniem uniwersalności, mogą być wykorzystywane w wielu różnych sytuacjach życiowych, np. w samokształceniu czy w pracy zawodowej. O sukcesie wprowadzonej innowacji świadczą osiągnięcia członków AMT, którzy są autorami artykułów i referatów wygłaszanych na konferencjach krajowych oraz międzynarodowych, a także książek o tematyce informatycznej. Uczestniczą również w olimpiadach informatycznych, konkursach wojewódzkich i międzynarodowych.

Polecana literatura dotycząca badania losów absolwentów

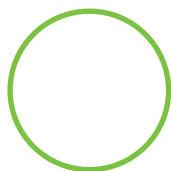
Freeman J., *Losy zdolnych. Co się zdarza, kiedy zdolne dzieci dorastają*, w: W. Limont, J. Cieślikowska, D. Jastrzębska (red.), *Zdolni w szkole, czyli o zagrożeniach i możliwościach rozwojowych uczniów zdolnych. Poradnik dla nauczycieli i wychowawców*, ORE, Warszawa 2012.

Raport z badania IDI opracowany przez zespół GfK Polonia dla projektu *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym. Badanie elementów systemu pracy z uczniem zdolnym*, ORE, Warszawa 2011.

CZĘŚĆ III
Niezbędnik do pracy
z uczniem zdolnym
na III etapie edukacyjnym

Rozdział 1

Słownik ważnych pojęć

*Mądry nauczyciel nie zaprasza Cię
do skarbnicy swojej mądrości.
Pokazuje Ci raczej drogę
do wzbogacenia własnej.*
K. Gidram

analiza zasobów – rzetelna, odzwierciedlająca stan faktyczny analiza posiadanych oraz pożądaných zasobów szkoły dokonana w kontekście zdiagnozowanych indywidualnych predyspozycji, możliwości i potrzeb ucznia.

asynchronia rozwojowa – nierównomierny rozwój różnych funkcji psychicznych dziecka. Charakterystyczna cecha często występująca u wybitnie zdolnych uczniów.

badanie losów absolwentów – gromadzenie informacji na temat dalszej ścieżki edukacyjnej i zawodowej byłych uczniów.

diagnoza – *postawienie hipotezy dającej podstawę do zmiany stanów faktycznych, ustalonych na podstawie wyczerpującego opisu i oceny badanych sytuacji empirycznych*¹³². W kontekście wspierania ucznia zdolnego, diagnoza ma pomóc w podejmowaniu praktycznych decyzji związanych z dalszym rozwojem uzdolnień ucznia, zgodnych z jego rozpoznanymi zainteresowaniami i psychofizycznymi możliwościami.

diagram Ishikawy (rybi szkielet) – diagram przyczyn i skutków znany także jako diagram ryby lub jako diagram rybiej ości, a także diagram drzewa błędów, bowiem po odwróceniu schematu o 90° zgodnie z ruchem wskazówek zegara diagram przypomina drzewo. Diagram używany jest do ilustrowania związków przyczynowo-skutkowych, pomaga w ten sposób oddzielić przyczyny od skutków danej sytuacji i dostrzec złożoność problemu. Diagram Ishikawy jest przedstawiany za pomocą schematycznego wykresu – szkieletu ryby, w którym głowa ryby symbolizuje analizowany problem albo żądany rezultat, kręgosłup ryby skupia promieniście rozłożone ości – przyczyny powstania analizowanego problemu.

ewaluacja – zbieranie danych/informacji, analiza zebranych informacji, wyciąganie wniosków, formułowanie rekomendacji co do decyzji, jakie powinny być podjęte. Ewaluacja w szkole, to systematyczne gromadzenie, porządkowanie i ocena danych dotyczących procesów, jakie zachodzą w placówce, a na które składają się dokumenty, działania i osoby. Ewaluacja jest częścią procesu podejmowania decyzji. Obejmuje wydawanie opinii o wartości działania poprzez systematyczne, jawne zbieranie i analizowanie informacji o tym działaniu w odniesieniu do znanych celów, kryteriów i wartości¹³³.

identyfikacja – wskazanie osoby, grupy przejawiającej określoną przez poszukiwanego cechę (np. wyglądu, charakteru, pewnych właściwości). W kontekście ucznia zdolnego, identyfikacja odpowiada na pytanie kto jest zdolny, bez określenia przyczyn natury zdolności.

koncepcja inteligencji wielorakich (wg H. Gardnera) – współlistnienie ośmiu równouprawnionych komponentów ludzkiej osobowości rozumianych jako inteligencje wielorakie: językowa, logiczna (matematyczna), wizualno-przestrzenna, muzyczna, interpersonalna (społeczna), intrapersonalna (refleksyjna), ruchowa, przyrodnicza.

---

¹³² A. Podgórecki, *Charakterystyka nauk praktycznych*, PWN, Warszawa 1962.

¹³³ K. Aspinwall, T. Simkins, J. F. Wilkinson, J. McAuley, *Co to jest ewaluacja?*, w: H. Mizerek (red.), *Ewaluacja w szkole. Wybór tekstów*, Olsztyń 1997.

kreatywność – wg Krzysztofa J. Szmidta to zdolność do tworzenia wytworów nowych i wartościowych – to znaczy cenniejszych pod jakimś względem (estetycznym, praktycznym, naukowym, itd.) od tego, co było do tej pory w skali indywidualnej lub powszechnej.

metaplan – to jeden ze sposobów syntetycznej prezentacji wyników dyskusji grupy. Kluczową rolę odgrywa tu osoba prowadząca dyskusję – moderator. Od jego umiejętności w kierowaniu dyskusją w dużym stopniu zależą jej wyniki.

model – (łac. *modulus* – miara, wzór) to hipotetyczna konstrukcja przedstawiająca w uproszczony sposób zjawisko, stan rzeczy, obiekt, przedmiot, to schematyczna prezentacja układu czynności¹³⁴.

model GROW (Rośnij) – metoda służąca do pracy z celami oraz rozwiązywania problemów. Jest to amerykański model wywodzący się z praktyki coachingowej, którego akronim składa się z poniższych elementów:

- G – Goals/Cele: sformułowanie celów
- R – Reality/Rzeczywistość: To co jest tu i teraz
- O – Obstacles-Opportunities: Wyzwania i możliwości
- W – What's next: Kolejne kroki

Model GROW polega na analizie zastanej rzeczywistości oraz analizie wyzwań i możliwości, na bazie których autor formułuje kolejne kroki wyznaczane i oceniane na podstawie jasno zdefiniowanych i mierzalnych celów.

modelowanie – to projektowanie przykładowego rozwiązania służącego doskonaleniu działań.

proces wsparcia – zbiór działań, który ma na celu udzielić pomocy oraz wsparcia potrzebującej jednostce/grupie odbiorców. W kontekście ucznia zdolnego, proces wsparcia przekłada się na działania związane z indywidualizacją procesu kształcenia do potrzeb i możliwości ucznia zdolnego.

syndrom nieadekwatnych osiągnięć – osiąganie przez uczniów zdolnych wyników nieadekwatnych (niższych niż przeciętne) do ich możliwości i poziomu uzdolnień.

talent – zbiór cech indywidualnych, ujawniających się najczęściej już w okresie wczesnego dzieciństwa u niewielu osób, prowadzący do szczególnego mistrzostwa w określonej dziedzinie. Talent *sugeruje bardzo wysoki poziom określonej zdolności specjalnej lub wiązki uzdolnień, które przejawiają się w ponadprzeciętnej łatwości nabywania wiedzy lub sprawności w danej dziedzinie*¹³⁵. Stąd o talencie u uczniów mówimy wtedy, kiedy występuje on hierarchicznie wyżej niż uzdolnienie.

triangulacja – stosowanie wielu metod badawczych podczas realizacji badań ewaluacyjnych.

uczeń podwójnie wyjątkowy – uczeń, który np. jest niepełnosprawny i jednocześnie przejawia uzdolnienia¹³⁶.

uczeń utalentowany – uczeń, który ma wybitny potencjał w jakiejś dziedzinie.

uczeń uzdolniony – to uczeń przejawiający wysokie zdolności ogólne.

uczeń ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się – uczeń, który posiada dysgrafię, dyskalkulię, dysleksję lub dysortografię.

¹³⁴ W. Szewczuk (red.), *Słownik psychologiczny*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985, s. 158.

¹³⁵ I. Czaja-Chudyba, *Odkrywanie zdolności dziecka*, AP, Kraków 2005, s. 20.

¹³⁶ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.*, (Dz.U. 2013, poz. 532).

uzdolnienia – zdolności kierunkowe (specjalne) ucznia, które stwarzają możliwości wysokich osiągnięć w konkretnej dziedzinie. Do uzdolnień specjalnych należą m.in. uzdolnienia poznawcze, językowe, literackie, matematyczne, techniczne, muzyczne, sportowe, plastyczne, pedagogiczne, społeczne i inne.

zdolność – różnice indywidualne w funkcjonowaniu procesów poznawczych, angażujących takie funkcje, jak pamięć, uwaga, a także obejmujących strategie rozumowania i przetwarzania informacji¹³⁷. Najprostsza taksonomia zdolności dotyczy podziału na zdolności **ogólne** i **specyficzne**. Wyznacznikiem tych pierwszych jest przede wszystkim inteligencja i myślenie, a także spostrzeganie, zapamiętywanie (wyuczalność), wyobraźnia, sprawność ruchowa (zręczność). Najczęściej zdolność ogólna łączona jest z pojęciem inteligencji¹³⁸ lub *sprawnością myślowego wyodrębniania składników określonego materiału treściowego i ujmowania ich wzajemnych stosunków*¹³⁹. Zdolności specjalne (nazywane zdolnościami kierunkowymi), powiązane są z konkretnym rodzajem działania.

---

¹³⁷ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, dz. cyt., s. 17.

¹³⁸ Tamże, s. 17.

¹³⁹ W. Szewczuk, *Psychologia*, WSiP, Warszawa 1990, s. 224.

Rozdział 2

Analiza regulacji prawnych dotyczących ucznia zdolnego

To, co potrafimy zrozumieć, potrafimy także wcielić w życie.
J. Tischner

Lp	Tytuł rozporządzenia	Zapisy
1.	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 roku w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz. U. Nr 168, poz. 1324 z późn. zm.)</p>	<p>§ 5. Nadzór pedagogiczny jest sprawowany z uwzględnieniem: § 5, ust. 3. tworzenia warunków sprzyjających rozwojowi szkół i placówek; § 5, ust. 4. pozyskiwania informacji zapewniających obiektywną i pełną ocenę działalności i dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkoły lub placówki. § 6. Formami nadzoru pedagogicznego są: § 6, ust. 1. ewaluacja; § 6, ust. 2. kontrola; § 6, ust. 3. wspomaganie.</p>
Uwagi/komentarze		<p>Mimo, że w omawianym uregulowaniu prawnym nie znajdujemy zapisów bezpośrednio odnoszących się do uczniów zdolnych to warto zwrócić uwagę, że w ramach prowadzonej ewaluacji, kontroli i wspomagania należy np. formułować i wdrażać wnioski z analizy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • osiągnięć uczniów i ich działań na rzecz własnego rozwoju, • dostosowania oferty edukacyjnej do rozwoju zainteresowań uczniów, • realizacji nowatorskich rozwiązań programowych, • podejmowanych działań zwiększających szanse edukacyjne uczniów, • wpływu współpracy szkoły/placówki z różnymi i instytucjami i organizacjami na rozwój uczniów, • kontroli dokumentacji pracy nauczycieli z uczniem zdolnym, • zajęć prowadzonych z uczniem zdolnym, • doskonalenia zawodowego nauczycieli w aspekcie pracy z uczniem zdolnym.
2.	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 20 lutego 2004 roku z późn. zm. w sprawie warunków i trybu przyjmowania uczniów do szkół publicznych oraz przechodzenia z jednego typu szkół do innych (Dz. U. 2009, Nr 31, poz. 208 z późn. zm.)</p>	<p>§ 5, ust. 2. W przypadku gdy liczba kandydatów zamieszkałych poza obwodem danego gimnazjum jest większa niż liczba wolnych miejsc, którymi dysponuje gimnazjum, kandydatów przyjmuje się na podstawie kryteriów zawartych w statucie gimnazjum. § 6. Laureaci konkursów o zasięgu wojewódzkim i ponadwojewódzkim, których program obejmuje w całości lub poszerza treści podstawy programowej co najmniej jednego przedmiotu, przyjmowani są do wybranego gimnazjum niezależnie od kryteriów, o których mowa w ust. 2. § 8, ust. 1. O przyjęciu kandydatów do klasy pierwszej szkół ponadgimnazjalnych: zasadniczej szkoły zawodowej, liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum decydują kryteria zawarte w statucie szkoły, uwzględniające: § 8, ust. 1. pkt 1. oceny z języka polskiego i trzech wybranych obowiązkowych zajęć edukacyjnych; § 8, ust. 1. pkt 2. osiągnięcia ucznia; a) ukończenie gimnazjum z wyróżnieniem; b) szczególne osiągnięcia ucznia wymienione na świadectwie ukończenia gimnazjum;</p>

	<p>§ 8, ust. 1. pkt 3. liczbę punktów możliwych do uzyskania za oceny z języka polskiego i trzech wybranych obowiązkowych zajęć edukacyjnych oraz za osiągnięcia ucznia, o których mowa w pkt 2;</p> <p>§ 8, ust. 1. pkt 4. liczbę punktów możliwych do uzyskania za wyniki egzaminu przeprowadzanego w ostatnim roku nauki w gimnazjum, zawarte w zaświadczeniu o szczegółowych wynikach.</p> <p>§ 8, ust. 1. pkt 5. liczbę punktów możliwych do uzyskania za wyniki sprawdzianu uzdolnień kierunkowych...</p> <p>§ 8, ust. 2. Dla kandydatów do oddziałów dwujęzycznych w liceach ogólnokształcących i liceach profilowanych może być przeprowadzony sprawdzian uzdolnień kierunkowych na warunkach ustalonych przez radę pedagogiczną.</p> <p>§ 8, ust. 2. pkt 2. Na wniosek dyrektora szkoły ponadgimnazjalnej, o której mowa w ust. 1, zaopiniowany przez kuratora oświaty, minister właściwy do spraw oświaty i wychowania może wyrazić zgodę na przeprowadzenie sprawdzianu uzdolnień kierunkowych w innych przypadkach niż wymienione w ust. 2, na warunkach ustalonych przez radę pedagogiczną, jeżeli program nauczania realizowany w szkole wymaga od kandydatów szczególnych indywidualnych predyspozycji, w szczególności plastycznych lub muzycznych;</p> <p>§ 8, ust. 2. pkt 8. Laureaci i finaliści ogólnopolskich olimpiad przedmiotowych oraz laureaci konkursów o zasięgu wojewódzkim i ponadwojewódzkim, których program obejmuje w całości lub poszerza treści podstawy programowej, co najmniej jednego przedmiotu, przyjmowani są do wybranej szkoły ponadgimnazjalnej niezależnie od kryteriów, o których mowa w ust. 1.</p> <p>§ 10. Przy przyjmowaniu do szkół, o których mowa w § 8 ust. 1, w przypadku równorzędnych wyników uzyskanych w postępowaniu kwalifikacyjnym pierwszeństwo mają: kandydaci o ukierunkowanych i udokumentowanych zdolnościach, którym ustalono indywidualny program lub tok nauki;</p>
<p>Uwagi/komentarze</p>	<p>Analizując to rozporządzenie warto zwrócić uwagę na to, że zdolni kandydaci do szkół ponadgimnazjalnych mają dużo większe możliwości wyboru dalszej ścieżki kształcenia niż zdolni kandydaci do gimnazjów. Jest to związane z tzw. rejonizacją gimnazjów, do których w pierwszej kolejności przyjmowani są uczniowie zamieszkałi w rejonie danej szkoły. Teoretycznie zdarzyć się więc może sytuacja, że uczeń zdolny nie będzie mógł uczyć się w wymarzonej szkole ze względu na brak wolnych miejsc. Jednak pomimo tego, że na mocy § 5. 1. omawianego rozporządzenia do klasy pierwszej gimnazjum ogólnodostępnego prowadzonego przez gminę lub innego należącego do sieci gimnazjów ustalonej przez gminę przyjmuje się w pierwszej kolejności, z urzędu – absolwentów szkół podstawowych zamieszkałych w obwodzie danego gimnazjum to szkoły wyraźnie zabiegają o uczniów spoza rejonu, będących np. laureatami konkursów, czy olimpiad.</p>
<p>3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 roku w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. 2012, Nr 0, poz. 204)</p> <p>Uwagi/komentarze</p>	<p>§ 2, ust. 1. Ramowy plan nauczania określa:</p> <p>§ 2, ust. 1. pkt 5. wymiar godzin do dyspozycji dyrektora szkoły przeznaczonych na:</p> <p>a) zwiększenie liczby godzin wybranych obowiązkowych zajęć edukacyjnych, zajęcia realizujące potrzeby i zainteresowania uczniów; z uwzględnieniem art. 42 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz.U. z 2006 r. Nr 97, poz. 674, z późn. zm.).</p> <p>To rozporządzenie również nie odnosi się w sposób bezpośredni do ucznia zdolnego, ale wskazuje, jak mogą być zagospodarowane godziny do dyspozycji dyrektora na każdym etapie edukacyjnym.</p>

<p>4. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 czerwca 2012 roku w sprawie dopuszczenia do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczenia do użytku szkolnego podręczników (Dz.U. 2012, Nr 0, poz. 752)</p>	<p>§ 2, ust. 1. Program wychowania przedszkolnego dopuszcza do użytku w danym przedszkolu lub oddziale przedszkolnym w szkole podstawowej odpowiednio dyrektor przedszkola lub dyrektor szkoły podstawowej, na wniosek nauczyciela lub nauczycieli. W przypadku innej formy wychowania przedszkolnego, program wychowania przedszkolnego dopuszcza dyrektor przedszkola lub dyrektor szkoły podstawowej, który zatrudnia nauczyciela prowadzącego zajęcia w innej formie wychowania przedszkolnego, na wniosek tego nauczyciela.</p> <p>§ 2, ust. 1, pkt 1. Program nauczania dla zajęć edukacyjnych z zakresu kształcenia ogólnego, zwany dalej „programem nauczania ogólnego”, oraz program nauczania dla zawodu dopuszcza do użytku w danej szkole dyrektor szkoły, na wniosek nauczyciela lub nauczycieli.</p> <p>§ 2, ust. 1, pkt 2. Nauczyciel może zaproponować program wychowania przedszkolnego, program nauczania ogólnego albo program nauczania dla zawodu opracowany samodzielnie lub we współpracy z innymi nauczycielami. Nauczyciel może również zaproponować program opracowany przez innego autora (autorów) lub program opracowany przez innego autora (autorów) wraz z dokonanymi zmianami. Zaproponowany przez nauczyciela program wychowania przedszkolnego, program nauczania powinien być dostosowany do potrzeb i możliwości uczniów, dla których jest przeznaczony.</p> <p>Wskazane uregulowanie prawne daje nauczycielom możliwość wyboru/modyfikacji, samodzielnego lub we współpracy, opracowania programu nauczania oraz wyboru podręczników. Wobec powyższego dyrektor szkoły/placówki powinien zadbać o doskonalenie umiejętności nauczycieli w zakresie wyboru czy opracowywania programów z uwzględnieniem potrzeb, możliwości i zainteresowań uczniów, w tym uczniów zdolnych. Na mocy tego rozporządzenia dyrektor szkoły/placówki, przed dopuszczeniem programu do użytku, ma prawo również zasięgnąć opinii innego nauczyciela, zespołu nauczycieli, doradcy metodycznego, konsultanta, czy specjalisty (np. pracodawcy). Taka opinia powinna zawierać ocenę zgodności programu nauczania z podstawą programową i dostosowania programu do potrzeb i możliwości uczniów, dla których jest przeznaczony.</p>
<p>Uwagi/komentarze</p>	
<p>5. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 roku z późn. zm. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. 2007, Nr 83, poz. 562 z późn. zm.)</p>	<p>§ 6, ust. 1. Nauczyciel jest obowiązany indywidualizować pracę z uczniem na obowiązkowych i dodatkowych zajęciach edukacyjnych, odpowiednio do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia.</p> <p>§ 20, ust. 2. Na wniosek rodziców (prawnych opiekunów) i po uzyskaniu zgody wychowawcy klasy lub na wniosek wychowawcy klasy i po uzyskaniu zgody rodziców (prawnych opiekunów) rada pedagogiczna może postanowić o promowaniu ucznia klasy I i II szkoły podstawowej do klasy programowo wyższej również w ciągu roku szkolnego.</p> <p>§ 20, ust. 4. Począwszy od klasy IV szkoły podstawowej, uczeń, który w wyniku klasyfikacji rocznej uzyskał z obowiązkowych zajęć edukacyjnych średnią ocen co najmniej 4,75 oraz co najmniej bardzo dobrą ocenę zachowania, otrzymuje promocję do klasy programowo wyższej z wyróżnieniem.</p> <p>§ 20, ust. 7. Laureaci konkursów przedmiotowych o zasięgu wojewódzkim i ponadwojewódzkim w szkole podstawowej i gimnazjum oraz laureaci i finaliści olimpiad przedmiotowych w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych otrzymują z danych zajęć edukacyjnych celującą roczną (semestralną) ocenę klasyfikacyjną. Uczeń, który tytuł laureata konkursu przedmiotowego o zasięgu wojewódzkim i ponadwojewódzkim bądź laureata lub finalisty olimpiady przedmiotowej uzyskał po ustaleniu albo uzyskaniu rocznej (semestralnej) oceny klasyfikacyjnej z zajęć edukacyjnych, otrzymuje z tych zajęć edukacyjnych celującą końcową ocenę klasyfikacyjną.</p> <p>§ 22, ust. 2. Uczeń kończy szkołę podstawową, gimnazjum lub szkołę ponadgimnazjalną z wyróżnieniem, jeżeli w wyniku klasyfikacji końcowej, o której mowa w ust. 1 pkt 1, uzyskał z obowiązkowych zajęć edukacyjnych średnią ocen co najmniej 4,75 oraz co najmniej bardzo dobrą ocenę zachowania.</p>

<p>§ 39. 1. Laureaci i finaliści olimpiad przedmiotowych oraz laureaci konkursów przedmiotowych o zasięgu wojewódzkim lub ponadwojewódzkim, o których mowa w przepisach w sprawie organizacji oraz sposobu przeprowadzania konkursów, turniejów i olimpiad, organizowanych z zakresu jednego z przedmiotów objętych sprawowaniem lub egzaminem gimnazjalnym, są zwolnieni:</p> <p>1) w przypadku uczniów szkoły podstawowej – z odpowiedniej części sprawdzianu;</p> <p>2) w przypadku uczniów gimnazjum – z danego zakresu odpowiedniej części egzaminu gimnazjalnego, a w przypadku języka obcego nowożytnego – z części trzeciej tego egzaminu.</p> <p>2. Zwolnienie, o którym mowa w ust. 1, następuje na podstawie zaświadczenia stwierdzającego uzyskanie przez ucznia szkoły podstawowej albo gimnazjum tytułu odpowiednio laureata lub finalisty. Zaświadczenie przedkłada się przewodniczącemu szkolnego zespołu egzaminacyjnego, o którym mowa w § 40 ust. 1.</p> <p>3. Zwolnienie, o którym mowa w ust. 1, z odpowiedniej części sprawdzianu albo z danego zakresu części pierwszej lub z danego zakresu części drugiej egzaminu gimnazjalnego jest równoznaczne z uzyskaniem z danej części sprawdzianu albo danego zakresu odpowiedniej części egzaminu gimnazjalnego najwyższego wyniku.</p> <p>4. Zwolnienie, o którym mowa w ust. 1, z części trzeciej egzaminu gimnazjalnego jest równoznaczne z uzyskaniem z tej części egzaminu gimnazjalnego najwyższego wyniku na poziomie podstawowym i rozszerzonym.</p> <p>5. W przypadku gdy uczeń uzyskał tytuł laureata lub finalisty, o których mowa w ust. 1, z innego języka obcego nowożytnego niż ten, który zadeklarował odpowiednio w części drugiej sprawdzianu albo w części trzeciej egzaminu gimnazjalnego, dyrektor szkoły na wniosek rodziców (prawnych opiekunów) ucznia, złożony nie później niż na 2 tygodnie przed terminem sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego, informuje komisję okręgową o zmianie języka obcego nowożytnego, jeżeli uczeń uczy się tego języka obcego nowożytnego w szkole jako przedmiotu obowiązkowego. Przepisy ust. 3 i 4 stosuje się odpowiednio.</p> <p>§ 60. ust. 1. Laureaci i finaliści olimpiad przedmiotowych są zwolnieni z egzaminu maturalnego z danego przedmiotu na podstawie zaświadczenia stwierdzającego uzyskanie przez ucznia szkoły ponadgimnazjalnej tytułu odpowiednio laureata lub finalisty.</p> <p>§ 112. ust. 1. Laureaci i finaliści turniejów lub olimpiad tematycznych związanych z wybranym obszarem kształcenia zawodowego są zwolnieni z części pisemnej egzaminu zawodowego na podstawie zaświadczenia stwierdzającego uzyskanie tytułu odpowiednio laureata lub finalisty.</p> <p>§ 112. ust. 2. Zwolnienie laureata lub finalisty turnieju lub olimpiady tematycznej z części pisemnej egzaminu zawodowego jest równoznaczne z uzyskaniem z części pisemnej egzaminu zawodowego najwyższego wyniku.</p> <p>§ 4. W roku szkolnym 2013/2014 w przypadku gdy uczeń uzyskał tytuł laureata lub finalisty, o których mowa w § 39 ust. 1 rozporządzenia wymienionego w § 1 niniejszego rozporządzenia, z innego języka obcego nowożytnego niż ten, który zadeklarował w części trzeciej egzaminu gimnazjalnego, dyrektor szkoły na wniosek rodziców (prawnych opiekunów) ucznia, złożony nie później niż na 2 tygodnie przed terminem egzaminu gimnazjalnego, informuje komisję okręgową o zmianie języka obcego nowożytnego, jeżeli uczeń uczy się tego języka obcego nowożytnego w gimnazjum jako przedmiotu obowiązkowego.</p>	<p>Rozporządzenie to reguluje szereg przywilejów dla uczniów zdolnych, które są z pewnością motywatorem do planowania ścieżki edukacyjnej.</p>
	<p>Uwagi/komentarze</p>

<p>6. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 października 2012 roku w sprawie warunków tworzenia, organizacji oraz działania oddziałów sportowych, szkół sportowych oraz szkół mistrzostwa sportowego (Dz.U. 2012, poz.1129)</p>	<p>§ 6, ust. 1. W oddziałach sportowych, szkołach sportowych oraz szkołach mistrzostwa sportowego, z zastrzeżeniem ust. 2, realizuje się następujące etapy szkolenia sportowego:</p> <p>§ 6, ust. 1, pkt 1. ukierunkowany – realizowany w klasach IV-VI szkoły podstawowej i wszystkich klasach gimnazjum, mający na celu ujawnienie predyspozycji i uzdolnień kwalifikujących uczniów do szkolenia w określonym sporcie;</p> <p>§ 6, ust. 1, pkt 2. specjalistyczny – realizowany w szkołach ponadgimnazjalnych.</p> <p>§ 6, ust. 1, pkt 3. W następujących sportach: pływanie, gimnastyka artystyczna, gimnastyka sportowa, akrobatyka sportowa, łyżwiarstwo figurowe, narciarstwo alpejskie i tenis stołowy, ukierunkowany etap szkolenia sportowego może być realizowany od klasy I szkoły podstawowej, a specjalistyczny – od klasy I gimnazjum.</p> <p>§ 11, ust. 1. Zadaniem oddziału sportowego, szkoły sportowej oraz szkoły mistrzostwa sportowego jest stworzenie uczniom optymalnych warunków, umożliwiających godzenie zajęć sportowych z innymi zajęciami edukacyjnymi, w szczególności przez:</p> <p>§ 11, ust. 1, pkt 1. opracowanie tygodniowego planu zajęć tak, aby rozkład innych zajęć edukacyjnych był dostosowany do rozkładu zajęć sportowych;</p> <p>§ 11, ust. 1, pkt 2. dążenie do maksymalnego opanowania i utrwalenia przez uczniów wiadomości, objętych programem nauczania, na zajęciach edukacyjnych;</p> <p>§ 11, ust. 1, pkt 3. umożliwienie uczniom osiągnięciem bardzo dobre wyniki sportowe i uczestniczącym w zawodach ogólnopolskich lub międzynarodowych realizowania indywidualnego programu lub toku nauki, na podstawie przepisów w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki;</p> <p>§ 11, ust. 1, pkt 4. organizowanie ferii letnich i zimowych w ciągu całego roku szkolnego, z dostosowaniem ich terminów do terminów zawodów sportowych, przy zachowaniu liczby dni wolnych od zajęć dydaktyczno-wychowawczych, określonych w przepisach w sprawie organizacji roku szkolnego.</p> <p>§ 11, ust. 2. Dla uczniów dwóch ostatnich klas ponadgimnazjalnej szkoły mistrzostwa sportowego może być prowadzony w szkole kurs instruktorski w uprawianym przez nich sporcie.</p>
<p>Uwagi/komentarze</p>	<p>Rozporządzenie to, oprócz szeregu dostosowań dla uczniów uzdolnionych sportowo, daje podstawę do współpracy oddziałów sportowych, szkół sportowych oraz szkół mistrzostwa sportowego z polskimi związkami sportowymi, klubami sportowymi, stowarzyszeniami prowadzącymi działalność statutową w zakresie kultury fizycznej lub uczelniami prowadzącymi studia wyższe na kierunku związanym z dziedziną nauk o kulturze fizycznej w zakresie pomocy szkoleniowej, wzajemnego udostępniania obiektów lub urządzeń sportowych, korzystania z opieki medycznej i zabiegów odnowy biologicznej, prowadzenia badań diagnostycznych, a także tworzenia warunków do uczestnictwa uczniów w zawodach krajowych i międzynarodowych. Warto zauważyć, że omawiane uregulowanie prawne w sposób szczególny traktuje uczniów uczęszczających do szkół wymienionych w rozporządzeniu. Uczniowie ci mają zagwarantowany prawie największy, tygodniowy wymiar godzin zajęć sportowych (co najmniej 10 godzin – w oddziałach sportowych i szkołach sportowych, oraz co najmniej 16 godzin w szkołach mistrzostwa sportowego).</p>

<p>7. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 maja 2011 roku w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz.U. 2011, Nr 109, poz. 631)</p>	<p>§ 3, ust. 1. Placówka wychowania pozaszkolnego realizuje zadania edukacyjne, wychowawcze, kulturalne, profilaktyczne, opiekuńcze, prozdrowotne, sportowe i rekreacyjne.</p> <p>§ 3, ust. 2. Placówka wychowania pozaszkolnego realizuje zadania wymienione w ust. 1 przez:</p> <p>§ 3, ust. 2, pkt 1. prowadzenie zajęć wspierających rozwój dzieci i młodzieży, mających na celu:</p> <p>a) rozwijanie zainteresowań, szczególnych uzdolnień, doskonalenie umiejętności oraz pogłębianie wiedzy,</p> <p>§ 4, ust. 1. W placówce wychowania pozaszkolnego są organizowane zajęcia stałe, okresowe lub okazjonalne, wynikające z potrzeb środowiska lokalnego.</p> <p>§ 53. Do zadań domu wczasów dziecięcych w szczególności należy:</p> <p>§ 53, ust. 2. organizowanie zajęć mających na celu rozwijanie zainteresowań i szczególnych uzdolnień wychowanków;</p>
<p>Uwagi/komentarze</p>	<p>Oferta placówek wychowania pozaszkolnego (pałace młodzieży, młodzieżowe domy kultury, międzyszkolne ośrodki sportowe, ogniska pracy pozaszkolnej, ogrody jordanowskie i pozaszkolne placówki specjalistyczne) oraz domów wczasów dziecięcych może być uzupełnieniem oferty szkół w zakresie m.in. rozwoju zainteresowań oraz szczególnych uzdolnień dzieci i uczniów. Z uwagi na dużą swobodę w organizowaniu zajęć stałych, okresowych i okazjonalnych, placówki te mogą, a nawet powinny bardzo precyzyjnie zaplanować wsparcie uczniów zdolnych.</p>
<p>8. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 roku w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki (Dz.U. 2001, Nr 3, poz. 28)</p>	<p>§ 1. Uczeń realizujący indywidualny program nauki kształci się w zakresie jednego, kilku lub wszystkich obowiązujących zajęć edukacyjnych, przewidzianych w szkolnym planie nauczania dla danej klasy, według programu dostosowanego do jego uzdolnień, zainteresowań i możliwości edukacyjnych.</p> <p>§ 2, ust. 1. Uczeń realizujący indywidualny tok nauki kształci się według systemu innego niż udział w obowiązkowych zajęciach edukacyjnych, w zakresie jednego, kilku lub wszystkich obowiązujących zajęć edukacyjnych, przewidzianych w szkolnym planie nauczania dla danej klasy.</p> <p>§ 2, ust. 2. Uczeń objęty indywidualnym tokiem nauki może realizować w ciągu jednego roku szkolnego program nauczania z zakresu dwóch lub więcej klas i może być klasyfikowany i promowany w czasie całego roku szkolnego.</p> <p>§ 2, ust. 3. Indywidualny tok nauki może być realizowany według programu nauczania objętego szkolnym zestawem programów nauczania lub indywidualnego programu nauki, o którym mowa w § 5.</p> <p>§ 3. Uczeń może realizować indywidualny program lub tok nauki na każdym etapie edukacyjnym i w każdym typie szkoły.</p> <p>§ 4, ust. 1. Zezwolenie na indywidualny program lub tok nauki może być udzielone po upływie co najmniej jednego roku nauki, a w uzasadnionych przypadkach – po śródrocznej klasyfikacji ucznia.</p>

<p>Uwagi/komentarze</p>	<p>Omawiane rozporządzenie jest jednym z najważniejszych uregulowań prawnych określających warunki rozwijania zdolności i zainteresowań ucznia przez dostosowanie programu nauczania/uczenia się do jego indywidualnych predyspozycji. Niestety prezentowany akt prawny nie reguluje kwestii konieczności finansowania kształcenia w oparciu o indywidualny program lub tok nauki. Jest to szczególnie utrudnienie w sytuacji konieczności wsparcia ucznia przez specjalistów (np. pracowników wyższych uczelni), niebędących nauczycielami, a tym samym nierealizujących zadań wynikających z art. 42 ustawy Karta Nauczyciela. Taki specjalista nie może być również motywowany nagrodami oraz dodatkami motywacyjnymi. Mimo że szkoły nie posiadają albo posiadają znaczenie ograniczone środki na takie cele to istnieje możliwość uzyskania zgody od organu prowadzącego na zaplanowanie w budżecie funduszy na takie wsparcie. Ogromną rolę odgrywa tu Europejski Fundusz Społeczny, w ramach którego szkoły/placówki/institucje pozyskują dofinansowanie na realizację projektów ukierunkowanych m.in. na rozwój ucznia zdolnego.</p>
<p>9. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 29 stycznia 2002 roku z późn. zm. w sprawie przeprowadzania konkursów, turniejów i olimpiad (Dz.U. 2002, Nr 13, poz. 125)</p>	<p>§ 1, ust. 1. Dla uczniów klas IV-VI szkół podstawowych oraz dla uczniów gimnazjów organizowane są konkursy. § 1, ust. 2. Konkursy dla uczniów szkół podstawowych mogą być organizowane ze wszystkich zajęć edukacyjnych objętych ramowym planem nauczania szkoły podstawowej dla klas IV-VI. § 1, ust. 3. Konkursy dla uczniów gimnazjów mogą być organizowane ze wszystkich zajęć edukacyjnych objętych ramowym planem nauczania gimnazjum. § 2. Konkursy mogą być organizowane jako: 1) konkursy interdyscyplinarne – obejmujące elementy treści podstaw programowych różnych przedmiotów lub bloków przedmiotowych 2) konkursy przedmiotowe – obejmujące i poszerzające treści podstawy programowej jednego przedmiotu 3) konkursy tematyczne – związane z wybranym przedmiotem lub blokiem przedmiotowym § 3, ust. 1. Konkursy mogą mieć zasięg wojewódzki lub ponadwojewódzki. § 7, ust. 1. Dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych: liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych, techników, uzupełniających liceów ogólnokształcących i techników uzupełniających oraz dla uczniów ponadpodstawowych szkół średnich, ogólnokształcących i zawodowych, dających możliwość uzyskania świadectwa dojrzałości, z każdego przedmiotu ogólnokształcącego lub dziedziny wiedzy mogą być organizowane: § 7, ust. 1, pkt 1. olimpiady interdyscyplinarne – obejmujące elementy treści podstaw programowych różnych przedmiotów, § 7, ust. 1, pkt 2. olimpiady przedmiotowe – obejmujące i poszerzające treści podstawy programowej jednego przedmiotu przewidzianego w ramowym planie nauczania, § 7, ust. 1, pkt 3. olimpiady z przedmiotów dodatkowych – obejmujące wiedzę z przedmiotów, które mogą być nauczane jako przedmioty dodatkowe, § 7, ust. 1, pkt 4. olimpiady tematyczne – związane z wybranym przedmiotem lub dziedziną wiedzy. § 7, ust. 2. W olimpiadzie mogą również uczestniczyć – za zgodą komitetów okręgowych – laureaci konkursów, rekomendowani przez komisje konkursowe, o których mowa w § 4, oraz uczniowie szkół podstawowych, gimnazjów, zasadniczych szkół zawodowych i szkół zasadniczych – realizujący indywidualny program lub tok nauki, rekomendowani przez szkołę. § 10, ust. 1. Dla uczniów zasadniczych szkół zawodowych, szkół zasadniczych i szkół średnich zawodowych mogą być organizowane turnieje, jako trójstopniowe zawody o zasięgu ogólnopolskim, obejmujące problematykę związaną z przygotowaniem do podjęcia pracy zawodowej.</p>

<p>Uwagi/komentarze</p>	<p>Udział w konkursach, olimpiadach daje dzieciom i młodzieży dużo satysfakcji, pozwala na nabycie nowych doświadczeń, uczy zdrowej rywalizacji, daje możliwość wykazania się wiedzą i umiejętnościami w obszarze zainteresowań, a także szereg przywilejów, np. celujących ocen z przedmiotów, zwolnień ze sprawdzianu, części egzaminów gimnazjalnych oraz naturalnych z danego przedmiotu.</p>
<p>10. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2013, poz. 532)</p>	<p>§ 3. 1. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, wynikających w szczególności:</p> <ol style="list-style-type: none"> 4) ze szczególnych uzdolnień; § 7. 1. W szkole pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana w trakcie bieżącej pracy z uczniem oraz w formie: <ol style="list-style-type: none"> 2) zajęć rozwijających uzdolnienia; 5) zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej – w przypadku uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych; 6) warsztatów; 7) porad i konsultacji. <p>§ 19. 1. Nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści w przedszkolu, szkole i placówce rozpoznają odpowiednio indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz indywidualne możliwości psychofizyczne uczniów, w tym ich zainteresowania i uzdolnienia.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści w przedszkolu, szkole i placówce prowadzą w szczególności: <ol style="list-style-type: none"> 2) w szkole – obserwację pedagogiczną, w trakcie bieżącej pracy z uczniami, mającą na celu rozpoznanie u uczniów: b) w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej – doradztwo edukacyjno-zawodowe.
<p>Uwagi i komentarze:</p>	<p>W tym miejscu należy zaznaczyć, że Ministerstwo Edukacji Narodowej podpisało z dniem 30 kwietnia 2013 roku nowe rozporządzenie, zmieniające rozporządzenie w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach z dn. 17 listopada 2010 r. W wyniku przeprowadzonego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej pilotażu, wywnioskowano, że część przepisów (np. dotyczących sposobu organizacji pracy zespołów nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych oraz specjalistów) rozporządzenia z 2010 r. jest różnie interpretowana, co przyczynia się do niewłaściwej organizacji pracy (np. w zakresie powoływania i organizacji pracy zespołów). Doprecyzowanie/uszczegółowienie/zmian niektórych przepisów w nowym rozporządzeniu wynika z potrzeby i konieczności:</p> <ul style="list-style-type: none"> • usprawnienia rozwiązań w zakresie kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, • unormowania zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolach, szkołach i placówkach, w sposób umożliwiający zapewnienie każdemu uczniowi kompleksowej oferty pomocy w środowisku jego kształcenia i wychowania, • ułatwienia dyrektorom przedszkoli, szkół i placówek organizowania i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniom w praktyce, • zwiększenia autonomii dyrektorów przedszkoli, szkół i placówek w zakresie organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniom.

	<p>Zaproponowane zmiany dotyczą zasad udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej dążą do zapewnienia uczniom lepszej opieki poprzez większą elastyczność procedur i zmniejszenie dokumentacji poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zniesienie obowiązku opracowywania Kart Indywidualnych Potrzeb Ucznia oraz Planów Działań Wspierających, • prowadzenie dzienników z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej na dotychczasowych zasadach, a w przypadku uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego konstruowanie Indywidualnych Programów Edukacyjno-Terapeutycznych, • elastyczny dobór osób współpracujących w zakresie udzielania konkretnemu uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej. <p>Warto zauważyć, że prawodawca w szczególny sposób umieszcza w pomocy psychologiczno-pedagogicznej nauczycieli oddziałów przedszkolnych, wychowawców klas oraz wychowawców grup wychowawczych, którzy odpowiedzialni będą za planowanie i koordynowanie udzielania dzieciom i młodzieży pomocy psychologiczno-pedagogicznej.</p>
<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 roku w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. 2013, poz. 199)</p>	<p>1 lutego 2013 r. w Dzienniku Ustaw opublikowano nowe rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradni specjalistycznych, które weszło w życie 15 marca 2013 r., i które zastąpiło rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. Nr 228, poz. 1488).</p> <p>Jak wyjaśnia ministerstwo, wprowadzenie nowych rozwiązań wynika z potrzeby wdrożenia takiego poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego, które będzie stanowiło jeden z elementów systemu wspomagania przedszkoli, szkół i placówek, realizowanego również przez placówki doskonalenia nauczycieli oraz biblioteki pedagogiczne¹⁴⁰.</p> <p>Formy realizowania przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym poradnie specjalistyczne, dotychczasowych zadań nie ulegają zasadniczej zmianie. Na mocy nowego rozporządzenia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wprowadzono obowiązkowe organizowanie i prowadzenie sieci współpracy i samokształcenia dla nauczycieli, wychowawców i specjalistów udzielających pomocy psychologiczno-pedagogicznej, zatrudnionych w przedszkolach, szkołach i placówkach, którzy w zorganizowany sposób współpracują ze sobą w celu doskonalenia swojej pracy, w szczególności poprzez wymianę doświadczeń, • doprecyzowano zadania poradni dotyczące wsparcia przedszkoli i szkół we właściwej organizacji kształcenia dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, które może być realizowane jako współpraca w określaniu nie tylko niezbędnych warunków do nauki, ale także sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych, w tym z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych. <p>Należy podkreślić, że zgodnie z nowym rozporządzeniem poradnie psychologiczno-pedagogiczne będą wspomagać przedszkola, szkoły i placówki w opisanym zakresie, a także organizować i prowadzić sieć współpracy i samokształcenia obowiązkowo od stycznia 2016 r. Do tego czasu zadania określone w nowym rozporządzeniu poradnie mogą realizować fakultatywnie.</p>

¹⁴⁰ Ministerstwo Edukacji Narodowej, http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=3957%3Arozporzadzenie-w-sprawie-zasad-dziaania-publicznych-poradni-psychologiczno-pedagogicznych-w-tym-poradni-specjalistycznych-opublikowane&catid=274%3Aycie-szkoly-pomoc-psych-ped-poradnie&Itemid=363 (dostęp: 16.02. 2013).

Przygotowując nauczycieli do szeroko rozumianego wsparcia dzieci i młodzieży uzdolnionej oraz szczególnie uzdolnionej należy uwzględnić treści innych rozporządzeń:

1. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. 2010, Nr 228, poz. 1490 z późn. zm.)
2. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (Dz.U. 2010, Nr 228, poz. 1489 z późn. zm)
3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 9 kwietnia 2002 roku w sprawie warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez publiczne szkoły i placówki (Dz.U. 2002, Nr 56, poz. 506 z późn. zm).

Przedstawiona powyżej lista uregulowań prawnych nie wyczerpuje z pewnością wszystkich konwencji, ustaw, rozporządzeń, oraz uchwał obligujących do szczególnego zainteresowania się dyrektorów, nauczycieli, specjalistów i rodziców dzieckiem uzdolnionym. Warto jednak podkreślić, że największy sukces jest możliwy wtedy, gdy spotka się odpowiedni uczeń z odpowiednim nauczycielem. Bowiem połączenie potencjału i ciekawości poznawczej ucznia z pasją i zaangażowaniem nauczyciela często prowadzi do dokonania i osiągnięcia przewyższających planowane efekty.

Podsumowanie

Edukacja dla każdego ucznia rozumiana, jako indywidualizacja jest imperatywem społecznym i pedagogicznym znajdującym odzwierciedlenie w uregulowaniach prawa oświatowego, które między innymi stanowi, że *nauczyciel zobowiązany jest wspierać każdego ucznia w jego rozwoju*¹⁴¹. Dlatego działalność szkoły powinna koncentrować się na rozpoznawaniu predyspozycji i potrzeb uczniów oraz organizowaniu środowiska uczenia się optymalnie sprzyjającego ich wszechstronnemu rozwojowi.

W każdym gimnazjum, niezależnie od położenia geograficznego, zasobów materialnych, liczby nauczycieli i wychowanków, możliwe jest odkrywanie i pielęgnowanie zdolności i talentów uczniów. Żeby tak było wszyscy nauczyciele i specjaliści zaangażowani w proces kształcenia ucznia zdolnego powinni współpracować ze sobą i z rodzicami respektując reguły partnerstwa, współodpowiedzialności, współdecydowania i współuczestnictwa.

Aby właściwie organizować wsparcie ucznia zdolnego trzeba dokonać identyfikacji i diagnozy pedagogicznej oraz specjalistycznej z zastosowaniem zasady triangulacji źródeł oraz sposobów badań. Wyniki rozpoznania mocnych i słabych stron ucznia są podstawą zaplanowania zindywidualizowanej pracy zgodnie z obowiązującymi wymaganiami, a także z uwzględnieniem zasobów szkoły i środowiska lokalnego. Kluczowe jest precyzyjne określenie celów indywidualnego programu dla ucznia zdolnego oraz możliwych dostosowań adekwatnych do potrzeb.

W procesie kształcenia zdolnego gimnazjalisty istotną rolę odgrywają instytucje wspierające edukację, (np. poradnie psychologiczno-pedagogiczne, placówki wychowania pozaszkolnego, stowarzyszenia, fundacje, domy kultury, centra zajęć pozaszkolnych, placówki kulturalno-oświatowe, ośrodki doskonalenia nauczycieli, szkoły ponadgimnazjalne i wyższe). Możliwe jest utworzenie sieci współpracy specjalizujących się w działaniach na rzecz ucznia zdolnego, podobnie jak w przypadku projektów, tj. DIAMEnT, zDolny Ślązak, Mazowieckie Centra Talentu i Kariery, Zdolni z Pomorza, itp., a także w ramach projektu systemowego Ośrodka Rozwoju Edukacji pn.: „System doskonalenia nauczycieli oparty na ogólnodostępnym kompleksowym wspomaganie szkół”.

Na każdym etapie realizacji procesu wsparcia ważne jest monitorowanie przebiegu prac i bieżących postępów uczniów, a zakończeniu wdrażania programu towarzyszy ewaluacja sumatywna. Wyniki stałej analizy efektów podjętych działań oraz wyniki ewaluacji są podstawą formułowania konstruktywnych wniosków i opracowania rekomendacji, a także wykorzystania pozytywnych doświadczeń w dalszej pracy.

Kształcenie uczniów zdolnych powinno być procesem kompleksowym, świadomie zaplanowanym i realizowanym z zaangażowaniem wielu podmiotów. Na zakończenie warto przypomnieć, że każdy człowiek:

- jako indywidualność powinien mieć świadomość samego siebie i poczucie własnej wartości – znać swoje atuty, możliwości, potrzeby i ograniczenia, powinien umieć wzmocnić swą wyjątkowość, oryginalność i wykorzystywać własny potencjał dla swojego rozwoju, być ciekawy świata, otwarty na ludzi i ich potrzeby, gotowy do zmian, mieć pasję ...

---

¹⁴¹ Art. 6.2., *Ustawa Karta Nauczyciela...*, dz. cyt., Dz.U. 1982, Nr 3, poz. 19.

- jako istota społeczna powinien umieć funkcjonować wśród ludzi – skutecznie komunikować się, postępować zgodnie z uznanymi społecznie normami, współdziałać, oferować „coś” innym, mieć poczucie odpowiedzialności społecznej, bezpieczeństwa i przynależności ...

Dlatego zadaniem rodziny i szkoły jest dawanie uczniom „korzeni i skrzydeł”. Wyposażeni w nie będą:

- mieli poczucie tożsamości indywidualnej i społecznej,
- dążyli do pełni własnego rozwoju,
- wywiązywali się ze swoich ról,
- posiadali umiejętność przystosowywania się do nowych warunków, do zmian,
- mobilni mentalnie, społecznie, zawodowo,
- radzili sobie w dorosłym życiu.

Zadanie to może realizować nauczyciel, który ma świadomość, że jego rola polega na byciu inicjatorem i organizatorem atrakcyjnych dla ucznia sytuacji edukacyjnych, byciu przewodnikiem wspierającym ucznia w samodzielnym uczeniu się i osiąganiu sukcesów na miarę własnych możliwości. Poszukuje on rozwiązań, które zapewniają różnorodność, oryginalność działań, rozbudzają ciekawość poznawczą i motywację ucznia, a tym samym uwzględniają indywidualny potencjał ucznia, jego potrzeby, zainteresowania i styl uczenia się oraz wyzwalają zaangażowanie i radość z uczenia się.

Nauczyciel tak postrzegający swą powinność nie tylko legitymuje się kwalifikacjami i kompetencjami zawodowymi (wiedzą i umiejętnościami merytorycznymi, psychologicznymi, metodycznymi, doświadczeniem i bogatym warsztatem pracy), ale także nie uznaje rutyny, jest kreatywny, refleksyjny, krytyczny wobec siebie i własnych działań, elastyczny i autentyczny. Cechuje go także orientacja na wyznaczone cele i różne drogi ich osiągnięcia oraz pozytywne myślenie, cierpliwość, empatia, wrażliwość, szacunek dla innych, optymizm pedagogiczny.

Życzymy czytelnikom, aby ich uczniom „chciało się chcieć” i aby pamiętali, że zdaniem Martina Buber *nauczyciel-mistrz uczy tak, jakby nie uczył*.

Bibliografia

Pozycje książkowe

1. Bargielska A., *Znaczenie dramy w kształtowaniu się kompetencji krytycznych uczniów w klasie szkolnej*, w: *Drama*, zeszyt 47, 2003/2004.
2. Bates J., *Dzieci zdolne, ambitne i utalentowane*, tłum. R. Waliś, K.E. Liber, Warszawa 2005.
3. Bernacka R.E., *Zdolności a uzdolnienie*, w: *Wychowawca*, nr 01/2006.
4. Bieluga K., *Nauczycielskie rozpoznawanie cech inteligencji i myślenia twórczego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2003.
5. Borzym I., *Praca z uczniem zdolnym*, w: K. Kruszewski (red.), *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa 1991.
6. Brzezińska A.I., Rycielska L., *Tutoring jako czynnik rozwoju ucznia i nauczyciela*, w: M. Budzyński, P. Czekiernia, J. Traczyński, Z. Zalewski, A. Zembruska (red.), *Tutoring w szkole. Między teorią a praktyką*, Towarzystwo Edukacji Otwartej, Wrocław 2009.
7. Buckley M.A., Zimmermann S.H., *Mentoring Children and Adolescents: A Guide to the Issues*, Praeger, Westport 2003.
8. Cichosz P., *Systemy uczące się*, WNT, Warszawa 2000.
9. Czaja-Chudyba I., *Odkrywanie zdolności dziecka*, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków 2005.
10. Czelakawska D., *Inteligencja i zdolności twórcze dzieci w początkowym okresie edukacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
11. Dąbrowska T., Madziara A., *Nauczyciel lider*, Poradnik dla nauczyciela, RAABE, Warszawa 2006.
12. Dzierzbicka W., Dobrowolski, S., *Eksperymenty pedagogiczne w Polsce w latach 1900-1939*, Ossolineum, Wrocław 1963.
13. Dzierzgowska I., *Nauczanie nauczycieli. Podręcznik dla edukatora*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2001.
14. Dzierzgowska I., *Pracujemy metodą projektów*, Prezentacja multimedialna RAABE, Warszawa 2008.
15. Dzierzgowska I., *Rodzice w szkole*, CODN, Warszawa 1999.
16. Eby J.W., Smutny J.F., *Jak kształcić uzdolnienia dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998.
17. Filas A., Socha N., *Jak wychować geniusza? Radość tworzenia*, w: *Wprost*, 13 kwietnia 1997.
18. Forýs M., *Zdolności osób z dysleksją w świetle literatury obcojęzycznej* w: W. Limont, K. Nielek-Zawadzka (red.), *Dylematy edukacji artystycznej. Edukacja artystyczna a potencjał twórczy człowieka*, T. II, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.
19. Forýs M., *Twórcze i zaburzone zachowania uczniów dyslektycznych – implikacje dla praktyki edukacyjnej*, Jubileusz 50-lecia Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 4 im. Janusza Korczaka w Krakowie, Wyd. Czuwajmy, Kraków 2008.
20. Funk, D., *Metody rozpoznawania dzieci wybitnie uzdolnionych bez używania testów*, w: *Biuletyn Mensy Polskiej*, Luty 2003, numer 1 (87), Rok XIV.
21. Guilford J.P., *Natura inteligencji człowieka*, PWN, Warszawa 1978.
22. Hernik K., Solon-Lipiński M., Stasiowski J., *Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi. Raport z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli i szkół*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2012.

23. Hłobił A., *Działalność szkoły we wspomaganii rozwoju ucznia zdolnego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2010.
24. Jakubiak-Zapalska, E., *Uczeń zdolny i jego rozpoznawanie*, Kolegium Nauczycielskie w Radomiu, materiały prezentowane podczas XV Konferencji Diagnostyki Edukacyjnej, Kielce 2009.
25. Janas-Stawikowska B., Szczerbiak M., *Kwestionariusz rozmowy z rodzicami*, w: *Modele opieki nad dzieckiem zdolnym: materiały z I i II Forum Wymiany Doświadczeń Osób Pracujących z Dziećmi Zdolnymi*: Warszawa: maj 1998, CMPP-P, Warszawa 2000.
26. Jarosz E., Wysocka E., *Diagnoza psychopedagogiczna*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2006.
27. Karwala S., *Mentoring jako strategia wspierająca wszechstronny rozwój osobisty*, Wyższa Szkoła Biznesu – National Louis University, Nowy Sącz 2009.
28. Kazuk-Janas E., *Praca z dzieckiem zdolnym w szkole*, ETPP Kongres Polonii Kanadyjskiej 1997, b.m.w.
29. Klawiter A., *Formy aktywności umysłu*, PWN, Warszawa 2008.
30. Koludo A., Wojtuś D., Wrąbel B., Pastusiak J., *EUBuildIT*, Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego, Łódź 2008.
31. Konarzewska G. (red.), *Rozpoznawanie uzdolnień dzieci. Materiały posesyjne XI sesji postępu pedagogicznego*, CDN, Szczecin 1989.
32. Korporowicz L., *Ewaluacja – zaproszenie do rozwoju*, w: *Edukacja i dialog*, nr 6/2000.
33. Królikowski J., *Projekt edukacyjny. Materiały dla zespołów międzyprzedmiotowych*, CODN, Warszawa 2000.
34. Kruszewski K., *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, PWN, Warszawa 1991.
35. Kwaśnica R., *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, w: B. Śliwerski, Z. Kwieciński (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, T. II, PWN, Warszawa 2007.
36. Lewis D., *Jak wychować zdolne dziecko*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1988.
37. Lewis G., *Jak wychować utalentowane dziecko*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 1998.
38. Lewandowska K., *Rozwój zdolności muzycznych*, WSiP, Warszawa 1978.
39. Lewowicki, T., *Kształcenie uczniów zdolnych*, WSiP, Warszawa 1986.
40. Limont W., *Syneptyka a zdolności twórcze*, UMK, Toruń 1994.
41. Limont W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nimi pracować*, GWP, Gdańsk 2010.
42. Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2000.
43. Łobocki M., *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1985.
44. Machulska H., Pruszkowska A., Tatarowicz J., *Drama w szkole podstawowej, Lekcje języka polskiego w klasach 4-6*, Warszawa 1997, s. 67-68, w: E. Szymik, *Drama w nauczaniu języka polskiego*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2011.
45. Maksymowowska M., Werwicka M., *Poradnik wychowawcy*, Wydawnictwo Raabe, Warszawa 2001.
46. Michałak J., Marciniak M., *Ewaluacja a rozwój szkoły i nauczyciela w kontekście pracy z danymi*, w: G. Michalski (red.), *Ewaluacja a jakość edukacji. Konceptje – doświadczenia – kierunki praktycznych rozwiązań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
47. Mogielnicka Z., *Rola mózgu i układu nerwowego w łączności organizmu żywego (człowieka) z otoczeniem*, w: *Drama, Poradnik dla nauczycieli i wychowawców*, zeszyt 31, str. 27, Szkoła Podstawowa w Ostrowcu – Konspekt lekcji biologii.

48. Moos J., Kaczorkiewicz U., *Propozycje organizacji samokształcenia w szkole zawodowej*, w: J. Moos (red.), *Łódzkie Inspiracje oświatowe*, Kuratorium Oświaty i Wychowania, Wojewódzka Rada Postępu Pedagogicznego, Łódź 1988.
49. Moos J., *Wdrażanie uczniów do samokształcenia*, w: J. Moos (red.), *Kształcenie w zawodzie szerokokopułowym*. Program UPET – IMPROVE, Biuro Koordynacji Kształcenia Kadr, Fundusz Współpracy, Warszawa 1998.
50. Mruk H., Pilarczyk B., Sojkin B., Szulce H., *Podstawy marketingu*, Akademia Ekonomiczna, Poznań 1996.
51. Nęcka E., *Inteligencja: geneza – struktura–funkcje*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.
52. Niebrzydowski L., *Stymulowanie dzieci uzdolnionych*, w: *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, nr 9, 1999.
53. Niemierko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
54. Nowak-Dziemianowicz, M., *Edukacja i wychowanie w dyskursie nauki*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.
55. Panek W., *Zróżnicowanie intelektualne w populacji uczniów szkolnych i opieka nad uzdolnionym*, UW, Filia w Białymstoku, Białystok 1990.
56. Pankowska, K., Madziara, A., Jastrzębska-Gzella, H., *Drama w przekraczaniu granic niepełnosprawności*, APS, Warszawa 2006.
57. Partyka M., *Zdolni, utalentowani, twórczy*. CMPPP MEN , Warszawa 1999.
58. Partyka M., *Dzieci zdolne*, CMPPP, Warszawa 2000.
59. Pełczyński Z., *Tutoring wart zachodu. Z doświadczeń tutora oksfordzkiego MT Biznes*, Warszawa 2007.
60. Perleth Ch., Schatz T., Gast-Gamp M., *Jak odkrywać i rozwijać uzdolnienia u dziecka?*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2003.
61. Piechowski M.M., *Emotional Giftedness: The measure of intrapersonal intelligence*, w: N. Colangelo, G. A. Davis (red.), *Handbook of Gifted Education*, Needham 1997.
62. Pietrański Z., *Myślenie twórcze*, PZWS, Warszawa 1969.
63. Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001.
64. Piotrowski E., *Pedagogika dzieci zdolnych i uzdolnionych*, w: W. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna: praca zbiorowa*, UAM, Poznań 2001.
65. Podgórecki A., *Charakterystyka nauk praktycznych*, PWN, Warszawa 1962.
66. Pomykało W. (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna*, Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa 1993.
67. Popek S., *Człowiek jako jednostka twórcza*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003.
68. Rimm S., *Dlaczego zdolne dzieci nie radzą sobie w szkole*, Wydawnictwo Moderski i Spółka, Poznań 2000.
69. Rogacka, J.(red.), *Polski Ośrodek ASSITEJ. 25 lat*, Warszawa 2006.
70. Rostowski J., *Przejawy zdolności dzieci w środowisku domowym i szkolnym*, w: *Oświata i wychowanie*, nr 20, 1989.
71. Rousseau J.J., *Emil, czyli o wychowaniu*, T. I-II, tłum. W. Husarski, Ossolineum, Wrocław 1955.
72. Rudnik M., Komacki J., Czysz R. Janczewski J., *Upowszechnienie i mainstreaming w projektach innowacyjnych Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, Krajowa Instytucja Wspomagająca Centrum Projektów Europejskich, Warszawa 2010.

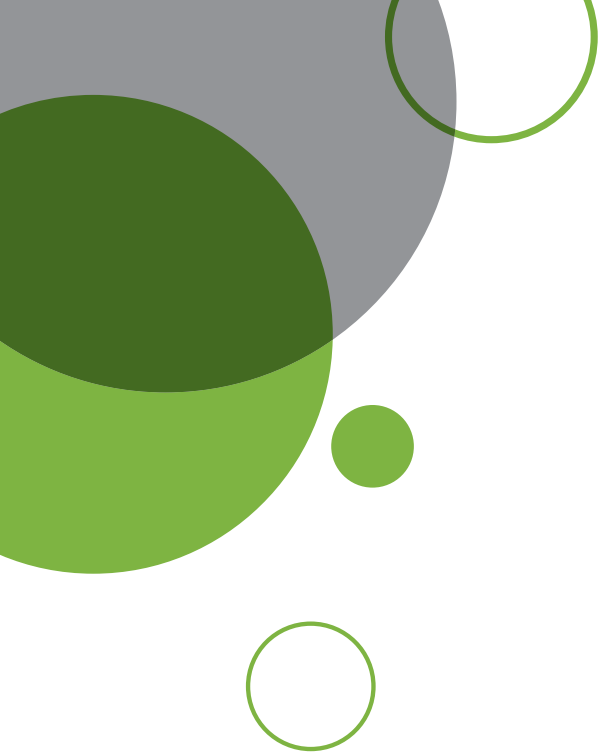
73. Sękowska Z., *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*, WSPS, Warszawa 1998.
74. Sękowski A., *O sytuacji ucznia zdolnego w szkole*, w: *Psychologia w szkole*, nr 3, 2004.
75. Sękowski A., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2001.
76. Siewert H. H., *Testy inteligencji*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2000.
77. Simons H., *Getting to know schools in a democracy. The Politics and Process of Evaluation*, The Falmer Press, Londyn 1987, w: G. Mazurkiewicz (red.), *Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Konteksty*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
78. Sokołowska M., *Współpraca szkoły z rodzicami uczniów – możliwości i bariery*, w: *Remedium*, nr 10, 2003.
79. Stevenson H. W., *Learning from Asian school*, w: *Scientific American*, USA 1992.
80. Strzemieczny J., *Jak zorganizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne. Poradnik dla dyrektorów szkolnych organizatorów i nauczycieli opiekunów*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2011.
81. Szaruga S., *Praca z uczniem uzdolnionym informatycznie*, w: *Nauczycielski Zespół Postępu Pedagogicznego w szkolnictwie zawodowym województwa łódzkiego, część II*, Wojewódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego w Łodzi, Łódź 1999.
82. Szewczuk W., *Psychologia*, WSiP, Warszawa 1990.
83. Szumski G., *Dobór i kształcenie uczniów zdolnych*, Wydawnictwo WSPS, Warszawa 1995.
84. Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 1996.
85. Tokarz A., *Dynamika procesu twórczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
86. Tomaszewski T., *Wstęp do psychologii*, PWN, Warszawa 1995.
87. Turska D., *Skuteczność ucznia. Od czego zależy udana realizacja wymogów edukacyjnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006.
88. Tyszkowa M., *Uczeń zdolny*, w: W. Pomykało (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna*, Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa 1993.
89. Tyszkowa M., *Zdolności, osobowość i działalność uczniów*, PWN, Warszawa 1990.
90. Uszyńska-Jarmoc J., *Sposoby identyfikacji rozwojowego potencjału intelektualnego a modele stymulowania rozwoju uzdolnień dzieci we wczesnym dzieciństwie* w: W. Limont, J. Cieślukowska (red.) *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.
91. Uszyńska-Jarmoc, J., *Twórcza aktywność dziecka: teoria – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, Wyd. Trans Humana, Białystok 2007.
92. Wiechnik R., *Intelektualne i kreatywne aspekty zdolności do uczenia się*, UMCS, Lublin 1996.
93. Wojtalik M., *Przewodnik dla nauczycieli po programie Szkoła Globalna działa lokalnie*, Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2009.
94. Ziemiński S., *Problemy dobrej diagnozy*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973.

Źródła internetowe

1. Ośrodek Rozwoju Edukacji, <http://www.ore.edu.pl/strona-ore> (dostęp: 24.01.2012).
2. Identyfikacja i wspieranie rozwoju ucznia zdolnego i uzdolnionego w szkole, streszczenie wystąpienia, <http://pppwlodawa.pl.doc> (dostęp: 23.01.2013).
3. Materiały opracowane przez MEN, Konsolidacja zasobów oświaty, 2010 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej, http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=3957%3A

rozporządzenie-w-sprawie-zasad-dziaania-publicznych-poradni-psychologiczno-pedagogicznych-w-tym-poradni-specjalistycznych-opublikowane&catid=274%3Aycie-szkoy-pomoc-psych-pedporadnie&Itemid=363 (dostęp: 16.02.2013).

4. Ośrodek Rozwoju Edukacji: Sieci współpracy i samokształcenia, http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_content&view=article&id=2390&Itemid=1729 (dostęp: 10.02.2013).
5. Raport EURIDICE z 2008 roku: *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych*, <http://www.euridice.org.pl/files/zdolnych.pdf> (dostęp: 30.11.2012).
6. Mentoring, www.mentoring.com.pl (dostęp: 10.02.2013).
7. Program Sierra – pakiet edukacyjny, Warszawa 1997.

OŚRODEK ROZWOJU EDUKACJI

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

tel. 22 345 37 00, fax 22 345 37 70

mail: sekretariat@ore.edu.pl

www.ore.edu.pl

egzemplarz bezpłatny

